

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Borut Benigar

Mentor: doc. dr. Damijan Guštin

NEUSPEH OPERACIJE BARBAROSSA

Diplomsko delo

Ljubljana, 2002

Iskreno se zahvaljujem vsem učiteljem in profesorjem zgodovinskih šolskih predmetov, ki so mi s svojimi predavanji približali to prekrasno znanost in mi pomagali, da sem jo vzljubil.

Borut Benigar

KAZALO

<u>1. UVOD</u>	1
<u>2. METODOLOŠKI OKVIR DIPLOMSKEGA DELA</u>	4
<u>2.1. Opredelitev predmeta proučevanja</u>	4
2.1.1. Cilji proučevanja	4
<u>2.2. Pristop in uporabljene metode</u>	4
<u>2.3. Zastavljene hipoteze</u>	5
2.3.1. Glavna hipoteza	5
2.3.2. Izpeljane hipoteze	5
<u>2.4. Struktura dela</u>	6
<u>2.5. Opredelitev temeljnih pojmov</u>	7
2.5.1. Wehrmacht	7
2.5.2. Strategija	9
2.5.3. Operacija	9
2.5.4. Ofenziva	10
2.5.5. Kampanja	10
<u>2.6. Seznam kratic</u>	10
<u>3. NEMŠKO-SOVJETSKI ODNOSI V LETIH 1919 – 1941</u>	11
<u>3.1. Nemško-sovjetsko sodelovanje na gospodarski ravni</u>	11
<u>3.2. Nemško-sovjetsko sodelovanje na politični ravni</u>	12
3.2.1. Podpis nemško-sovjetskega sporazuma o nenapadanju	12
3.2.2. Odnosi med državama po podpisu sporazuma o nenapadanju	13
<u>4. PRIPRAVE NA OPERACIJO BARBAROSSA</u>	13
<u>4.1. Nemške priprave na operacijo Barbarossa</u>	14
4.1.1. Hitlerjevi motivi za napad na Sovjetsko zvezo	14
4.1.1.1. Realnost Stalinove namere napada na Nemčijo	15
4.1.2. Slabosti nemške vojske v letih 1940 in 1941	17
4.1.3. Strategija samega načrta operacije Barbarossa	17
4.1.4. Izhodišča operacije Barbarossa	20
4.1.5. Podcenjevanje moči Rdeče armade	21

4.1.6. Slabosti nemškega obveščevalnega sistema	22
4.2. Stanje Rdeče armade pred spopadom	23
4.2.1. Rdeča armada med obema svetovnima vojnama in doktrina bitke v globini	23
4.2.2. Čistke v sovjetskem vojaškem vrhu	26
4.2.3. Rdeča armada neposredno pred spopadom	26
<u>5. IZVEDBA OPERACIJE BARBAROSSA</u>	28
<u>5.1. Razmerje nemških in sovjetskih oboroženih sil 22. junija 1941</u>	28
<u>5.2. Oris operacije Barbarossa</u>	30
<u>5.3. Armadna skupina Center</u>	32
5.3.1. Bojevanje armadne skupine Center do operacij pri Smolensku	32
5.3.2. Bojevanje armadne skupine Center v operacijah pri Smolensku	35
5.3.3. Hitlerjeva odločitev o pohodu v Ukrajino	38
5.3.4. Lastna vojna feldmaršala Bocka	40
5.3.5. Možnost poletne ofenzive na Moskvo	40
5.4. Armadna skupina Jug	43
5.5. Armadna skupina Sever	45
5.6. Ofenziva na Moskvo	48
5.6.1. Oktobrska ofenziva na Moskvo	48
5.6.2. Novembrska ofenziva na Moskvo	51
5.7. Sovjetska zimska protiofenziva	55
5.8. Sklepna analiza vojaških operacij nemške vojske leta 1941	58
5.9. Vpliv oskrbovanja enot na izvedbo operacije Barbarossa	63
5.9.1. Oskrbovanje po cestni in železniški infrastrukturi	64
5.9.2. Popolnjevanje človeških in materialnih izgub	66
5.9.3. Logistična oskrba enot v zimskih razmerah	66
5.9.4. Oskrbovanje z naftnimi derivati	67
5.10. Vodenje in poveljevanje nemške vojske	68
5.10.1. Hitler in njegovo vodenje Wehrmachta	68
5.10.2. Spor med OKW in OKH	69
5.10.3. Hitlerjevi generali	70
<u>6. POLITIČNE AKTIVNOSTI TRETJEGA RAJHA PRI PRIPRAVAH IN IZVEDBI OPERACIJE BARBAROSSA</u>	72
6.1. Nemška zunanja diplomacija	72
6.1.1. Bojevanje na dveh različnih frontah	72

6.1.2. Krhko zavezništvo z Japonsko, Italijo in Finsko	74
6.1.3. Poseg v Grčiji in Jugoslaviji	75
6.2. Okupacija zasedenih vzhodnih ozemelj	76
6.2.1. Nacistična politika do okupiranih vzhodnih ozemelj	76
6.2.2. Nemško nasilje nad prebivalstvom in pojav partizanskega gibanja ...	77
<u>7. NEMŠKA VOJAŠKA INDUSTRIJA MED OPERACIJO BARBAROSSA</u>	79
7.1. Hitlerjevo vmešavanje v oboroževalno industrijo	80
<u>8. OBRAMBA SOVJETSKE ZVEZE V LETU 1941</u>	81
8.1. Rdeča armada v prvem letu vojne na vzhodni fronti	82
8.2. Učinkovitost sovjetskega obveščevalnega sistema	84
8.3. Gospodarstvo Sovjetske zveze v letu 1941	85
8.3.1. Zavezniška pomoč Sovjetski zvezi	87
<u>9. ZAKLJUČEK</u>	88
<u>10. VIRI</u>	92
10.1. Knjige	92
10.2. Članki	92
10.2.1. Članki v revijah	92
10.2.2. Članki v zbornikih	93
10.3. Slovarji, enciklopedije in leksikoni	95
10.4. Internetni viri	96
10.5. Literatura	97
<u>11. PRILOGE</u>	99

KAZALO TABEL

Tabela 5.1.: Razmerje nemških in sovjetskih sil 22. junija 1941	29
Tabela 5.2.: Zajeti sovjetski ujetniki in sredstva, Bialystok – Minsk (22. junij – 7. julij 1941) ...	35
Tabela 5.3.: Primerjava nemških in sovjetskih žrtev od 22. junija do 3. julija 1941 na celotnem vojskovališču	37
Tabela 5.4.: Primerjava nemških in sovjetskih žrtev julija 1941 na ravni pehotnega korpusa	37
Tabela 5.5.: Sovjetski zlom pri Vjazmi in Brjansku (od 7. do 14. oktobra 1941)	50
Tabela 5.6.: Razmerje sil na vzhodni fronti decembra 1941	55
Tabela 5.7.: Spreminjanje razmerja sil na vzhodni fronti v letu 1941	60
Tabela 5.8.: Zajeti sovjetski vojaki (od 22. junija do 10. oktobra 1941)	62
Tabela 8.1.: Industrijska zmogljivost zasedenih območij Sovjetske zveze (v %)	86

»Noben spopad se ne more primerjati z njim. In glede na število vojakov, dolžine fronte in intenzivnosti bojev se 22. junij 1941 ne bo nikoli več ponovil«

(Clark,1995:46).

1. UVOD

Spopad nacistične Nemčije in Sovjetske zveze v drugi svetovni vojni predstavlja največjo in najbolj krvavo vojaško operacijo v zgodovini človeštva. Bil je to spopad različnih ideologij, političnih sistemov in kulturnih vrednot. Sama operacija Barbarossa, kakor je potekala v letu 1941, pa velja v zgodovini za največjo in najdaljšo kopensko operacijo. Njen rezultat je popolnoma spremenil svetovno ravnotežje moči in zaključil propad stare Evrope, ki jo je začela prva svetovna vojna.

Vendar to ni bila le ena operacija, temveč je nemška vojska napad na Sovjetsko zvezo dejansko izvedla v več operacijah, ki so hkrati potekale na različnih delih fronte. Bila je to vojaška kampanja, bistveno večjih razsežnosti, kot jih označuje beseda operacija. Operacijo običajno izvajajo armade oziroma skupine armad ter poteka na širini okoli 100 kilometrov, nemška vojska pa je Rdečo armado napadla na kar 1200 kilometrih frontne črte. Aktivnosti nemške vojske v Sovjetski zvezi leta 1941 torej ne moremo poimenovati kot operacijo, zato se naslov diplomske naloge dejansko nanaša na neuspeh celotnega nemškega vojaško-strateškega načrta »Barbarossa«, katerega cilje so skušale uresničiti dejavnosti nemške vojske v Sovjetski zvezi leta 1941. Priznani zgodovinarji pa nemški pohod na Sovjetsko zvezo, kljub naštetim dejstvom še vedno pojmujejo »Operacija Barbarossa«. Tako Stolfi (Stolfi, 1991:19) govori o »nemških načrtovalcih operacije Barbarossa«, Alan Clark (Clark, 1995:25) pa je celo zapisal, da je Hitler z Direktivo št. 21, načrt napada na Sovjetsko zvezo poimenoval »Operacija Barbarossa«. Zaradi takšnega razumevanja dogajanj na vzhodni fronti v letu 1941 sem v naslovu diplomskega dela ohranil to poimenovanje.

Pravzaprav sta se leta 1941 spopadli velesili, ki sta s skupnim napadom na neodvisno Poljsko dejansko odgovorni za nastanek druge svetovne vojne in sta pred samim spopadom skušali vzpostaviti gospodarske, politične in vojaške, skratka prijateljske odnose. Državi, ki sta celemu svetu razglašali svoje prijateljstvo, sta čez noč postali največji sovražnici. Vendar sta se vodstvi obeh držav že dolgo pred 22. junijem 1941 zavedali, da je spopad med njima neizbežen.

Kljub množini del o dogodkih na vzhodni fronti leta 1941 pa je podcenjevanje sovjetske moči s strani nemškega političnega oziroma vojaškega vrha v svojih vzrokih še vedno nedorečeno. Kako je lahko politični sistem, sloveč po svoji preračunljivosti in natančnosti verjel, da bo z eno samo mogočno in hitro operacijo opravil z mogočnim tekmečem na

vzhodu? Ali so ga res zavedle misli na neizmerna sovjetska prostranstva, na nov »življenjski prostor«, na katerem bodo Nemci naselili nemške družine in tako uresničili stoletno željo nemškega naroda, da izvede sunek na vzhod, t.i. »Drang nach Osten«.

Vendar operacija Barbarossa leta 1941 ni uničila Sovjetske zveze, kot je mesto Levant stoletja pred njo uničil slavni nemški cesar, po katerem je bila operacija poimenovana. Tudi ponovni nemški poskus v letu 1942, z istimi cilji, a z drugačnim imenom operacije, ni prinesel zelenih rezultatov. Nasprotno. Sovjetsko ozemlje je postalo prizorišče vojnih grozot, kakršnih svet še ni videl. Poboji vojnih ujetnikov, znašanje nad civilnim prebivalstvom in bitke, v katerih so izginjale cele armade elitnih vojakov, so postale vsakdanjost v življenju vojaka na vzhodni fronti.

Zakaj torej pisati o nečem tako krutem, tako vojaškem, tako v preteklost oddaljenem dogodku, ki s sedanjostjo nima več ničesar opraviti? Menim, da je ta del vojaške zgodovine, predvsem dogajanje na vzhodni fronti v letu 1941, Slovencem vse premalo znan. Morda je to posledica dolgega spora med našo bivšo državo in Sovjetsko zvezo, ko se je v naših knjigarnah le redkokdaj pojavila knjiga o dogodkih na vzhodni fronti med drugo svetovno vojno. Mogoče je kriva celo ameriška filmska industrija, ki nam je na filmskem traku vedno posredovala le informacije o bojiščih, kjer so umirali ali zmagovali ameriški vojaki. Pred pisanjem diplomskega dela sem tudi sam z obžalovanjem ugotovil, da moje znanje o dogodkih v Sovjetski zvezi med drugo svetovno vojno ne presega znanja dijaka, ki je operacijo Barbarossa spoznal s pomočjo svojega tankega zgodovinskega učbenika.

V diplomski nalogi bom skušal razložiti, zakaj je do največje kopenske operacije v zgodovini človeštva sploh prišlo, kdo so bili njeni glavni akterji, katere napake na najvišjem nivoju poveljevanja so med operacijo delali in zakaj se je v Sovjetski zvezi začel konec Tretjega rajha. Skušal bom torej oceniti, ali sta bili nacistična Nemčija in njene oborožene sile, Wehrmacht, dorasli zastavljenim ciljem.

Osredotočil se bom predvsem na analizo strateških okoliščin, v katerih je nemško politično in vojaško vodstvo izvedlo operacijo Barbarossa v letu 1941 (za primerjavo pa bo omenjena tudi operacija Modro oziroma nemški pohod na Kavkaz v letu 1942). Vendar dogodkov na vzhodni fronti v letu 1942 diplomska naloga ne bo analizirala. Naloga se bo osredotočila zgolj na časovno obdobje od leta 1940, ko nemška vojska začne priprave na operacijo Barbarossa, pa vse do decembra 1941, ko Rdeča armada pri Moskvi ustavi

nemško prodiranje proti vzhodu. Poleg tega bom skušal analizirati tudi gospodarske razmere v obeh državah, predvsem pripravljenost njunih vojaških industrij na vodenje dolgotrajne vojne. Seveda ne bom analiziral samo nemških napak, temveč tudi napake sovjetskega vrha, ki so pripeljale do velikih porazov Rdeče armade v prvih mesecih spopada. Hkrati bom skušal predstaviti reorganizacijo sovjetskih oboroženih sil, ki so v začetku leta 1943 le prevesile strateško iniciativo na svojo stran.

Nemške načrte na vzhodni fronti je poteptala, kot bom skušal dokazati, ne samo prepričanost v lastno superiornost, zaradi katere je nemško vojaško vodstvo storilo veliko taktičnih in strateških napak, temveč tudi nemška diplomatska (ne)spodobnost. Krhko zavezništvo sil Osi ter priseganje na »diplomacijo orožja« so povzročili, da je Nemčija drugo svetovno vojno vodila osamljena, proti njej pa se je počasi združevala največja koalicija držav, kar jih je svet kdajkoli videl. Vendar ta koalicija leta 1941 še ni zaživela in za spopad na vzhodni fronti ni ključnega pomena. Nemčija je namreč imela leta 1941 le dva sovražnika, od katerih je bila Velika Britanija gospodarsko in vojaško prešibka, da bi resneje ogrožala nemško osvajanje evropskega kontinenta, ter Sovjetsko zvezo, ki se je nekoč hudo maščevala slavnim Napoleonovim vojakom.

Sovjetska zveza je v spopadu z nacistično Nemčijo izgubila skoraj 10 % prebivalstva in utrpela veliko materialno škodo. Vendar je v bistvu sama, brez zavezniške pomoči, premagala Hitlerja na evropskih tleh in poteptala njegove načrte o Veliki Nemčiji. Slabo voden, neprimerno usposobljen in še slabše opremljen sovjetski vojak je spremenil tok zgodovine predvsem s svojim pogumom in žilavostjo v prvem letu spopada, ko je Wehrmacht imel materialno, tehnično in operativno premoč nad svojim nasprotnikom. To prednost je Hitler s svojim vmešavanjem v vojaške in gospodarske zadeve kaj hitro zapravil. Kako, bom skušal odgovoriti v naslednjih straneh.

2. METODOLOŠKI OKVIR DIPLOMSKEGA DELA

2.1. Opredelitev predmeta proučevanja

Predmet moje analize bodo ključne politične in vojaške odločitve Nemčije v pripravah in izvedbi napada na Sovjetsko zvezo. Analiza se bo osredotočila na nemško vodenje enot, ki je posledično privedlo do neuspehov nemške vojske na vzhodni fronti.

Hkrati bo analiza skušala najti odgovor na vprašanje, ali sta bila nemško gospodarstvo ter logistična služba nemške vojske pripravljena na vojno. Analiza ne bo zajela samo slabosti nemške vojske, temveč tudi napake sovjetskega vodstva pred vojno, poleg tega pa bo vsaj bežen pogled usmerila tudi v prizadevanja Rdeče armade za odpravo teh pomanjkljivosti.

2.1.1. Cilji proučevanja

V diplomskem delu sem si zastavil naslednje cilje:

- predstaviti sovjetsko-nemške odnose pred samim spopadom,
- predstaviti priprave, cilje in sredstva, namenjena za operacijo Barbarossa,
- podrobno predstaviti nemške vojaške napake pri vodenju same operacije,
- razložiti pomen gospodarstev obeh držav pri vodenju operacij na vzhodni fronti in
- podati lastno mnenje o strateških političnih napakah nemškega vodstva, ki so vplivale na sam potek operacije Barbarossa.

2.2. Pristop in uporabljene metode

Pri analizi strateških političnih in vojaških napak nemškega vodstva v letu 1941, ki so vplivale na razvoj dogodkov na vzhodni fronti, sem uporabil predvsem temeljno metodo teoretičnega proučevanja, torej analizo vsebine pisnih virov. Z njo bom proučil znanstveno-teoretična, raziskovalna in strokovna dela oziroma izluščil relevantne podatke za predstavitev obravnavane problematike. Analiza temelji predvsem na proučevanju

novejših knjižnih virov, zbornikov, člankov in seveda tudi virov, dosegljivih na internetu. Virom starejšega datuma se bom skušal čim bolj izogniti, saj je od dogodkov na vzhodni fronti in samim izidom teh del minilo premalo časa, da bi omenjeno zgodovinsko dogajanje lahko predstavili povsem objektivno.

Poleg tega bom v nalogi uporabil tudi drugo metodo teoretičnega proučevanja, torej deskriptivno metodo, ki jo bom uporabil predvsem pri opisovanju in prikazovanju dejstev v zvezi z obravnavanim problemom. Kot tretjo metodo teoretičnega proučevanja bom uporabil primerjalno-zgodovinsko metodo, s katero bom skušal prikazati spreminjanje razmerja sil na vzhodni fronti, naraščanje vojaške moči Rdeče armade in upadanje vojaške moči Wehrmachta, uporabil pa jo bom tudi pri prikazu kazalcev zmanjšanja in povečanja gospodarske in vojaške moči obeh držav v času samega spopada.

2.3. Zastavljene hipoteze

2.3.1. Glavna hipoteza

Z izvedbo operacije Barbarossa je nemška vojska povsem presenetila sovjetsko politično in vojaško vodstvo, nemško vojaško vodstvo pa je kljub veliki strateški prednosti v prvih mesecih napada naredilo usodne napake v strateškem in taktičnem vodenju enot na bojišču, ki so ob upoštevanju slabih priprav na samo izvedbo operacije in reorganizacije Rdeče armade v letu 1942, pripeljale do zloma nemške taktike »blitzkriega« na vzhodni fronti.

2.3.2. Izpeljane hipoteze

A) Nemško politično in vojaško vodstvo je zaradi nenačrtovanega in dolgega osvajanja Grčije in Jugoslavije leta 1941 prestavilo začetek operacije Barbarossa za nekaj tednov, kar je imelo bistvene posledice na kasnejše izvajanje bojnih delovanj na vzhodni fronti.

B) Nemško politično in vojaško vodstvo je v pričakovanju hitre zmage nad Rdečo armado storilo velike strateške in taktične napake pri izvajanju operacije Barbarossa.

C) Reorganizacija Rdeče armade v letih 1941 in 1942 oziroma uvajanje komunikacijskih sistemov v enote, novega vodstva v Generalštabu, izboljšanje same taktike delovanja enot, predvsem novih oklepnih in letalskih enot je istega leta prenesla iniciativo na fronti na sovjetsko stran.

D) Slaba logistična oskrba in premalo izkoriščene proizvodne zmogljivosti nemške vojaške industrije so onemogočile ofenzivno delovanje nemških enot na vzhodni fronti, medtem ko je Sovjetska zveza z preselitvijo industrije na vzhod in z veliko gospodarsko oziroma vojaško pomočjo svojih zaveznikov kmalu vzpostavila kvantitativno in kvalitativno ravnovesje sil na fronti.

2.4. Struktura dela

V prvem delu diplomskega dela bom opisal sovjetsko-nemške odnose pred 22. junijem ter skušal najti odgovor na vprašanje, zakaj je Hitler sploh napadel Sovjetsko zvezo? Poleg tega bom v prvem delu predstavil razmerje sil obeh akterjev ter napake vojaških in političnih vodstev v pripravah na samo operacijo.

V drugem delu bom skušal podrobno predstaviti vojaške napake nemškega vodstva pri izvajanju omenjene operacije, ki so ob upoštevanju naraščanja vojaške moči Rdeče armade pripeljali do nemških vojaških neuspehov ob koncu leta 1941.

V tretjem delu pa predstavljam gospodarske in politične napake, ki jih je nemško vodstvo storilo v pripravah in izvedbi operacije na vzhodu. Predvsem velja omeniti odpiranje novih front na Balkanu in v severni Afriki ter ravnanje s civilnim prebivalstvom na okupiranih območjih. Podal bom tudi mnenje o reorganizaciji Rdeče armade v letu 1941 ter o sovjetskem gospodarskem čudežu, ki se je odvijal za gorsko verigo Urala.

2.5. Opredelitev temeljnih pojmov

2.5.1. Wehrmacht

Wehrmacht je bil nemški izraz za oborožene sile Tretjega rajha, ki so obstajale od leta 1935 do 1945. Te so bile naslednik Reichswehra, omejenih in od Društva narodov skrbno nadzorovanih oboroženih sil Weimarske Nemčije. Delile so se na tri vojaške zvrsti:

- kopenska vojska (Heer),
- vojno letalstvo (Luftwaffe) in
- vojna mornarica (Kriegsmarine).

Pod okrilje Wehrmachta je spadala tudi Waffen-SS,¹ ki je bila strukturam Wehrmachta podrejena le, ko je delovala na bojišču skupaj z drugimi vojaškimi enotami. Wehrmacht je bil dokončno poražen 8. maja 1945, ko je Nemčija podpisala kapitulacijo, zavezniki pa so 20. avgusta 1946 sprejeli zakon o razpustitvi Wehrmachta. (Pipes, 2000c:<http://www.feldgrau.com/glossary.html>)

2.5.1.1. Heer

Nemška kopenska vojska ali Heer je bila ustanovljena v maju 1935, po sprejetju Zakona o ustanovitvi nacionalnih obrambnih sil,² ki so bile v Nemčiji prepovedane vse od leta 1919. Sprva je bila nemška kopenska vojska sestavljena le iz 21 divizij, ki so bile razporejene v 3 armade. Do konca druge svetovne vojne je v njej služilo kar 13 milijonov vojakov, padlo jih je 1.6 milijona, preko 4.1 milijona pa jih je bilo ranjenih. V drugi svetovni vojni se je Heer bojevala v večini operacij, tudi na vzhodni fronti. Nemška kopenska vojska je bila poražena 8. maja 1945, ko je Nemčija podpisala kapitulacijo. (Pipes, 2000a:<http://www.feldgrau.com/heer.html>)

¹ Vojaško organiziran del elitne strankarske milice, imenovane Schutzstaffel ali krajše SS.

² Ang.: "Law for the Reconstruction of the National Defense Forces".

2.5.1.2. Luftwaffe

Čeprav je bilo uradno ustanovljeno skupaj z Wehrmachtom leta 1935, je nemško vojno letalstvo oziroma Luftwaffe delovalo v skritih sovjetskih vojaških bazah praktično vse od dne, ko je bilo njegovo delovanje s sporazumom v Versaillesu prepovedano. Luftwaffe je bila sestavljena iz več letalskih enot, ki so skupaj tvorile večino nemških zračnih sil, predvsem pa so znane njene kopenske divizije in elitne kopenske enote Herman Göring, poleg tega pa je pod Luftwaffe spadalo na tisoče protiletalskih, inženirskih in varnostnih enot ter nekaj morskih plovil (Pipes, 2000b:<http://www.feldgrau.com/luft.html>).

Sprva je imela Luftwaffe prevlado v zraku nad širjavami Evropi, vendar je ta prevladujoči položaj zaradi naraščajoče zavezniške letalske flote in številnih napak v proizvodnji nemških vojaških letal kmalu izgubila. Struktura nemških letalskih sil je bila narejena po zamisli njihovega poveljnika, maršala Hermanna Göringa, ki je v Luftwaffe videl svojo zasebno armado.

2.5.1.3. OKH

OKH (nem.: Oberkommando des Heeres) je bila kratica za Vrhovno poveljstvo nemške kopenske vojske, ki je delovalo od leta 1936 do 1945. Na čelu tega poveljstva je bil vrhovni poveljnik nemške kopenske vojske,³ feldmaršal Walter von Brauchitsch, ki je bil decembra 1941 na lastno željo odstavljen, njegov položaj pa je prevzel sam Adolf Hitler. S tem dejanjem je bilo onemogočeno uspešno in učinkovito sodelovanje med OKH in OKW, ki resda nikoli ni temeljilo na zaupanju. (Towley, 1997:67)

2.5.1.4. OKW

OKW (nem.: Oberkommando der Wehrmacht) je bila kratica za Vrhovno poveljstvo oboroženih sil nacistične Nemčije. To telo je leta 1938 ustanovil Hitler, da bi z njegovo pomočjo neodvisno in ločeno od vojaške hierarhije sčasoma prevzel funkcije nemškega generalštaba. Med vojno je to telo predstavljalo nenehni vir sporov z nemškimi vojaškimi poveljniki oziroma OKH glede vodenja posameznih operacij. Pod OKW je spadal Abwehr,

³ Nem.: »Oberbefehlshaber des Heeres«.

nemška obveščevalna služba na čelu z admiralom Canarisom, OKW pa je bil razčlenjen na tri službe in sicer Vrhovno poveljstvo letalskih sil (OKL)⁴, Vrhovno poveljstvo mornarice (OKM) in Vrhovno poveljstvo kopenske vojske (OKH).

Šef kabineta OKW je bil skozi celotno drugo svetovno vojno feldmaršal Wilhelm Keitel, neposredno podrejen Vrhovnemu poveljniku oboroženih sil⁵ oziroma Hitlerju, podrejena pa sta mu bila šef Vodstvenega štaba,⁶ general Alfred Jodl in njegov namestnik, general Walter Warlimont. (Towley, 1997:67; <http://www.wikipedia.com/wiki/>)

2.5.2. Strategija

Strategija je teorija in praksa pripravljanja in izvajanja oboroženega boja v celoti, na celotnem ozemlju lastne ali nasprotnikove države in v vseh različicah in fazah vojne. Strategija dobi cilje od vrhovnega političnega vodstva, uresničuje pa jih s pomočjo prostorskega in časovnega kombiniranja vojaških operacij. Strategija na splošno označuje načrt za usklajeno uporabo vedno omejenih virov, z namenom uresničevati zadani cilj. Ime izhaja iz grške besede »strategia«, kar pomeni »vodenje vojske«. Vojaška strategija pa načrtuje posamezne vojaške operacije in v njih razporeja boje.

2.5.3. Operacija

Operacija označuje koordinirana in organizirana bojna delovanja na določenem prostoru in v določenem časovnem obdobju, s katerimi se želi uresničiti operativne ali strateške cilje. Rezultati operacije vplivajo v večji ali manjši meri na potek vojne, včasih celo na vojno v celoti. Operacije so najbolj zapletena in najvišja oblika bojnega delovanja, ki ga običajno izvajajo večje združene vojaške enote, kot so armade, skupine armad ali fronte. (Vojna enciklopedija 6, 1973:388)

⁴ To telo je bilo organizacijsko sicer podrejeno OKW-ju, vendar je v zaradi velikega vpliva Hermanna Göringa v večini operacij delovalo samostojno.

⁵ Nem.: »Oberster Befehlshaber der Wehrmacht«; ang.: »Supreme Commander of the Armed Forces«.

⁶ Nem.: »Chef des Wehrmachtführungsstabes«; ang.: »Chief of Operation Staff«.

2.5.4. Ofenziva

Ofenziva je strateško bojno delovanje, s katerim se pomembno vpliva na razvoj dogodkov na nekem bojišču. Osnovni cilj ofenzive je razbitje in uničenje čim večjih nasprotnikovih sil in zavzetje določenih objektov strateškega pomena. Osnovne značilnosti ofenzive so množični začetni napadi, hitri in globoki prodori ter kombinirano in organizirano delovanje različnih vojaških rodov in zvrsti. (Vojna enciklopedija 6, 1973:286)

2.5.5. Kampanja

Kampanja (eng.: campaign) je termin, s katerim se v vojaški literaturi označuje določeno obdobje vojne oziroma skupek operacij strateškega pomena, ki jih načrtuje vrhovno poveljstvo. Kampanja lahko traja nekaj mesecev, v njenem izvajanju pa sodelujejo skupine armad in front z istimi cilji. Njeni rezultati nimajo le vojaškega in političnega pomena, temveč lahko vplivajo celo na rezultat same vojne. (Vojna enciklopedija 4, 1972: 212)

2.6. Seznam kratic

NKVD – Ljudski komisariat za notranje zadeve

OGPU – Ljudski komisariat za notranje zadeve

OKH – Oberkommando der Heeres, Vrhovno poveljstvo nemške kopenske vojske

OKL – Oberkommando der Luftwaffe, Vrhovno poveljstvo nemškega letalstva

OKM – Oberkommando der Marine, Vrhovno poveljstvo nemške mornarice

OKW – Vrhovno poveljstvo oboroženih sil Nemčije

SVG – Stavka ali Sovjetsko vrhovno poveljstvo

3. NEMŠKO–SOVJETSKI ODNOSI V LETIH 1919 - 1941

Ironično je, da je imela politično in gospodarsko izolirana Sovjetska zveza v dvajsetih letih prejšnjega stoletja, najintenzivnejše odnose prav z Weimarsko republiko. Že leta 1921 se začnejo ustanavljati skupna nemško-sovjetska podjetja, ki naj bi Nemčiji pomagala zagotoviti ponoven zagon vojaške industrije in razvoj oboroženih sil, Sovjetska zveza pa je želela s tem sodelovanjem pridobiti informacije o moderni nemški vojaški tehnologiji. Vendar sodelovanje ni potekalo zgolj na gospodarski, temveč tudi na politični ravni, zato se bomo v nadaljevanju osredotočili prav na omenjeni dve obliki sodelovanja.

3.1. Nemško–sovjetsko sodelovanje na gospodarski ravni

Začetki gospodarskega sodelovanja med državama segajo v leto 1922, ko se je s sporazumom v Rapallu Nemčija obvezala, da bo gospodarsko šibki Sovjetski zvezi nudila finančno pomoč ter z njo vzpostavila trdne trgovinske vezi. Nemčija je hotela s Sovjetsko zvezo vzpostaviti sodelovanje zlasti na razvoju vojaškega letalstva, oklepnega bojevanja ter kemičnega orožja, od Sovjetske zveze pa je hkrati zahtevala primerne lokacije za postavitev vojaških baz, v katerih bi lahko njene oborožene sile ta razvoj tudi uresničile. Na področju razvoja tehnik in orožij za kopensko bojevanje je pomembno tudi leto 1926, ko Nemci v Kazanu ustanovijo šolo za oklepno bojevanje,⁷ v kateri so v naslednjih letih preizkušali tudi prve sodobne nemške tanke in novo taktiko tankovskega bojevanja.

Sovjetska zveza je bila v obdobju svetovne gospodarske krize največji zunanjetrgovinski partner Nemčije, gospodarsko sodelovanje med državama pa je pričelo nazadovati v zadnjih dveh letih Weimarske republike, ko je Stalin skušal zmanjšati odvisnost sovjetskega gospodarstva od tujih proizvodov (Barić, 2001a:78). Ekonomsko sodelovanje med državama je upadalo tudi zaradi slabših meddržavnih odnosov, zlasti po Hitlerjevem prihodu na oblast.

Sporazum o nenapadanju med Nemčijo in Sovjetsko zvezo, podpisan avgusta 1939, je z vidika gospodarskega sodelovanja med državama pomemben v tistem delu, kjer govori o velikem nemškem posojilu gospodarsko izolirani državi. Sovjetska zveza je to posojilo odplačevala z dobavo surovin, ki jih je Nemčija najbolj potrebovala. Po podpisu

⁷ Nem.: »Panzerschule«.

sporazuma se je namreč zopet začelo intenzivno ekonomsko sodelovanje, saj je Nemčija zaradi svojih vojnih pohodov proti zahodu nujno potrebovala sovjetske surovine, Rdeča armada pa najnovejšo nemško, predvsem pomorsko tehnologijo.⁸ »Sovjetska zveza je do nemškega napada izpolnila 79 % vseh ekonomskih obveznosti iz sporazuma, kar je veliko več, kot je obveznosti izpolnila Nemčija.« (Barić, 2001a:80)

3.2. Nemško–sovjetsko sodelovanje na politični ravni

Z novo politiko kolektivne varnosti, nastalo po letu 1935, se je želela Sovjetska zveza izogniti vstopu v vojno, saj se je njeno vodstvo zavedalo, da v tistem trenutku država ni sposobna voditi dolgotrajne vojne. Sovjetsko vodstvo je hotelo najprej zaključiti industrializacijo države, šele nato naj bi se posvetilo razvoju oboroženih sil. V času podpisovanja münchenskega sporazuma je Sovjetska zveza sicer mobilizirala določene vojaške sile, vendar Stalinu niti na misel ni prišlo, da bi napadel vojaško in gospodarsko močno Nemčijo. Za takšen ukrep ni imel na voljo niti vojaških sredstev, niti politične volje. Vendar se v zadnjem času pojavljajo nove teorije o Stalinovih načrtih pred drugo svetovno vojno, katere bom analiziral nekoliko kasneje.

3.2.1. Podpis nemško-sovjetskega sporazuma o nenapadanju

Sovjetska zveza je želela izboljšati odnose z Nemčijo in Stalin je storil vse, da države ne bi zapletel v vojno na evropskem kontinentu. Francija in Velika Britanija sta Stalina sicer nagovarjala, naj z njima podpiše sporazum o zavezništvu, vendar Stalin leta 1939 ni več zaupal obljubam zahodnih demokracij, predvsem pa ne vodstvu Velike Britanije, ki je Češkoslovaško dobesedno »prodalo« Nemčiji. Verjel je, da hočejo zahodne sile izzvati vojno med Sovjetsko zvezo in Nemčijo.

Hitler je leta 1939 sklenil napasti Poljsko, zato je od nemškega zunanjega ministra Ribbentropa zahteval izboljšanje odnosov s Sovjetsko zvezo. Stalin je Hitlerjevi naglici ustregel in mu 21. avgusta 1939 poslal tudi odgovor, da želi Sovjetska zveza podpisati sporazum o nenapadanju z Nemčijo. Hitler se je odgovora razveselil, saj je menil, da bo »s tem (sporazumom, op. B.B) ta vojaška sila sedaj nevtralizirana« (Speer, 1980:151). Stalin

⁸ Med drugim so Nemci Sovjetom pokazali načrte tedaj tehnološko najbolj izpopolnjene bojne ladje Bismarck.

je 23. avgusta uradno pozval Ribbentropa v Moskvo na podpis sporazuma o nenapadanju in prijateljstvu med državama, s katerim se je Hitler začasno izognil vojskovanju na dveh frontah, sporazum pa je vključeval tudi tajni protokol o delitvi Poljske ter sovjetske okupacije baltiških držav in Besarabije (Barić, 2001a:79; Snell, http://gi.grolier.com/wwii/wwii_14.html).

3.2.2. Odnosi med državama po podpisu sporazuma o nenapadanju

Vendar je sporazum o nenapadanju le delno omilil napetosti med državama, saj nobena stran nikoli ni zaupala drugi. Odnosi so se začeli zopet zaostrovanje že poleti leta 1940, ko je Moskva skušala pridobiti nekatere ugodnosti, kot so »proste roke pri delovanju na Bližnjem vzhodu, Balkanu, Finski in Turčiji, grozila pa je tudi, da bo zasegla romunska nahajališča nafte« (Weeks, 1998:12). Vendar Hitler Finske nikakor ni hotel prepustiti sovjetskemu vplivu, pa tudi Madžarska, Romunija, Slovaška in Bolgarija so pristopile k Trojnemu paktu, kar je Moskva zaznala kot nastajanje protisovjetskega bloka.⁹

Sovjetska zveza je leta 1940 protestirala tudi proti italijanskemu napadu na Grčijo, neuspešni pogovori o delitvi interesnih območij v Evropi pa so se klavrno zaključili 5. decembra 1940, ko se je Hitler dokončno odločil, da bo naslednje leto napadel svojega velikega vzhodnega soseda.

4. PRIPRAVE NA OPERACIJO BARBAROSSA

V tem poglavju si bomo ogledali predvsem stanje nemških in sovjetskih oboroženih sil pred samim spopadom ter napake, ki sta jih obe strani v pripravah nanj zagrešili. Nemška vojska se je namreč za spopad intenzivno pripravljala in pri tem zaradi Hitlerjevega vmešavanja v vojaško strategijo storila niz napak, na drugi strani pa je Rdeča armada dočakala nemški napad nepripravljena.

⁹ Vodstvo Sovjetske zveze je zaskrbljeno opazovalo, kako vzhodna Evropa počasi prehaja pod nemški vpliv, še zlasti pa jo je skrbelo nemško vmešavanje v madžarsko–romunski spor glede Transilvanije.

4.1. Nemške priprave na operacijo Barbarossa

Nemci so uradno začeli načrtovati napad na Sovjetsko zvezo 29. julija 1940. Osemnajstega decembra 1940 je Hitler v slavni Direktivi št. 21 opredelil strateške cilje napada in ga poimenoval »operacija Barbarossa«. Med pripravami na operacijo pa je nemško vojaško vodstvo, nad katerim je vedno bedel Hitler, naredilo niz napak, ki so negativno vplivale na razplet vojne na vzhodni fronti.

4.1.1. Hitlerjevi motivi za napad na Sovjetsko zvezo

Nesmiselno bi bilo trditi, da so Hitlerja k odločitvi o napadu na Sovjetsko zvezo vodile čedalje večje zahteve sovjetskega vodstva po širitvi območij sovjetskega vpliva v vzhodno Evropo in na Bližnji vzhod. Weeks (Weeks, 1998:12) namreč trdi, da se je Hitler že v sredini leta 1940 kljub nasprotovanju Göringa, Ribbentropa, Goebblesa in Rosenberga odločil, da enkrat za vselej obračuna s Sovjeti, ki bi lahko vstopili v vojno proti Nemčiji, če bi se ZDA dejansko res vključile v vojno na evropskih tleh. Teorijo, ki Hitlerjeve motive pri napadu na Sovjetsko zvezo povezuje z hipotezo, da je Stalin v letu 1941 sklenil napasti Nemčijo, bomo analizirali v naslednjem poglavju. Bolj verjetna je namreč razlaga, da se je Hitler za ta podvig odločil, ker si je hotel zagotoviti območja surovin za nadaljnje vodenje vojne ter Nemcem omogočiti življenjski prostor (Barić, 2001a:82).

Kdaj je Hitler dejansko začel razmišljati o napadu na Sovjetsko zvezo, ostaja sodobnim zgodovinarjem uganka. Nekateri omenjajo leto 1940, nekateri pa celo leto 1939, med slednjimi tudi Alan Clark, ki se pri tem sklicuje na Hitlerjev govor 22. avgusta 1939. V njem je Hitler izjavil: »Moj sporazum je bil podpisan samo za pridobitev na času in gospodje, z Rusijo se bo zgodilo natanko to, kar smo naredili z Poljsko, zlomili bomo Sovjetsko zvezo.« (Clark, 1995:25)

Hitler je bil prepričan, da upi Velike Britanije ležijo predvsem v surovinah Sovjetske zveze in v vojaški ter materialni pomoči ZDA. Menil je, da v primeru poraza Sovjetske zveze, ZDA ne bodo več sposobne v tolikšni meri pomagati Veliki Britaniji, saj se bo japonska moč na Daljnem vzhodu močno povečala in ogrožala same ZDA. Verjel je, da bo s padcem Sovjetske zveze padla tudi Velika Britanija.

Vojne s Sovjetsko zvezo pa si ni želel samo Hitler, temveč tudi poveljstvo Wehrmachta. Macksey (Macksey, 1996:132) trdi, da je načelnik generalštaba kopenske vojske, general Halder, že junija 1940 na vzhodno mejo prestavil poveljstvo Guderianove oklepne skupine kot mobilne napadalne enote, ki bi zavarovala Nemčijo pred morebitno sovjetsko sovražnostjo. Halder si je namreč želel, da bi Nemčija v najkrajšem možnem roku izvedla preventivno vojno s Sovjetsko zvezo, ki bi slednjo prisilila, da prizna Nemčiji dominanten položaj v Evropi.

4.1.1.1. Realnost Stalinove namere napada na Nemčijo

Zakaj je Stalin v resnici sklenil sporazum s Hitlerjem? Morda zato, ker si je hotel zaradi zahodnjaške nepripravljenosti do ostrejših ukrepov zoper Nemčijo kupiti čas za temeljito pripravo države na potencialno vojno, ali pa je želel le spreti Hitlerja in zahodne sile, da bi lahko potem v najboljšem trenutku vstopil v vojno in pridobil nadzor nad celotno Evropo?

Nekateri zgodovinarji, kot so Suvorov, Lulečik in Strauss trdijo, da je Stalin v juliju 1941 načrtoval napad na Nemčijo, kar je kot razlog za napad Nemčije na Sovjetsko zvezo kot prvi navedel tudi feldmaršal Keitel. Vendar je Stalin skrival svoje namene. Državnim medijem je celo naročil, da Hitlerja in njegove politike nacionalsocializma ne kritizirajo v svojih poročilih. Weeks (Weeks, 1998:14) trdi, da je Stalin Hitlerju celo pomagal pri njegovih vojnih pohodih na Zahodu, saj so sovjetski agenti po njegovem ukazu sabotirali obrambne položaje v zahodnih državah. Tako je skušal zakriti svoje načrte napada na Nemčijo, čakal je le na pravi trenutek, ko se bodo zavezniki in sile Osi v bitkah izčrpale v tolikšni meri, da pohod Rdeče armade proti osrčju Evrope ne bi naletel na resnejše ovire. Po mnenju Ribbentropa je bil »führer prisiljen ustaviti Stalina« (Ribbentrop v Weeks, 1998:12), saj naj bi razbral ozadje njegove igre. Hitler torej že leta 1940 ni več zaupal Stalinovim besedam, kar potrjujejo tudi njegove besede: »Stalin zahteva vedno več in več. Je hladnokrven izsiljevalec.« (Shirer, 1969:20)

Stalin je bil prepričan, da Hitler ne bo tvegala vojne na dveh frontah in tu je imel priložnost, da izvede prvi udarec. Suvorov svoje trditve o Stalinovih namerah tudi dokazuje z dokazi. Stalin je 19. avgusta 1939 na zasedanju Politbiroja nakazal dvoletni načrt mobilizacije,¹⁰

¹⁰ Načrt je predvideval, da bi Rdeča armada v dveh letih povečala število svojih vojakov z 1.500.000 na več kot 5 milijonov. Stalin je od avgusta 1939 do junija 1941 sestavil 125 novih pehotnih divizij, 30 motoriziranih in 61 tankovskih divizij, ki so bile organizirane v 16 armadah. (Suvorov, 1993: <http://www.neystadt.org/moshkow/lat/WSUWOROW/m-day.txt>)

prehod na vojno ekonomijo in povečanje velikosti Rdeče armade. Maja 1941 je odobril strateški razvoj enot in priprave na ofenzivno akcijo, ki naj bi se začela 6. julija 1941, hkrati pa ukazal premik 114 divizij na zahodna obmejna območja.¹¹ Leta 1941 je imela Rdeča armada več kot milijon pripadnikov padalskih enot, torej enot, ki so namenjene za bojevanje v ofenzivnih operacijah, namestila pa jih je v bližini svojih zahodnih meja. Hitlerjev napad na Sovjetsko zvezo je bil po Suvorovem mnenju povsem nelogičen, smiseln pa bi postal le v primeru, da je Hitler razbral Stalinove namene in izvedel preventivni napad. (Suvorov, 1989: <http://www.neystadt.org/moshkow/lat/WSUWOROW/icebreak.txt>)

Iz nekaterih dokumentov je torej mogoče sklepati, da je Stalin leta 1941 pripravljal napad na Nemčijo in ga nemški napad 22. junija ni mogel popolnoma presenetiti. Pričakoval je namreč, da bi v primeru nemškega napada Rdeča armada vsaj v prvi fazi vojne utrpela niz vojaških porazov in je bil pripravljen pod takšnimi pogoji za nekaj tednov odstopiti del sovjetskega ozemlja. Vendar je bil ofenzivni razpored sovjetskih enot neposredno pred napadom Nemčije le rezultat operacionalizacije koncepta bitke v globini in aktivne obrambe, in ne podpira trditve, da je Stalin v letu 1941 skušal napasti Nemčijo (Barić, 2001c:80). Suvorove trditve o pospešeni mobilizaciji Rdeče armade v maju in juniju 1941 so vprašljive, saj je »železniški promet po sovjetski železniški mreži v juniju potekal po običajnem voznem redu« (Drugi svetski rat, 1961:52). Rdeča armada torej 6. julija ni nameravala izvesti kakršnekoli ofenzivne operacije proti Nemčiji, saj njena mobilizacija do omenjenega dne ne bi bila zaključena.

Suvorove trditve ne podpirajo tudi druga dejstva. V petih obmejnih področjih se je junija 1941 nahajalo le 57 % sovjetskih mirnodobnih enot, ki so sestavljale prvi strateški ešalon, dve tretjini teh enot je bilo nameščeno vzdolž mejne črte na globini 100 do 150 kilometrov, te armade pa so branile zelo široko frontno črto, ki je znašala od 120 do 180 kilometrov (Rotmistrov, 1966:70-72).

¹¹ V juniju naj bi Rdeča armada vpoklicala še nadaljnjih 800.000 rezervistov, v celotnem poletju pa kar 6 milijonov. Ko je nemška vojska zavzela obmejne vojašnice Rdeče armade v prvih dneh vojne, je v njih našla dovolj velike količine orožja, da bi lahko Rdeča armada z njim zavzela ne samo Nemčije, temveč okupirala celotno zahodno Evropo.

4.1.2. Slabosti nemške vojske v letih 1940 in 1941

Kljub dejstvu, da je Wehrmacht do leta 1941 porazil že skoraj vse države v Evropi, da je bil sodobno opremljen in kvalitetno izurjen, pa so se razmere v nemški vojski močno spremenile. Nemško vojaško letalstvo ni smelo leteti na nekaterih področjih v Evropi, nemška mornarica pa je pretrpela velike izgube v kampanji na Norveškem (Clark, 1995:27).

Wehrmacht je imel le malo motoriziranih oziroma mehaniziranih enot, le 36 od skupno 152 za napad na Sovjetsko zvezo predvidenih divizij, vse ostale divizije pa so predstavljale pehoto in so bile slabo mobilne. Hitler je namreč po vojni s Francijo ustanovil 18 novih oklepni in mehaniziranih divizij, za njihovo opremljanje pa so iz pehotnih divizij vzeli skoraj vsa motorizirana sredstva ter jih nadomestili s konjskimi vpregami. »Tako je nastal paradoks: pred napadom na Sovjetsko zvezo so bile nemške pehotne divizije manj mobilne kot pred napadom na Francijo« (Barić, 2001c:83). S tem dejanjem se je moč vsake divizije skoraj prepolovila.

4.1.3. Strategija samega načrta operacije Barbarossa

Hitler je vrhovnemu poveljniku nemške kopenske vojske, maršalu Brauchitschu, julija 1940 izdal ukaz o izvedbi priprav za napad na Sovjetsko zvezo. Hitler je sprva želel napasti to državo konec leta 1940, vendar je OKH predlog zavrnil. General Halder, načelnik generalštaba kopenske vojske, je izdelavo načrta operacije zaupal generalu Erichu Marcksu,¹² ki je hotel prodirati v treh smereh, torej proti Moskvi, Kijevu in Leningradu, za primarni cilj operacije pa si je izbral Moskvo. Poleg Marcksa, ki mu je pomagal general Paulus,¹³ je načrt napada na Sovjetsko zvezo povsem ločeno izdeloval tudi general Warlimont iz OKW.

Hitler je načrt OKH 5. decembra brezpogojno sprejel, čeprav je nasprotoval Halderjevi bojazni o občutljivi smeri Smolensk–Moskva ter izrazil željo po obkolutvi baltiških držav¹⁴ (Macksey, 1996:135). Hitlerjeve pripombe je v svoj načrt napada takoj vključil Warlimont

¹² Tedaj načelniku štaba 18. nemške armade.

¹³ Bil je najbolj dosleden izvajalec napadov po smereh in kasneje znan kot poveljnik 6. nemške armade, ki je svoj pohod neslavno končala v Stalingradu.

¹⁴ S tem dejanjem naj bi se vzpostavila povezava z Finsko in omogočila oskrba armadne skupine Sever prek morskih poti.

in na podlagi njegovih sprememb je OKW 18. decembra izdal Direktivo št. 21. Ta je krepko spremenila Halderjev koncept napada, ki so ga mesece načrtovali največji vojaški strategji Wehrmachta. Hitler je namreč kot primarni cilj operacije postavil zavzetje Leningrada, čeprav je OKH menil, da je najboljši način za obkolitev in uničenje glavnine sovjetskih sil neprekinjeno in hitro napredovanje proti Moskvi. »S prodiranjem proti Moskvi naj bi Sovjete prisilili, da koncentrirajo svoje enote pred glavnim mestom, s čimer bi Nemci imeli možnost uničenja glavnine sil Rdeče armade v odločilni bitki« (Barić, 2001c:82). Vendar je bila Hitlerju Moskva le geografski pojem,¹⁵ osredotočil se je zgolj na Ukrajino in Leningrad, da bi pri tem metodično uničil sovražnikove enote na terenu, ne glede na geografske ali politične cilje operacije.

Načrt operacije je bil razdeljen na dve fazi. V prvi fazi spopada so nemški strategji načrtovali velike bitke v obmejnih področjih, s katerimi bi uničili glavnino sil Rdeče armade. V drugi fazi bi sledili globoki prodori oklepnih divizij proti velikim industrijskim središčem na področjih med Arhangelskom in reko Volgo, ki so bili za obrambo Sovjetske zveze strateškega pomena. Luftwaffe je imela nalogo uničiti industrijska središča na področju Urala in v azijskem delu Sovjetske zveze, poleg tega pa so morala njena letala podpirati aktivnosti kopenske vojske. Hkrati je moralo letalstvo v zaledju Rdeče armade uničiti vse njene komunikacijske sisteme. (Barić, 2001c:82; Hitler's directives, http://www.geocities.com/Pentagon/1084/fuehrer_directives.htm)

Za doseg omenjenih ciljev so Nemci izdelali tudi povsem novo taktiko bojevanja, s katero so tankovsko-mehanizirane enote koncentrirali v velike oklepne skupine oziroma armade, ki bi z globokimi klini prebile sovjetsko obmejno območje in s pomočjo letalstva prodrle globoko v notranjost države (Kate, 1980a:238). Tako bi tankovski klini s svojimi krili obkolili sovjetske enote, ki bi jih v obroču naposled uničila nemška pehota.¹⁶

Nemški generalštab so je bal, da bi se sovjetske armade utrdile na naravnih ovirah, kot so reki Dvina in Dnjeper, saj bi morale v tem primeru hitre oklepne divizije čakati počasne nemške pehote (Stolfi, 1991:85). Feldmaršal Bock je skušal prepričati Hitlerja, da bi njegova armadna skupina neprekinjeno nadaljevala pot do omenjenih rek in tu prvič sklenila obroč okoli sovjetskih enot. S tem dejanjem bi Wehrmacht v eni operaciji uničil precejšnjo vojaško moč Sovjetske zveze. Vendar se Hitler, Halder in Brauchitsch s to idejo niso strinjali in OKH je konec marca 1941 prišel do sklepa, da bosta 2. in 3. oklepna

¹⁵ Hitler je nekoč izjavil: »Moskva je zame nič drugega kot ime nekega mesta.« (Verkijk, 1980b:262)

¹⁶ Tak način bojevanja so Nemci poimenovali »klin in kotel«.

skupina izvedli prvo obkolitev pri Minsku in ne pri Dnjepru. Strategija »mnogih obročev« pa je v primerjavi z strategijo »enega obroča« zahtevala dosti več sredstev in izgubljenega časa.

Hitler je nameraval po zavzetju Smolenska preusmeriti armadno skupino Center¹⁷ proti severu s ciljem zavzetja Leningrada, to pa je predvidevala tudi njegova slavna direktiva. Z dosegom tega cilja bi bilo celotno levo krilo nemških sil v Sovjetski zvezi zavarovano. Po Guderianovem mnenju (Guderian, 1961:177) je bil to najboljši načrt napada na Sovjetsko zvezo, vendar ni o njem nikoli več slišal. Direktiva št. 21 je tak način prodiranja sicer predvidevala, vendar jo vojaško vodstvo na bojišču ni upoštevalo. Armadna skupina Sever¹⁸ je namreč potisnila sovjetske enote globoko v notranjost države, zato armadna skupina Center ni bila preusmerjena proti Leningradu, temveč proti jugu.

Na dveh konferencah, 9. januarja in 5. februarja 1941 so vodilni možje Wehrmachta razpravljali o novem načrtu napada na Sovjetsko zvezo. Tu je Hitler podal strateške cilje napada, zaradi katerih se je moral slavni pruski vojaški teoretik Clausewitz vsaj enkrat obrniti v svojem grobu. Hitler je namreč za napad predvidel »grupiranje sil v tri enake skupine armad, usmerjene k divergentnim ciljem daleč v globini sovjetskega prostora, brez enega samega jasnega cilja celotne operacije« (Guderian, 1961:167). Načrt ni predvideval nobene doktrinarne koncentracije za uničenje sovražnikove žive sile, podanih pa je bilo kar nekaj enakovrednih ciljev.

Pomorske sile, ki jih je nemški generalštab namenil za podporo operacijam na vzhodu, so bile zelo majhne. Nemčija je namreč v vojni proti Sovjetski zvezi glavno vlogo namenila kopenskimi silam in letalstvu, poleg tega pa je želela ohraniti svojo pomorsko floto, da bi si z njo zagotovila prevlado na komunikacijskih poteh v Atlantiku in Sredozemlju ter obvarovala nemško obalo.¹⁹ V direktivi št. 21 je namreč pisalo, da »težišče delovanja vojne mornarice tudi v času vojne na vzhodu ostaja usmerjeno proti Angliji« (Paulus, 1963a:69). Mogoče bi z uporabo vojne mornarice nekatera sovjetska mesta hitreje padla v nemške roke.

¹⁷ Nem.: »Heeresgruppe Mitte«.

¹⁸ Nem.: »Heeresgruppe Nord«.

¹⁹ Nemško vojaško poveljstvo je želelo uničiti pomorske sile Sovjetske zveze z osvojitvijo njegovih pomorskih baz, vendar le z uporabo kopenske vojske.

4.1.4. Izhodišča operacije Barbarossa

Sovjetsko zvezo naj bi Wehrmacht napadel v treh smereh:

- a) **iz vzhodne Prusije preko baltiških nižin in Rige do Leningrada in vzhodno od Ladoškega jezera.** Za uresničitev tega cilja je bila zadolžena armadna skupina Sever, ki ji je poveljeval feldmaršal von Leeb, skupina pa je imela za cilj potisniti sovjetske enote do baltiške obale in jih uničiti, vzpostaviti kontakt z finskimi enotami pri Leningradu in zavzeti mesto,
- b) **preko Varšave – Minsk – Smolensk – Moskva.** Za napredovanje v tej smeri je bila določena armadna skupina Center, ki ji je poveljeval feldmaršal von Bock, skupina pa je imela za cilj uničenje vseh sil Rdeče armade na poti proti Moskvi in samo zavzetje sovjetskega glavnega mesta,
- c) **preko Lublina – Žitomir – Kijev.** Pohod v Ukrajino naj bi izvršila armadna skupina Jug²⁰ na čelu z feldmaršalom von Rundstedtom, enota pa je morala zavzeti Kijev in uničiti enote Rdeče armade v Ukrajini, hkrati pa nadaljevati prodor proti Črnemu morju.

Obstajali pa sta še dve pomožni smeri in sicer

- d) **iz Romunije proti Kišinevu,** kjer naj bi se romunske enote pomikale v smeri Odese skupaj z armadno skupino Jug,
- e) **iz Finske naj bi proti Leningradu in Murmansk** udarile finske enote, ki naj bi najprej zavzele Murmansk, potem pa armadni skupini Sever pomagale pri zavzetju Leningrada (Kitanovič, 1975:12; Clark, 1995:46; Komar, <http://www.skalman.nu/third-reich/military-barbarossa-against-moscow.htm>; Ziemke, http://gi.grolier.com/wwii/wwii_6.html).

Hitler je torej želel z operacijo zavzeti mesto Leningrad kot središče sovjetske revolucije ter baltiška pristanišča,²¹ Moskvo kot središče politike, hkrati pa je želel zavzeti industrijski Donecki bazen ter nafto na Kavkazu, ki jo je močno potreboval za svoje

²⁰ Nem.: »Heeresgruppe Sud«.

²¹ Z osvojitvijo Leningrada in Kronštada bi sovjetski floti preprečil, da prekine dovoz surovin iz nevtralne Švedske v Nemčijo (Kielch, 1980:364).

vojaške pohode. Kljub ukazom, naj se ta območja zavzamejo, pa je bil glavni cilj operacije izključno vojaški, torej uničenje glavnine sovjetske armade na zahodu Sovjetske zveze.²²

4.1.5. Podcenjevanje moči Rdeče armade

Pri načrtovanju in pripravah na operacijo Barbarossa je nemška stran močno podcenila svojega nasprotnika, saj je sklepala, da bo spopad s Sovjetsko zvezo končan v roku od dveh do treh mesecev²³ (Barić, 2001c:78). Vendar je bilo ozemlje Sovjetske zveze preveliko, da bi ga Wehrmacht osvojil v tako kratkem času. Na konferenci 3. februarja 1941 je Hitler odbil pripombe nekaterih poveljnikov, da Sovjetska zveza razpolaga z ogromnim človeškim potencialom. Obenem je zatrdil, da je »boljševistični režim tako ohromljen, da bodo že prvi porazi privedli do njegovega uničenja« (Paulus, 1963a:67). Verjel je, da Rdeča armada ne bo uspela ustaviti nemškega prodora, predvsem zaradi posledic Stalinovih čistk v njenem častniškem zboru, k tej misli pa so pripomogli tudi porazi Rdeče armade v finsko-sovjetski vojni ter veliki uspehi Wehrmachta v letu 1940.²⁴

Vendar Rdeče armade ni podcenjeval samo Hitler, temveč je svoj pretiran optimizem prenesel tudi na svoje sodelavce v OKW in OKH. Feldmaršal Rundstedt je o vojaški sposobnosti Rdeče armade celo izjavil: »Moraš samo udariti po vratih in cela gnila struktura se bo sesula« (Clark, 1995:43). Ob predpostavki, da je vojaška moč Sovjetske zveze inferiorna nemški v razmerju ena proti tri, so nemški načrtovalci tudi oblikovali načrt Barbarossa.

Stolfi (Stolfi, 1991:21) v nasprotju trdi, da Nemci niso v ničemer podcenjevali vojaške moči Sovjetske zveze. V Poljski naj bi tako za potrebe operacije zasegli 15.000 vozov s konji, Luftwaffe pa je morala kopenski vojski predati vse svoje protiletalsko orožje, ki bi ga lahko uporabila tudi za napade na kopenske cilje. Nemci so verjeli, da bo vojna končana v 10 tednih, trajala pa je še nadaljnjih 195 tednov, torej so bili Sovjeti po 10 tednih bojov tako šibki, da so potrebovali kar 195 tednov, da so dokončno zlomili Nemčijo (Stolfi, 1991:21). S temi podatki se lahko pozabavajo logiki ali matematiki, ostaja pa dejstvo, da je

²² Nemci so zaradi Pripjatskih močvirij in baltiških gozdnih površin lahko napredovali le skozi Baltiško, Zahodnorusko in Južnorusko visokoravan, na teh mestih pa so bile razporejene tudi enote Rdeče armade.

²³ Nekateri vojaški poveljniki so v pričakovanju hitre zmage nad Sovjetsko zvezo že načrtovali nove operacije, ki bi sledile Barbarossi.

²⁴ Po padcu Francije je Hitler ob obisku Pariza leta 1940 izjavil: »Sedaj smo pokazali, česa smo sposobni. Verjemite mi, Keitel, vojna proti Rusiji bi bila v primerjavi s tem samo vojna igra«.

nemško politično in vojaško vodstvo verjelo, da bo eno največjih držav na svetu pokorilo v pičlih 10 tednih.

4.1.6. Slabosti nemškega obveščevalnega sistema

Kvaliteta nemških obveščevalnih podatkov o stanju sovjetskega gospodarstva in vojaške moči je bila zelo slaba, saj je bila gospodarsko in politično izolirana Sovjetska zveza najtežja tarča nemških obveščevalcev,²⁵ poleg tega pa se nemški generalštab in vojaška obveščevalna služba v letih pred spopadom nista pretirano ukvarjala z oceno Rdeče armade. Polkovnik Eberhardt Kinzel, ki naj bi to oceno pripravil, je slabo poznal razmere v Sovjetski zvezi, na voljo pa je imel premalo podatkov, zato je v svojem poročilu podcenjeval sovjetsko moč in izrazil napačno oceno o sovjetskih vojaških zmožnostih (Macksey, 1996:133). Njegovo poročilo je vplivalo na Hitlerjevo napačno mnenje o sposobnostih sovjetskega vojaškega in političnega sistema.

Nemške obveščevalne službe so resda imele natančne podatke o sovjetskih silah, razporejenih v obmejnih področjih, vendar nikakršnih o sovjetskih rezervah na drugih področjih Sovjetske zveze. Tako so nemške obveščevalne službe grobo zgrešile oceno o moči Rdeče armade v evropskem delu Sovjetske zveze, saj so njeno moč ocenile na 200 divizij, medtem ko je Wehrmacht v začetku avgusta 1941 naštel že 360 divizij Rdeče armade.²⁶

Poleg tega nemška obveščevalna služba vojaškim poveljnikom ni posredovala realnih podatkov o cestah v Sovjetski zvezi, saj so Sovjeti na zahodu države razpolagali le z eno cesto, ki je ustrezala sodobnim standardom. To je bila nedokončana avtocesta od meje s Poljsko do Moskve. Nemške topografske karte so namreč zanemarjale dejstvo, da je cesta na zemljevidu Sovjetske zveze dejansko včasih ponazarjala le slabo gozdno pot. Zaradi neustrezne slike o slabi cestni oziroma železniški infrastrukturi so nemški strategji organizirali tudi neustrezno logistično podporo sami operaciji.

Slabosti omenjene službe pa niso vplivale le na nemške priprave, temveč tudi na izvedbo same operacije, saj Wehrmacht o načrtih Moskve novembra in decembra 1941 ni imel

²⁵ Res je tudi, da je leta 1941 Rdeča armada predstavljala uganke vsem zahodnim obveščevalnim službam, ne le nemški.

²⁶ Verjeti je, da se je 200 divizij Rdeče armade v prvih tednih res postavilo po robu Wehrmachtu, vendar je bil sovjetski mobilizacijski stroj visoko učinkovit, kar pa je nemška obveščevalna služba spregledala.

nobenh informacij. Zaradi napačne ocene moči Rdeče armade pa poveljniki tudi niso več poskusili predvidevati potekov dogodkov, temveč so postali previdni in neodločni (Clark, 1995:151). Tako je pomanjkanje informacij o nasprotnikovi moči pripeljalo Wehrmacht do vojaškega neuspeha pred Moskvo.

Z odliko pa je nemška obveščevalna služba v pripravah na operacijo Barbarossa opravila nalogo širjenja dezinformacij o resničnih motivih nastanitve 150 nemških divizij na mejah s Sovjetsko zvezo. V javnost je namreč pošiljala zavajajoče informacije, da se nemške enote na vzhodu Poljske pripravljajo za invazijo na Anglijo,²⁷ omenjene enote so bile tudi v resnici opremljene z topografskimi kartami otoške države (Kitanovič, 1975:13). Prav po zaslugi te dobro opravljene naloge je Sovjetska zveza nemški napad pričakala povsem nepripravljena.

4.2. Stanje Rdeče armade pred spopadom

4.2.1. Rdeča armada med obema svetovnima vojnama in doktrina bitke v globini

Že leta 1932 je imelo vodstvo Rdeče armade jasne predstave, kdo bo njen nasprotnik v naslednji vojni, kako se bo spopad odvijal in kakšen bi moral biti ustrezen odgovor na to grožnjo. Vseeno pa je Rdeča armada dočakala nemški napad povsem nepripravljena. Za obrazložitev sovjetskih izgub v začetku nemškega napada moramo najprej spoznati doktrino Rdeče armade, saj je »poleg političnih čistk med generalskim zborom iz let 1936 do 1938, na velike izgube Rdeče armade v začetku nemškega napada vplival tudi koncept aktivne obrambe, ki je preprečil organizacijo strateške obrambe po globini.« (Barić, 2001b:90)

Rdeča armada se je po letu 1920 začela organizirati po tradicionalnih vzorcih množičnih oboroženih sil, vendar je nad njo bedela komunistična partija prek institucije političnih komisarjev. Poleg tega Rdeča armada v 20' letih prejšnjega stoletja ni bila sposobna bojevati moderne vojne, predvsem zaradi njene počasne mobilizacije, slabe razmestitve

²⁷ To so med drugim verjeli tudi nemški vojaki, ki so se zbirali ob poljsko-sovjetski meji, saj je med njimi velikokrat odmevala pesem »Pohod proti Angliji« oziroma ang.: »Marching against England« (Foley, 1998:36).

enot, pomanjkanja streliva ter slabo razvite vojaške industrije. Po konsolidaciji države njeno vodstvo sklene, da je prišel čas za pospešeno reorganizacijo oboroženih sil.

Sovjeti so osnovali nove častniške šole, prišlo je do standardizacije programov usposabljanja, vlaganja v razvoj novih oborožitvenih sistemov, poleg tega pa se v oboroženih silah pojavijo novi tanki, topovi, letala in sistemi zračne obrambe. Po izboljšanju materialnega stanja v Rdeči armadi se je začel razvoj njene nove doktrine, ki je bila presenetljivo fleksibilna in moderna. Predvidevala je, da se prihodnja vojna ne bo več odvijala v strelskih jarkih, temveč bodo v njej zmagovale oborožene sile, ki bodo imele večjo možnost manevriranja po bojišču (Barić, 2001b:92-93). Poleg tega je doktrina poudarjala vlogo popolne mobilizacije ljudstva.

Pripjatska močvirja so na zahodu delila obrambno črto države na dve polovici, ki sta morali delovati samostojno in braniti vsaka svoje cilje, saj je bilo tu zaradi dolge frontne črte nemogoče vsepovsod vzpostaviti močno obrambo (Clark, 1995:29). Prav zaradi tega dejstva sta generala Tuhačevski in Triandafilov v začetku 30' let razvila koncept »bitke v globini«. Ta je temeljil na tezi, da se sovražnika ne sme uničiti v eni sami, odločilni ofenzivi, temveč v več ofenzivnih operacijah, usmerjenih k strateški obkolitvi nasprotnikovih sil in uničenju njegovih komunikacijskih in oskrbovalnih linij (Barić, 2001b:93). Tuhačevski je v nasprotju s prejšnjimi sovjetskimi doktrinami zahteval popolno mehanizacijo Rdeče armade ter popolno militarizacijo državne ekonomije. Te velike mehanizirane enote naj bi izvedle preboj nasprotnikove obrambne črte, potem pa niz hitrih in globokih udarov v njegovo zaledje. Letalstvo bi medtem podprlo operacije pehote in nevtraliziralo nasprotnikov poveljniški sistem v zaledju fronte.

Doktrina je sovjetsko vodstvo prepričala, da bo mehanizirana Rdeča armada v kratkem času končala vojno s prenosom ofenzivnih delovanj na nasprotnikovo ozemlje. Poudarjal se je pomen zgolj ofenzivnih operacij, zanemarjal pa pomen obrambnih priprav države. Za Sovjete je bila obramba namreč le sredstvo za prevzem iniciative na bojišču, ki naj bi omogočila razmere za uspešen protinapad.

Izkušnje iz španske državljanske vojne so Sovjetom pokazale, da je potrebno vzpostaviti uspešno koordinacijo delovanja med tankovskimi enotami, topništvom in pehoto.²⁸ Vendar dokazane tehnične pomanjkljivosti sovjetskih tankov niso bile odpravljene, zanemarjena pa

²⁸ Rdeča armada ni imela mehanizirane pehote, torej pehote v zaščitenih oklepnih vozilih, zato je leta 1941 svojo pehoto prevažala kar na tankih, kjer je bila zelo ranljiva.

je bila tudi potreba po boljši usposobljenosti tankovskih poveljnikov. Konec leta 1939 so razpustili tudi mehanizirane korpuse in namesto teh velikih enot ustanovili manjše tankovske brigade ter enote za podporo pehoti,²⁹ kar je bila posledica vplivov doktrine ZDA, izkušenj generala Pavlova v Španiji in izkušenj sovjetsko-finske vojne (Barić, 2001b:96; Clark, 1995:34). To je bila največja napaka, ki jo je vodstvo Rdeče armade storilo med obema vojnama, saj je bila njena največja oklepna enota junija 1941 le šibka tankovska divizija. Sovjeti tudi niso razbrali pomena komunikacijskih sistemov pri organiziranju delovanja velikih oklepno-mehaniziranih formacij, zaradi česar so utrpeli tragične poraze zlasti v prvih dnevih operacije.

Po sovjetsko-finski vojni začne Rdeča armada vnovično modernizacijo, s poudarkom na zamenjavi zastarele opreme, vendar je potekala zelo počasi. S povečanjem števila enot je začelo primanjkovati tudi streliva in rezervnih delov, zaradi česar ni bilo mogoče učinkovito usposablјati vojakov. »Kar 60 % vojakov Rdeče armade ni imelo nikakršnih vojnih izkušenj« (Barić, 2001b:96), in zato ta ni bila zmožna uporabiti svoje številčne prednosti. Poleg tega niso uspeli zgraditi dovolj gosto železniško in cestno mrežo ter dovolj obrambnih utrd. V državi je primanjkovalo tovornjakov in strateška mobilnost Rdeče armade je slonela zgolj na obstoječi železniški mreži ter uporabi konjskih vpreg, ki ob nemškem napadu seveda niso dovoljevale dovolj hitrega umika.

Januarja 1941 so Sovjeti ponovno formirali 20 mehaniziranih korpusov. Vendar so bili ti slabo opremljeni in še slabše popolnjeni. Predvideni korpusi naj bi namreč šteli kar po 40.000 ljudi ter okoli 1031 tankov, vendar je bilo v njih nameščenih le nekaj tankov, v povprečju pa je popolnjenost korpusa znašala samo 50 % (Barić, 2001b:98). Tudi proces združitve tankovskih brigad v tankovske divizije, ki se je začel spomladi 1941, je grobo prekinil prav nemški napad.

Sovjetska armada je bila nemški več kot enakovredna na področju opremljenosti in oskrbe, predvsem pa so imeli Sovjeti več oklepnih in topniških oborožitvenih sistemov. Toda v času, ko so bili Nemci že povsem pripravljeni na vojno, so Sovjeti šele izbirali svoj glavni tank. »Od skupno nad 13.000 tankov je bilo v oklepnih enotah /Rdeče armade/ samo 1.400 tankov vrste T-34/76 in nekaj sto pogojno uporabnih KV-1« (Vilar, 1999a:26). Njeno pehoto so večinoma podpirali zgolj tanki francoskih modelov iz 20' let, ki za nov način tankovskega bojevanja niso bili primerni.

²⁹ Sovjetski general Vorosilov se je celo zavzemal za povečanje vloge konjeniških enot v manevrski vojni in zmanjšanje pomena oklepno-mehaniziranih enot.

4.2.2. Čistke v sovjetskem vojaškem vrhu

Poleg koncepta bitke v globini je bil glavni razlog za velike izgube Rdeče armade v prvih mesecih nemško-sovjetske vojne tudi dejstvo, da je Stalin v političnih čistkah,³⁰ ki so trajale od leta 1936 do 1938, likvidiral najbolj sposobne častnike Rdeče armade, ki so hkrati tudi sodelovali pri njeni modernizaciji. Tako je Stalin na najbolj grob način obglavil visoko kvalificiran vojaški kader svojih oboroženih sil, še preden je ta končal proces reorganizacije Rdeče armade.

V čistkah so bili likvidirani najboljši sovjetski vojaški teoretiki, kot so Tuhačevski, Svečin, Jegorov in tudi drugi uspešni vojaški poveljniki, s čimer je Rdeča armada doživela velik psihološki in moralni udarec. Ko je Stalin obračunal z vodilnimi generali, je likvidiral tudi vse zagovornike mehaniziranega bojevanja, celo inženirje, ki so razvijali nove tanke. Čiste naj bi zajele 54.714 sovjetskih častnikov in teh izgub ni bilo mogoče nadomestiti v kratkem času.

Po čistkah so prišli na najvišje poveljniške položaje ljudje, ki so nasprotovali uporabi mehaniziranih enot, na nova mesta pa so prihajali tudi neizkušeni ljudje, ki so junija 1941 sprejeli mnogo napačnih odločitev. Zaradi Stalinovih čistk sovjetski oficirski zbor ni bil le izoliran, kot je bil to v Nemčiji, temveč zlomljen (Clark, 1995:42). Tradicionalne kvalitete sovjetskega vojaka, kot so moč volje, fatalizem in pripravljenost sprejeti veliko trpljenje, bodo morale v bližajoči se vojni nadomestiti vse vojaško znanje, ki ga je Stalin s terorjem izbrisal iz vrst Rdeče armade.

4.2.3. Rdeča armada neposredno pred spopadom

Sovjeti so leta 1936 na zahodu države začeli graditi statični obrambni sistem po vzoru francoske Maginotove linije, ki se je imenoval "Stalinova črta". Vendar je ta ogromni kompleks obrambnih utrd Rdeča armada po podpisu sporazuma z Nemčijo leta 1939 zapustila in se približala novi zahodni meji. Tako so imele sovjetske enote na novih položajih le malo časa za utrditev obrambnih položajev in vzpostavitev ustrezne komunikacijske mreže. Generalštab Rdeče armade ni upošteval, da Rdeča armada ni

³⁰ Stalinu je bila zelo pomembna politična zanesljivost višjih častnikov, skrbeli pa so ga tudi dogodki v Španiji, kjer so oficirji Rdeče armade odkrito nasprotovali članom NKVD-ja, ki so bedeli nad njihovimi dejanji.

zmožna izvajati obrambne vojne, ki bi izkoriščala prostor, prav tako pa »ni organiziral strateške obrambe po globini, ki bi omogočila Sovjetom čas za izvedbo mobilizacije.« (Barić, 2001c:78)

V bližini meje so bile tako postavljene najboljše sovjetske enote, kar 20 od skupno 29 mehaniziranih korpusov, prek 50 % modernih sovjetskih letal in 80 % vseh sovjetskih tankov³¹ (Barić, 2001c:85). Zmotno je bilo tudi Stalinovo prepričanje, da bo glavni nemški napad proti Sovjetski zvezi usmerjen proti Ukrajini, kjer so lahko Nemci izkoriščali hitrost svojih oklepnih divizij. Zaradi takšnega mnenja je na tem področju koncentriral glavno sil Rdeče armade. V začetnih mesecih leta 1941 so se tako »sile Rdeče armade na področju Novgoroda zmanjšale, povečalo pa se je število divizij na sovjetsko-finskih mejah ter med Lvovom in zgornjim Prutom.« (Clark, 1995:40). Sovjetski vojaški vrh je torej hudo podcenil nemški vojaški potencial in precenil lastne zmogljivosti. Vodstvo Rdeče armade je verjelo, da bo Rdeča armada na spopad pravočasno opozorjena in bo uspela izvesti hitro mobilizacijo enot, s katerimi bo zadržala nasprotnikov udarec. Generalštab Sovjetske zveze je celo verjel, da bo Nemčija začela napad z obmejnimi spopadi po zgledu prve svetovne vojne.

Sovjeti so bili na bližajoči se spopad pravočasno opozorjeni. Britanci so namreč že leta 1941 uspešno prisluškovali nemškim radijskim zvezam in Churchill je Stalinu poslal zanesljive podatke o pospešenih nemških pripravah za napad na Sovjetsko zvezo (Weeks, 1998:16). Stalin pa opozorila Churchilla ni upošteval,³² pa tudi ne nasvetov svojih generalov, ki so poročali o obsežnih premikih nemških enot v vzhodni smeri.

Dokaz, da Nemci nekaj v resnici pripravljajo, je bila tudi povečana aktivnost nemških obveščevalnih služb na področju Sovjetske zveze, saj je sovjetska NKVD³³ do 22. junija 1941 zajela okoli 1000 nemških agentov, nekatere celo 400 kilometrov globoko na sovjetskem ozemlju. Hkrati so Sovjeti do začetka spopada zabeležili kar 500 preletov nemških izvidniških letal v sovjetskem zračnem prostoru, na bližajoči se napad pa je nakazoval tudi umik osebja nemškega veleposlaništva v Moskvi (Barić, 2001c:84). Vendar

³¹ A glavna napaka, ki so jo storili Sovjeti pred spopadom in jo potem tudi drago plačali, je bila razkropitev tankovskih enot po celotnem bojišču (Krajnc, 2000:74).

³² Stalina je bil v letih pred spopadom z Nemčijo upravičeno nezaupljiv do informacij iz drugih držav. Zahodne demokracije namreč niso skrivale želje, da se na vzhodu Evrope kmalu odvrti obsežen vojaški spopad, ki bo eliminiral nemško in hkrati sovjetsko grožnjo.

³³ Angl.: »People's Commissariat for Internal Affairs« je bil Ljudski komisariat za notranje zadeve, torej nekakšno notranje ministrstvo, odgovorno za notranjo varnost, skrbelo pa je tudi za delovna taborišča na področju Sovjetske zveze. (Oxford Dictionary of World History, 2000:54)

je Stalin ostal nezaupljiv. Po njegovem mnenju je bila Nemčija leta 1941 preveč neposredno angažirana v bitki za Veliko Britanijo, da bi tvegala napad na Sovjetsko zvezo.

Enaindvajsetega junija 1941 so hotela poveljstva sovjetskih obmejnih divizij zaradi obsežnih premikov nemških sil namestiti svoje enote na bojne položaje, vendar je ta ukaz lahko izdalo le višje poveljstvo, to pa tega ni pravočasno storilo (Kitanovič, 1975:18). Stalin je generalu Žukovu prehod enot v višjo stopnjo pripravljenosti v noči na 22. junij sicer odobril, vendar je bil ukaz nerazumljiv in izdan le štiri ure pred nemškim napadom. Tako ga do začetka spopada ni dobila večina obmejnih korpusov in Nemci so ogromno število sovjetskih vojakov v prvih urah operacije zajeli kar v njihovih matičnih vojašnicah in ne na bojni črti.

»Kot vrhovni poveljnik oboroženih sil, Stalin 22. junija 1941 ni izdal direktnega ukaza sovjetskim protiletalskim enotam o obrambi sovjetskega neba, zato so njihovi topovi ostali nemi, prav tako pa tudi ni objavil splošne mobilizacije« (Kate, 1980b:247). Stalin je namreč trdno verjel, da Hitler ne bo poskusil napasti Sovjetske zveze in je po prvih obvestilih o nemškem napadu celo domneval, da so to le osamljeni poskusi nemških generalov, da Sovjetska zveza vstopi v vojno na evropskih tleh.

5. IZVEDBA OPERACIJE BARBAROSSA

5.1. Razmerje nemških in sovjetskih oboroženih sil 22. junija 1941

Nemške oborožene sile, ki so 22. junija 1941 prešle nemško-sovjetsko mejo, so bile tedaj najbolj moderne in najbolj oborožene sile v Evropi, vojne po Evropi pa so jim nudile tudi veliko bojnih izkušenj v procesu organiziranja in vodenja velikih operacij. »Prav vojne izkušnje naj bi odigrale ključno vlogo pri prvih uspehih nemških enot na vzhodni fronti.« (Historija velikog domovinskog rata SSSR, 1963b:116).

Udarne sile nemške kopenske vojske so bile tankovske enote, skupaj 21 oklepni divizij. Nemčija je leta 1941 skupno 5262 tankov, 3332 jih je uporabila v vojni proti Sovjetski zvezi, za neposredno podporo tem enotam pa je skrbelo 14 motoriziranih divizij. Wehrmacht je imel za izvedbo operacije na voljo tudi 124 pehotnih divizij, šest gorskih divizij in eno SS divizijo, skupaj torej 131 dobro opremljenih divizij, za nadzor osvojenega

teritorija pa naj bi skrbelo še dodatnih 41 divizij. (Kate, 1980a:236)

Tabela 5.1.: Razmerje nemških in sovjetskih sil 22. junija 1941

	Nemški napad	Sovjetska obramba	Razmerje
Pehotne divizije	131	200	1:1,5
Oklepne divizije	32	33	1:1
Rezervne divizije	27	25	1:1
Skupaj divizij	190	250	1:1,3
Vojaki	5,5 milijona	4.7. milijona	1,1:1
Tanki	3.500	5500	1:1,5
Letala	4.900	1.300	3,7:1
Topovi	48.000	17.000	2,8:1

Vir: Kitanovič, 1975:12; Guderian, 1961:178; Vuga, 1997:45; Krajnc, 2000:73; Stolfi, 1991:88; Wendel, <http://www.skalman.nu/third-reich/campaigns-barbarossa.htm>.

Podatki o silah, ki jih je za napad namenila Nemčija, ter o silah, s katerimi je 22. junija 1941 razpolagala Sovjetska zveza, se pri analiziranju podatkov različnih avtorjev močno razlikujejo, zato so v tabeli 5.1. navedeni podatki, ki še najbolj približajo realno sliko razmerja sil tega dne na bojišču. Podatki v tabeli torej ne vključujejo vseh sil, s katerimi sta razpolagali obe državi, temveč le sile, ki so začele napad in obrambo. Sem pa prepričan, da bodo natančne številke še dolgo let vzrok spora med različnimi ljubitelji zgodovinske znanosti.

Nemci so za napad na Sovjetsko zvezo namenili kar 190 divizij, od tega je bilo okoli 135 nemških, 40 divizij pa so prispevali njihovi zavezniki.³⁴ Udarno silo Wehrmachta je predstavljalo 33 oklepnih in mehaniziranih divizij, skupaj pa je bilo za napad na Sovjetsko zvezo namenjenih okoli 5.5 milijona vojakov, 4900 letal, 3000 tankov in 48.000 topov in minometov. Sem seveda štejemo tudi vojake in bojna sredstva nemških zaveznikov, sam Wehrmacht pa je v napad poslal približno 3.8 milijona vojakov (Vuga, 1997:45). Če upoštevamo, da je od 205 nemških divizij Hitler za operacijo Barbarossa namenil kar 135 divizij ali 65 % celotnih oboroženih sil Nemčije, lahko začutimo vso silno velikost Hitlerjevega življenjskega projekta.

Dvaindvajsetega junija 1941 naj bi Rdeča armada v zahodnem delu države razpolagala z

³⁴ Sem štejemo tudi približno 40 divizij nemških zaveznikov (Finske, Romunije in Madžarske), sile ostalih »satelitskih« držav, ki so se v operacijo Barbarossa vključile pozneje, v tabeli niso navedene.

okoli 4.7 milijona vojakov, ki so bili razporejeni v 173 pehotnih ter 32 konjeniških divizij. Uradno naj bi tega dne razpolagala tudi z 78 oklepnimi ter 45 motoriziranimi brigadami, poleg tega pa je bilo na sovjetskem daljnem vzhodu razporejenih še 25 pehotnih divizij, 7 konjeniških in 6 oklepnih brigad. Vendar je bilo le 2.500.000 vojakov Rdeče armade tistega dne razporejenih na zahodnih mejah Sovjetske zveze, čeprav moramo upoštevati, da je lahko Rdeča armada leta 1941 vpoklicala okoli 15 milijonov rezervistov, vendar jih zaradi slabih industrijskih zmogljivosti ni mogla v celoti oborožiti. (Kate, 1980a:237)

Rdeča armada je imela 22. junija številčnejšo prednost v pehotnih divizijah, vendar moramo upoštevati, da so bile sovjetske pehotne divizije bistveno manjše od nemških, kar dejansko ustreza podatku o manjšem številu vojakov Rdeče armade. Podatki o sovjetskih oklepnih divizijah so prav tako zavajajoči, saj so nekatere oklepne divizije imele v svoji sestavi le nekaj tankov in se niso mogle meriti z močjo in kvaliteto nemških oklepnih enot. Sovjetske oborožene sile so leta 1941 sicer razpolagale z okoli 20.000 tanki in 10.000 letali, vendar je le malo sredstev dosegalo kvaliteto nemških oklepnikov in letal.

5.2. Oris operacije Barbarossa

»Cinično vojaško sodelovanje« (Sulzberger, 1970:249) med nacistično Nemčijo in Sovjetsko zvezo se je končalo 22. junija 1941, ko je Hitler začel svoj največji življenjski projekt in napadel Sovjetsko zvezo. Dan napada ni bil naključno izbran, saj so na isti dan, davnega leta 1812 Napoleonove enote v pohodu na Moskvo prešle reko Njemen, leto poprej pa je Francija na ta dan podpisala svojo kapitulacijo.

Večina mostov prek mejnih rek je takoj padla v nemške roke, na stotine sovjetskih letal je bilo uničenih že na tleh³⁵ in nemška vojska si je že prvi dan napada izborila popolno prevlado v sovjetskem zračnem prostoru. Ker Sovjeti z letali niso mogli več izvajati izvidniških preletov in podpirati svojih enot na zemlji, je število padlih in ujetih vojakov Rdeče armade v prvem letu vojne silovito naraščalo. Rdeča armada je imela na voljo premalo časa, da bi organizirala uspešno protiofenzivo, saj so Nemci napredovali s silovito hitrostjo, poleg tega pa je imel sovjetski generalštab le delno sliko o situaciji na bojišču. Večina obmejnih enot je bila namreč že prvi dan obkoljena, z njimi so bile pretrgane vse komunikacije, zato se prve sovjetske protiofenzive neuspešno zaključijo že 29. junija.

³⁵ Nemci so že prvi dan na uničili 900, dva dni kasneje pa že 2400 letal Rdeče armade.

Šestindvajsetega junija je padel Brest–Litovsk, med 22. junijem in 9. julijem pa je nemška vojska dosegla tudi Minsk ter pri njem obkolila in uničila številne enote Rdeče armade. Po obkolitvi pri Minsku so oklepne armade Wehrmachta, predvsem oklepni skupini generalov Hotha in Guderiana, nadaljevale svoj pohod proti Moskvi in pri Mogilevu obkolile sedem sovjetskih divizij, pri Vitebsku štiri sovjetske divizije in pri Smolensku obkolile in uničile 14 sovjetskih divizij. Na južnem delu Pripjatskih močvirij so se sovjetske enote, na čelu z generalom Timošenkom, pripravljale na protinapad, vendar je bil ta neuspešen, 5. avgusta pa se predajo tudi ostale sovjetske enote, obkoljene pri Smolensku. Kljub uspehom na centralnem delu fronte je bil nemški napad proti Moskvi zaustavljen, saj je Hitler z enotami armadne skupine Center okrepil armadno skupino Jug, da bi z njo zavzel sovjetsko žitnico – Ukrajino.

Armadna skupina Jug je v prvih tednih bojov na sovjetskem ozemlju napredovala bistveno počasneje kot ostali dve armadni skupini. Na južnem delu fronte so Nemcem pomagale romunske enote, kljub počasnemu napredovanju pa je armadna skupina 3. avgusta le uspela obkoliti sovjetske enote pri Umanu. Napad na Odeso se začne 5. avgusta, mesto pa nemška vojska zavzame šele po 73 dneh obleganja. Avgusta na področje armadne skupine Jug prispejo oklepne enote iz armadne skupine Center, ki do 27. septembra uničijo okoli 665.000 sovjetskih vojakov pri Kijevu. Poraz pri Kijevu je močno zmanjšal moč Rdeče armade na južnem delu države in v naslednjih dneh so nemške enote zavzele tudi mesti Harkov in Rostov, vendar bojna morala sovjetskih vojakov ni bila zmanjšana. Ti so 27. novembra s protinapadom ponovno zavzeli Rostov in ga obdržali v svojih rokah vse do poletja 1942.

Armadna skupina Sever je 26. junija napadla in zavzela mostove na reki Dvini, 10. julija pa so tudi finske enote napadle Sovjetsko zvezo in ponovno osvojile območja, ki so jih Finci v vojni s to državo izgubili. Nemci so 16. julija dosegli reko Lugo in Ladoško jezero, vendar so napad med 3. in 4. avgustom ustavili in se začeli pregrupirati pred končnim napadom na Leningrad. Osmega avgusta so končno prestopili reko Lugo in 16. avgusta že zavzeli mesto Novgorod, kmalu pa dosegli tudi prva predmestja Leningrada. Rdeča armada je s pomočjo prebivalstva mesto močno utrdila in preprečila feldmaršalu Leebu, da ga zavzame. Začelo se je 900 dni trajajoče obleganje mesta. Finske enote so 7. oktobra dosegle sovjetsko-finsko mejno črto iz leta 1939 in se dokončno ustavile. Armadna skupina je izgubila podporo pomembnega zaveznika in Leningrad je bil rešen.

Po zavzetju Ukrajine je dobila armadna skupina Center znova na voljo sredstva, s katerimi je lahko nadaljevala svoj pohod proti Moskvi. Nemške enote so 7. oktobra uspele obkoliti šest sovjetskih armad pri Vjazmi in tri sovjetske armade pri Brjansku, pohod proti Moskvi pa se je nadaljeval kljub čedalje močnejšemu odporu Rdeče armade. Oktobra in novembra so se vremenske razmere za napredujoče nemške enote močno poslabšale. Hud mraz, sneg in blato so oklepnim in mehaniziranim enotam onemogočale hitrejše prodiranje, nemške izgube pa so zaradi pomanjkanja ustrezne zimske obleke hitro naraščale. Sovjeti so znova pridobili mesec dni časa za usposabljanje vojakov, izdelavo obrambnih položajev in končno zaustavitev nemškega napada. Nemške tankovske enote so 27. novembra sicer dosegle predmestja Moskve, vendar so bile zaradi močne sovjetske obrambe in težkih vremenskih pogojev ustavljene in prisiljene k umiku. Decembra je Rdeča armada na celotni fronti izvedla niz protinapadov, ki so Nemce potisnili za nekaj sto kilometrov proti zahodu, vendar so Sovjeti zmagali le v eni »bitki«, do popolne zmage v vojni pa so jih ločila štiri leta solz in neizmernega trpljenja.

5.3. Armadna skupina Center

5.3.1. Bojevanje armadne skupine Center do operacij pri Smolensku

Nemci so imeli na dan napada absolutno premoč na glavnih smereh prodora,³⁶ vendar ne tudi premoč na celotni frontni črti. Napredovanje nemških tankov v prvih urah napada je bilo silovito in okoli poldneva so vse štiri nemške oklepne skupine drvele po suhih in nepoškodovanih sovjetskih cestah, fronta pa se je hitro razširjala. »Dolžina oklepne divizije naj bi v boju teoretično znašala od 7 do 10 milj, vendar je bila dolžina pri nekaterih nemških oklepnih divizijah do večera 22. junija že dvakrat daljša.« (Clark, 1995:48).

Nemci so sicer hitro napredovali, a so le naleteli na hud odpor, ki ga niso pričakovali. Ta odpor je opazila predvsem nemška pehota, ne pa tudi nemške tankovske posadke. Načelnik generalštaba, general Halder, ki se je pred začetkom operacije Barbarosse hvalil, da bo nemška vojska porazila Sovjetsko zvezo v pičlih desetih tednih, je 24. junija celo priznal, da je »trmast odpor posameznih sovjetskih enot prav neverjeten« (Clark, 1995:56). Ko so vstopali v Francijo leto poprej, so imeli nemški vojaki občutek, da vstopajo na že poraženo ozemlje. Tu, v širjavah Sovjetske zveze, tega občutka niso dobili. Bilo je očitno, da način

³⁶ Na severu so tri oklepne in dve pehotni nemški diviziji napadli sovjetske položaje na območju širokem manj kot 40 kilometrov, nasproti pa jim je stala le 125. strelska divizija Rdeče armade (Clark, 1995:48).

vodenja bojnih operacij in bojni duh nasprotnika, kot tudi geografski pogoji države, niso v nobenem primeru podobni tistim, s katerimi so se Nemci že srečevali (Historija velikog domovinskega rata SSSR, 1963b:114).

Pehotne divizije, ki so bile večinoma opremljene le z konjskimi vpregami, niso mogle slediti tempu napredovanja oklepnih enot, zato je nemška pehota začela že prvi dan operacije močno zaostajati za hitrimi tankovskimi divizijami. Clark (Clark, 1995:78) meni, da se je razdalja med posameznimi enotami povečevala tudi zato, ker nekateri nemški poveljniki niso upoštevali načrta operacije, temveč so izvajali lastne pustolovske akcije v zaledju sovražnikovih enot. Medtem so pehotne divizije sodelovale v procesu uničevanja obkoljenih sovjetskih divizij in nemške oklepne enote so morale čakati, da nemška pehota to nalogo dokončno opravi. Zaradi takšne situacije na fronti je nastal slovit spor med poveljnikom 4. nemške armade in poveljnikom 2. oklepne skupine, slovitim tankovskim poveljnikom Guderianom.

V začetku julija je nemški 24. oklepni korpus že prešel reko Dnjeper, novi cilji armadne skupine pa še niso bili določeni. Čeprav je Hitler podcenjeval sovjetsko vojaško moč, je enote Rdeče armade, ki so se nahajale pred armadno skupino Center precenjeval, armadno skupino Center pa podcenjeval (Stolfi, 1991:114). Zato se je 25. junija odločil, da najprej obračuna z obkoljenimi sovjetskimi enotami pri Bialystoku in Minsku, hkrati pa Guderianu in Hothu ni dovolil napredovanja proti vzhodu. OKH je celo upal, da se bodo poveljniki oklepnih skupin uprli Hitlerjevemu ukazom in nadaljevali pot proti Moskvi.³⁷ »V prid hitrega napada je /namreč/ govorilo dejstvo, da je sovjetska obramba slaba in se je šele organizirala, nemška pehota pa bi potrebovala okoli 14 dni, da dohiti nemške oklepne divizije.« (Guderian, 1961:197)

General Guderian (Guderian, 1961:198) je bil prepričan, da mora celotna armadna skupina Center v najkrajšem času prečkati reko Dnjeper in nadaljevati prodor proti Smolensku,³⁸ čeprav oklepna divizija SS »Das Reich« ni uspela zavzeti mostov pri Mogilevu. Zato je izkoristil neodločnost nemškega generalštaba in s svojo 2. oklepno skupino nadaljeval pregon nasprotnika preko omenjene reke, vendar je poveljnik 4. armade, general von Kluge takoj izdal ukaz, da vse enote, ki so sodelovale v obkoljevanju sovjetskih enot pri

³⁷ Hitler je šele 30. junija privolil v podpis direktive OKH, ki je armadno skupino Center napotila proti Smolensku, po mnenju feldmaršala Bocka pa so Nemcem operacije pri Minsku odvzele že preveč časa.

³⁸ Po njegovem mnenju bi morale oklepne enote samostojno izvajati operacije, četudi se zaradi tega preveč oddaljijo od zasledujoče pehote. Guderian je verjel, da bo operacija prečkanja Dnjepra, če bo le uspešno izpeljana, zaključila vojno na vzhodni fronti že leta 1941.

Minsku, ostanejo na svojih položajih. General je namreč s svojo armado napredoval po izrazito težkem terenu, med njegovo pehoto in Guderianovimi tanki pa so se pojavili trije oklepni in dva pehotna korpusa Rdeče armade. Zato Nemci okoli sovjetskih enot pri Bialystoku in Minsku niso mogli vzpostaviti enotnega obroča, temveč so morali to opraviti z večjim številom manjših obročev, s tem pa se je povečala možnost, da bo nemška pehota še bolj zaostajala za nemškimi tanki.

Kluge je 9. julija odpotoval v Guderianov štab in mu zabičal, naj s svojimi tanki počaka na prihod pehote, vendar je po pogovoru spredel smisel Guderianovega ugovarjanja in mu dal svoj blagoslov za nadaljevanje prodora proti osrčju Sovjetske zveze (Guderian, 1961:196-198). Zaradi omenjenega spora se je napredovanje nemških oklepnih enot povsem nepotrebno odložilo, saj sta uničenje enot Rdeče armade v omenjenih obročih kljub vsemu izvedli samo obe pehotni armadi. Tako je iz obroča pri Minsku uspelo pobegniti veliko sovjetskih enot. General Kluge je v sestavo 4. armade sčasoma le uspel vključiti del oklepnih enot in tako povečati gibljivost pehote, vendar je hkrati Guderianu in Hothu zmanjšal prebojno moč njunih oklepnih skupin.

Sovjetske enote, obkoljene v obročih pri Minsku in Bialystoku so se 3. julija dokončno predale. Z obkoljevanjem pa so Nemci izgubili dragocen čas, saj bi v primeru, da ne bi sodelovali v obkoljevanju sovjetskih enot pri Minsku, nemški oklepniki tega dne že lahko zavzeli Smolensk. S tem bi Wehrmacht Sovjetom preprečil mobilizacijo človeških in industrijskih potencialov ter ustvaril pogoje za popolni poraz Rdeče armade. Vendar bi v primeru, da oklepne divizije ne bi zaprle vzhodni del obroča pri Bialystoku in Minsku,³⁹ iz njiju pobegnilo še več sovjetskih divizij. Takojšnji pohod oklepnih skupin Hotha in Guderiana proti Smolensku bi lahko pobeglim sovjetskim enotam omogočil, da nemške oklepnike napadejo v hrbet.

Oklepne divizije armadne skupine Center so torej imele v prvih tednih bojev levji delež pri zajemanju sovjetskih ujetnikov, čeprav bi morala to nalogo opraviti nemška pehota. Dejavnost nemških oklepnih divizij je razvidna tudi iz tabele 5.2., predstavljene spodaj.

³⁹ Guderian je pri obeh obročih pustil 29. motorizirano pehotno divizijo, 5. strelski bataljon in pehotni polk »Gross Deutschland«, Hoth pa 12. oklepno divizijo, 14. motorizirano pehotno divizijo in 900. oklepno brigado.

Tabela 5.2.: Zajeti sovjetski ujetniki in sredstva, Bialystok – Minsk (22. junij – 7. julij 1941)

Nemška enota	Ujetniki	Tanki	Topništvo	Letala
Oklepna skupina Guderian	157.176	1.233	384	0
Oklepna skupina Hoth	102.433	405	313	140
2. armada	40.003	90	87	90
9. armada	25.170	375	383	114
4. armada	2.210	1.085	663	0
Zaledje in štabi	5.019	0	0	0
Skupaj	332.111	3.188	1.830	344

Vir: Stolfi, 1991:122.

5.3.2. Bojevanje armadne skupine Center v operacijah pri Smolensku

Nemci niso imeli nobenih podatkov o velikosti sil Rdeče armade na drugi strani Dnjepra, kjer je general Timošenko hitro zbral sedem dodatnih armad. Kljub močni sovjetski obrambi pa je druga oklepna skupina nadaljevala svoj pohod proti Smolensku in 11. julija pri Mogilevu obkolila 13. sovjetsko armado ter skoraj popolnoma uničila 19. armado generala Konjeva, ki je pri Vitebsku izvedel protinapad. Protinapad sta istočasno izvedli tudi 16. in 20. sovjetska armada, ki sta se prav tako znašli v nemškem obroču. Šestnajstega julija je Smolensk po treh dneh močnih bojov padel v roke nemške 18. oklepne divizije, kateri je ostalo samo še 12 tankov (Barić, 2001d:80). V bližini mesta so imeli Nemci nemalo težav pri obkolutvi vseh sovjetskih enot, saj so v mestnih bojih utrpeli velike izgube, sovjetski protinapadi, s katerimi so želeli Sovjeti rešiti obkoljene sovjetske armade, pa so postajali vse močnejši.⁴⁰

Timošenko je z protinapadi skušal pridobiti čas, da bi lahko Stavka v zaledju fronte nemoteno izvedla mobilizacijo rezervnih enot Rdeče armade.⁴¹ Z njimi je celo dosegel, da je iz nemškega obroča pri Smolensku 23. julija pobegnilo najmanj pet sovjetskih divizij, ostanki treh drugih divizij pa le dan pozneje. Hoth zaradi slabe cestne infrastrukture ni mogel prestreči teh enot, poleg tega pa bi moral kotel zapreti tudi Guderian s prodorom iz južne smeri. Guderian je sicer 21. julija s tem namenom poslal 18. oklepno divizijo in

⁴⁰ Sovjeti so izvedli 13 slabo koordiniranih tankovskih in pehotnih napadov.

⁴¹ Predvsem velja omeniti uspehe 21. sovjetske armade, ki je za nekaj časa zadržala prodor 2. armade Wehrmachta proti Gomelu in Roslavju. Tako je lahko Stavka utrdila položaje v zaledju zahodne fronte in oblikovala fronto rezervnih armad.

divizijo »Gross Deutschland« proti Dorogobužu, vendar je Kluge ta premik prepovedal in sovjetske divizije so Nemcem ušle v notranjost države.

Kluge je namreč želel v celoti uničiti ostanke 16. in 20. sovjetske armade v obroču ter se otresti protinapadov generala Timošenka. Z uporabo oklepnih enot je poveljnik 4. armade močno utrudil nemške tankovske posadke, ko bi te morale nadaljevati pohod proti Moskvi. Vendar sta se oba tankovska poveljnika hkrati zavedala, da zaradi velikih izgub⁴² njuni enoti nista sposobni nadaljevati prodora proti Moskvi brez ustrezne popolnitve enot. (Clark, 1995:88-90; Kitanovič, 1975:38; Vuga, 1997:46)

Tankovska poveljnika sta sklenila obroč okoli sovjetskih sil zahodno od Smolenska že 16. julija, nato pa sta morala dva tedna čakati na prihod nemške pehote, ki je nadomestila njihove oklepne divizije okoli obroča. Do 31. julija so bile skoraj vse sovjetske enote v obroču pri Smolensku uničene, Sovjeti pa so uspeli organizirati le šibko frontno črto pri Jelnji, na katero so mobilizirali skoraj vse svoje rezervne enote. (Stolfi, 1991:136)

Guderian in Hoth sta se kljub težavam z obkoljenimi sovjetskimi armadami pri Vitebsku odločila nadaljevati prodiranje proti Moskvi, 25. julija pa je tudi 4. nemška armada končno prestopila Dnjeper in okrepila dejavnosti 2. oklepne armade. Tako okrepljen bi lahko Guderian s svojo oklepno armado zmagal v vsaki bitki, ki bi sledila, vendar mu razvoj dogodkov ni bil naklonjen (Clark, 1995:91).

Operacije pri Smolensku, zadnjem večjem sovjetskem mestu pred Moskvo, so za nekaj časa zaustavile nemški prodor in močno vplivale na nadaljnji pohod armadne skupine Center. Na fronti je nastalo enomesečno zatišje, ki so ga Nemci izkoristili za popolnitev svojih enot, Sovjeti pa za reorganizacijo obrambnih vrst. »Operacij v velikem slogu skupine Mitte je bilo s Smolenskom nepreklicno konec« (Vuga, 1997:47), Nemci in Sovjeti pa so do 3. julija imeli izgube, ki so navedene v tabeli 5.3.

⁴² V bojih pri Smolensku nemške oklepne divizije izgubijo svojo udarno moč, 2. in 3. oklepna skupina v teh bojih izgubita kar 60 % svojih vozil in tretjino moštva.

Tabela 5.3.: Primerjava nemških in sovjetskih žrtev od 22. junija do 3. julija 1941 na celotnem vojskovališču

Nemške izgube (dokumentirane)		Sovjetske izgube (predpostavljene)	
Padli	11.822	Padli	200.000
Ranjeni	39.109	Ranjeni	400.000
Pogrešani	3.961	Pogrešani	335.000
Skupno	54.892	Skupno	935.000

Vir: Stolfi, 1991:154.

V prvih tednih bojov je bilo razmerje v izgubah med nemškimi in sovjetskimi vojaki 1 proti 20, torej je padlo 20 sovjetskih vojakov na vsakega padlega Nemca. To nam kaže tudi tabela 5.4.

Tabela 5.4.: Primerjava nemških in sovjetskih žrtev julija 1941 na ravni pehotnega korpusa

Udeležena nemška enota	Sovjetske izgube	Nemške izgube
Pehotni korpus	15.000 ujetnikov 7.000 padlih 120 tankov	1.000 padlih, ranjenih in pogrešanih 2 topa

Vir: Stolfi, 1991:127.

Prvi dan nemškega napada je Luftwaffe izgubila 17 letal, Rdeča armada pa kar 2000 letal, torej 123 uničenih sovjetskih letal za eno nemško letalo. Do 19. julija je Rdeča armada pred armadno skupino Center postavila 160 divizij, 114 jih je feldmaršal Bock do omenjenega datuma izločil iz boja, Moskvo pa je branilo le še okoli 35 pehotnih in 9 oklepni divizij (Stolfi, 1991:89). Sovjetska zveza si je tolikšne žrtve lahko »privoščila«, saj je imela na razpolago ogromne človeške potenciale, v nasprotju pa si Nemčija ni smela dovoliti večjih izgub, saj jih ni imela z ničemer nadomestiti.

Sovjetski viri navajajo, da so Nemci v prvi polovici julija izgubili že 100.000 vojakov ter 41 % tankov, 807 letal, sama armadna skupina Center pa naj bi do 16. julija izgubila 43.000 mož (Stolfi, 1991:90; Historija velikog domovinskog rata SSSR, 1963b:114-115). Z operacijami pri Smolensku so nemške izgube skokovito narasle in Nemci se 2. avgusta že srečujejo z okoli 180.000 žrtvami,⁴³ kar je bilo sorazmerno malo od treh milijonov nemških vojakov, ki so sodelovali v operaciji. Vendar so te žrtve nadomestili samo z

⁴³ Sem štejemo padle, ranjene in pogrešane vojake.

47.000 novimi vojaki,⁴⁴ Sovjeti pa so svoje uničene enote ustrezno nadomeščali (Barić, 2001d:81).

5.3.3. Hitlerjeva odločitev o pohodu v Ukrajino

Šestnajstega julija je 29. motorizirana pehotna divizija zavzela Smolensk in pojavilo se je vprašanje, kako in kam naprej. »Pred operacijo je nemški generalštab izvajal vojne igre, ki so potrdile, da lahko nemška vojska v kratkem času porazi Rdečo armado, vendar le pod pogojem neprekinjenega pohoda armadne skupine Center proti Moskvi« (Stolfi, 1991:84).

Wehrmacht je julija 1941 imel možnost, da neovirano prodira proti Moskvi, čeprav se je zaradi hitrosti napredovanja nemških oklepnih enot feldmaršal Bock na svojem desnem krilu srečeval kar z 250 kilometri dodatne fronte. Tam se je nahajala še neporažena 5. sovjetska armada, ki bi lahko napadla šibka krila nemških motoriziranih enot in jih odsekala od zalezujoče pehote, prav tako pa je armada preprečevala združitev armadnih skupin Center in Jug.

Nemci niso imeli nikakršnih podatkov o omenjeni armadi,⁴⁵ prav tako niso z bojem preizkusili njeno moč. Peta sovjetska armada je zato postavila nemško vojaško vodstvo v dilemo – ali kljub nevarnosti z bokov nadaljevati proti Moskvi, ali najprej uničiti to novo nevarnost? Fronta se je namreč zaradi hitrega napredovanja Hotha in Guderiana spet razširjala. Sedemnajstega julija je bila 4. nemška armada še vedno v Vitebsku, Hothovi tanki pa so bili tedaj od nje oddaljeni že 160 kilometrov. Zato je OKW 19. julija izdal Direktivo št. 33, s katero je želel ponovno koncentrirati napadalne sile. Po tej direktivi naj bi:

- skupina Jug z napadom zlomila 12. in 6. sovjetsko armado,
- skupni krili skupin Center in Jug naj bi enako storili s peto sovjetsko armado,
- skupina Center naj bi poslala proti Moskvi le svoje pehotne armade, ostale mobilne enote, ki ne bi sodelovale v bojih s 5. sovjetsko armado, pa bi podprle dejavnosti armadne skupine Sever s pretrganjem komunikacij med Leningradom in Moskvo,

⁴⁴ Čeprav so Nemci načrtovali, da bodo imeli do avgusta približno 275.000 izgub in so za pokrivanje teh izgub namenili prav tolikšno število rezervnih vojakov (Stolfi, 1991:155).

⁴⁵ Sovjetsko 5. armado so sestavljale že dotolčene enote, možje brez opreme, tanki brez goriva in topovi brez streliva.

- skupina Sever naj bi nadaljevala pohod proti Leningradu in preprečila umik sovjetskih enot iz Estonije. (Clark, 1995:79-80)

V Bockovem štabu je bila 27. julija sklicana konferenca poveljnikov podrejenih armad, kjer so generalom prebrali Brauchitshev memorandum o Direktivi št. 33. Ta je dejansko predvidevala ustavitev armadne skupine Center, dokler njena krila ne bodo zavarovana in 5. sovjetska armada uničena.⁴⁶ Guderian s svojo 2. oklepno skupino ne bo nadaljeval pohoda proti Moskvi, temveč naj bi skupaj z »2. armado udaril v jugozahodni smeri proti Gomelu, s ciljem obkolutve osmih do desetih sovjetskih divizij, ki so se tam nahajale« (Guderian, 1961:214). Hitler je celo verjel, da bo z razdelitvijo moči proti severu in jugu omogočil oklepni armadam, da prodrejo za Moskvo, zavzamejo mesto in uničijo celotno Timošenkovo armado. To naj bi bil t.i. »super kana«, največja obkolutvena operacija, ki jo je svet kdajkoli videl.

Večina višjih častnikov v Wehrmachtu je nasprotovala tej strategiji zadajanja majhnih udarcev,⁴⁷ saj so vedeli, da se bo operacija zaradi nove smeri nujno zavlekla v zimsko obdobje. Tankovske poveljnike je skrbela predvsem vzdržljivost njihovih vozil, saj jih je hotel Hitler po avanturi proti jugu uporabiti tudi v napadu na Moskvo. »Upor« nemških generalov je armadno skupino Center zadrževal vzhodno od Smolenska skoraj do 21. avgusta, ko je Hitler prekinil spor med OKW in OKH ter Guderianove tanke napotil proti Ukrajini z besedami: »Predlogi kopenskih sil za nadaljnje operacije na vzhodu se ne ujemajo z mojimi nameni« (Shirer, 1969:1228). Ofenziva proti Moskvi je bila s tem ukazom odložena do 2. oktobra in Sovjeti so pridobili čas, da z obrambnimi objekti, tankovskimi pregradami in zaklonišči utrdijo v juliju ustanovljeno fronto možajske obrambne linije. Med potekom akcije v Ukrajini, je Wehrmacht Moskvo napadal le z letali, vendar so bile posledice bombardiranja hitro odpravljene.⁴⁸ Preusmeritev armadne skupine Center proti Ukrajini tako ostaja največja Hitlerjeva napaka, storjena v operaciji Barbarossa, zaradi katere so Nemci morda celo izgubili drugo svetovno vojno.

⁴⁶ Dodatek k Direktivi št. 33, izdan 23. julija 1941, je načeloma dovolil armadni skupini Center prodor proti Moskvi, vendar brez njenih oklepnih armad.

⁴⁷ Bili so mnenja, da bodo s takšnim ravnanjem nasprotniku omogočili mobilizacijo dodatnih enot.

⁴⁸ Poškodovani spomenik herojev v samem centru Moskve so Sovjeti popravili v roku enega dneva (Kitanovič, 1975:52).

5.3.4. Lastna vojna feldmaršala Bocka

V času, ko je OKH nasprotoval Hitlerjevi nespametni direktivi, je Guderian začel ofenzivo proti Roslavju, ki jo je podprl tudi njegov nadrejeni, feldmaršal Bock. V ta namen mu je celo dodelil šest pehotnih divizij, ki bi nadomestile tankovske enote pri Jelnji. Z operacijo si je hotel Bock ustvariti še zadnje predpogoje za napad na Moskvo, ki ga je kljub drugačnim ukazom iz OKH in OKW pričakoval v kratkem času. Prav zaradi pričakovanega pohoda proti Moskvi Bock tudi ni želel deliti svoje armadne skupine in si z napadom proti Gomelu in Velikije Luki zavarovati svojih bokov.

Vendar pri Jelnji zamenjanih tankovskih divizij OKW ni poslal proti Roslavlju, temveč v zaledje fronte na počitek in vzdrževanje. Ostale enote 2. oklepne armade⁴⁹ pa so le izvedle napad proti ostankom 21 sovjetskih divizij pri Roslavlju, s katerim so razširile fronto in zasedle pomembne komunikacijske točke. »To je bila ena najslajših in tudi najpopolnejših zmag Wehrmachta na vzhodu« (Clark, 1995:96), ki je ustvarila široko vrzel v sovjetski obrambi, vendar je nihče v nemškem vojaškem vodstvu ni želel izkoristiti.⁵⁰ Hitler je želel na jug in njegovi generali so morali kreniti proti jugu.

Guderian je 11. avgusta dokončno pokopal svoje upanje o takojšnjem napadu na Moskvo, saj je njegov načrt napada na Vjazmo s težiščem prek Roslavlja OKH odločno zavrnil. Druga oklepna armada je obstala na mestu, čeprav je Guderian zahteval dovoljenje za umik iz nevarnih položajev pri Jelnji.

5.3.5. Možnost poletne ofenzive na Moskvo

Nemci so imeli konec julija priložnost, da po temeljiti popolnitvi enot s hitrim prodorom proti Moskvi uničijo glavnino enot Rdeče armade in prekinejo njeno mobilizacijo. Pregrupiranje Guderianovih enot je bilo končano okoli 13. avgusta in v času do 20. avgusta je imel Wehrmacht možnost napasti Moskvo. Če bi se ta scenarij uresničil, bi nemška vojska po vsej verjetnosti konec avgusta dosegla Moskvo in ob ugodnem razvoju dogodkov septembra zmagala v vojni na vzhodni fronti. Seveda ob predpostavki, da bi

⁴⁹ Guderianova 2. oklepna skupina se je z zavzetjem Smolenska preimenovala v 2. oklepno armado.

⁵⁰ Guderianov 24. oklepni korpus je 17. avgusta napredoval globoko na jug preko železniškega križišča Uneč, vendar 2. armada ni izkoristila tega preboja in ni s svojim krilom napadla Gomel, temveč je bilo njeno levo krilo poslano v smeri severovzhod, globoko v ozadje 24. oklepnega korpusa (Guderian, 1961:227-228).

vodstvo Sovjetske zveze po padcu Moskve podpisalo kapitulacijo in ne bi nadaljevalo vojne.

Nemci so imeli na razpolago veliko sredstev za uresničitev omenjenega napada. V začetku avgusta so namreč imeli premoč v opremi in ljudeh, veliko bojnih izkušenj, v dotedanjih operacijah so utrpeli malo žrtev, imeli so strateško iniciativo in lepo vreme, pred njimi pa je stal presenečeni nasprotnik, ki ni utegnil postaviti obrambnih linij. Nikoli prej in nikoli kasneje niso imeli Nemci tolikšne priložnosti za zmago v vojni.

Guderian bi torej moral ne glede na nevarnosti, ki so pretile njegovim bokom, v začetku avgusta s celotno oklepno armado udariti proti Roslavlju, saj so njegove izvidniške enote ugotovile, da na tem področju v dolžini 40 kilometrov fronte sploh ni bilo nameščenih večjih sovjetskih enot⁵¹ (Guderian, 1961:224). Z napadom v smeri Moskve bi Nemci uničili glavnino sovjetskih sil, hkrati pa pospešili padec Ukrajine, saj bi z zavzetjem Moskve kot najpomembnejšega komunikacijskega križišča v državi otežili Sovjetom premeščanje enot proti jugu.

Feldmaršal Bock je operacijami, ki jih je izvajal od 1. do 8. avgusta, dokazal, da sta 2. oklepna armada in 2. pehotna armada že zdavnaj zaključili operacije okoli Smolenska in sta imeli na voljo dovolj časa za načrtovanje, logistične priprave in samo izvedbo napada na Roslavl (Stolfi, 1991:147-148). Torej bi lahko v sredini avgusta oklepne enote armadne skupine Center izvedle tudi napad na samo Moskvo, vendar bi morale pri tem delovati samostojno, brez pomoči pehote.

Drznost in presenečenje sta kot pomembna elementa že velikokrat v zgodovini odločala posamezne bitke, a sta sama nezadostna za zmago v sami vojni. Zavedati se moramo, da je tudi »Guderian po mesecu in pol bojev potreboval počitek, na katerega potrebo je Brauchitsch že dolgo opozarjal Hitlerja« (Clark, 1995:96). Počitek so potrebovale vse motorizirane enote, opraviti je bilo treba vzdrževalna dela ter popraviti oskrbovalne tovornjake.

Guderianov načrt takojšnjega napada na Moskvo je bil zelo pomanjkljiv, saj ni upošteval težav nemške logistične službe. Guderian je celo zahteval nove tanke za svojo oklepno armado, katerih pa Nemci niso imeli. Prodora proti Moskvi ni dovoljevala niti širina vrzeli

⁵¹ Le nekaj lokalno mobiliziranih sovjetskih enot je branilo mostove na reki Desni, vendar na razpolago niso imele topniških enot, na področju med Spas – Demianskom in Brjanskom pa celo ni bilo nobenega sovjetskega tanka (Clark, 1995:103).

v sovjetski obrambi pri Roslavlju, ki je znašala vsega 80 kilometrov. Za njeno razširitev bi moral tankovski poveljnik napasti sovjetske enote pri Jelnji ali Kričevu, vendar za takšno akcijo ni imel dovolj enot. Prav tako je moral Guderian najprej zavarovati svoj desni bok, saj je nemška 34. pehotna divizija v začetku avgusta pri Kričevu naletela na hud sovjetski odpor. Za ureditev razmer je moral Guderian na to področje poslati svoj 24. oklepni korpus.⁵² Boki armadne skupine Center avgusta torej v nobenem primeru niso bili zavarovani.

Le deset nemških divizij je v začetku avgusta prečkalo Dnjeper, glavna komunikacijska križišča pri Orši in Mogilevu pa so bila še vedno v rokah 4. sovjetske armade. Jeromenko (Jeromenko, 1963:155) celo trdi, da so Sovjeti julija pričakovali nemški napad proti Moskvi, zato so na smeri njihovega prodora namestili veliko rezervnih enot in zgradili veliko obrambnih položajev. Če so ti podatki resnični, Bock konec avgusta vsekakor ne bi dosegel Moskve.

Vendar pa je nekaj gotovo. Napad na Moskvo bi avgusta v vsakem primeru odločil vojno. Tako pa nemška vojska dolgo časa ni napredovala niti za korak. Armadna skupina Center je dva meseca stala na mestu, njene enote niso bile umaknjene iz fronte, niti niso napredovale.

Feldmaršal Leeb, poveljnik armadne skupine Sever je na svojem desnem krilu pri Staraja Rusa naletel na močan odpor Sovjetov, zato mu je moral Hoth na pomoč poslati svoj 39. oklepni korpus. S tem dejanjem je bila ta, za armadno skupino Center izredno pomembna oklepna armada dobesedno prepolovljena. Druge, predvsem Guderianove enote so bile poslane bodisi na popravilo,⁵³ bodisi so bile dodeljene armadni skupini Jug. Vendar so bile dodeljene enote prešibke, da bi na drugem koncu fronte kaj spremenile. Le izčrpale so se in nekatere se sploh niso pregrupirale, ko se je napad na Moskvo končno le začel. Medtem je feldmaršal Bock s svojimi pehotnimi divizijami pred Moskvo zvesto držal frontno črto. In čakal. Tako so v času zamud in obotavljanj minili suhi in topli dnevi, prišla je deževna jesen in hladna zima.

⁵² Ta je v sredini avgusta pri Kričevu zajel 16,000 sovjetskih ujetnikov. Zaradi Guderianovih uspehov so sedaj vse nemške armade zahtevale del njegovih enot za dosego svojih ciljev. Že 15. avgusta je moral Guderian poslati svojo tankovsko divizijo na pomoč 2. armadi pri njenem napredovanju proti Gomelu.

⁵³ Oklepni korpus generala Vietinghoffa.

5.4. Armadna skupina Jug

Skupina armad Jug, ki jo je vodil feldmaršal Rundstedt, je v prvih tednih bojov dosegala manjše uspehe kot armadna skupina Center, saj so bili Sovjeti na tem delu fronte v številčni prednosti.⁵⁴ Zaradi slabih geografskih pogojev in napačno zastavljenih strateških ciljev je moral Rundstedt sovjetske enote napadati frontalno, brez velikih obkolutvenih operacij. S svojim prodorom je namreč moral vključiti v boj čimveč sovjetskih enot in s tem omogočiti armadni skupini Center lažje napredovanje proti Moskvi. Rundstedt torej ni imel omogočene svobode manevriranja po bojišču.

OKH je na jugu, zahodno od Dnjepra sprva načrtoval dve ločeni obkolutvi sovjetskih enot, Hitler pa je njegov načrt spremenil in armadno skupino Jug zadolžil za izvedbo enojne obkolutve zoper številčnejšega nasprotnika (Stolfi, 1991:65). Izvedba te naloge pa je bila bistveno težja, saj so se na severnem boku armadne skupine nahajala težko prehodna Pripjatska močvirja, iz Madžarske in Romunije pa se je napad na Sovjetsko zvezo odvrtil z nekajdnevno zamudo. Rdeča armada je torej imela veliko svobodo manevriranja na tem področju⁵⁵ in feldmaršalu Rundstedtu se je kmalu vzpostavil neskončno dolgi južni bok, zaradi katerega so imele njegove enote že v prvem tednu bojov veliko izgub. Hkrati so Sovjeti z močnimi protinapadi, predvsem proti 1. oklepni skupini, pridobili potreben čas in organizirali obrambno črto na Dnjepru.

Sovjetska fronta na jugu se je začela drobiti v začetku julija, ko se je sovjetski general Kirponos s svojimi tanki začel umikati v notranjost Ukrajine. Sovjetom je na voljo ostal le še strateški umik na področje Umana, kjer sta Rdečo armado že obkoljevala generala Kleist in Reichenau. Kljub hitri obkolutvi pa je bilo zaradi močnih sovjetskih protinapadov na tem področju začasno zaustavljeno napredovanje 1. oklepne armade generala Kleista, zaradi česar so lahko iz obroča pobegnile 6., 12., in 18. sovjetska armada (Clark, 1995:133).

Z obkolutvijo enot Rdeče armade pri Umanu so dobile priložnost enote nemških satelitskih držav, da ob obali Črnega morja neovirano napredujejo proti Dnjepru. Med Doneckim bazenom in nemškimi tanki ni bilo več sovjetskih enot, celotna sovjetska Azija je ležala pred njihovimi gosenicami. Vendar je Nemcem že začelo primanjkovati goriva za svoje

⁵⁴ Feldmaršal Rundstedt na jugu lahko napadal le z 6. armado generala Reichenaua in 1. oklepno armado generala Kleista, tema dvema armadama pa se je sovjetski general Kirponos zoperstavil s štirimi pehotnimi armadami, tremi mehaniziranimi korpusi in tremi korpusi v rezervi (Clark, 1995:53).

⁵⁵ Enajsta nemška armada generala Schoberta je zaradi operacij na Balkanu krenila v napad na Sovjetsko zvezo šele 23. junija.

tanke, sovjetska industrija na tem področju pa je bila bodisi evakuirana, bodisi uničena. Zato se nemški prodor na jugu konec julija začasno zaustavi in enote se začnejo pripravljati za osvojitve novega cilja – Kijeva.

Hitler ni določil poveljniku armadne skupine Jug nobenega političnega ali geografskega cilja, zato se je oklepal prvotnega načrta operacije, torej preprečiti sovjetskim enotam umik v notranjost države ter uničiti sovjetske enote pri Kijevu.⁵⁶ Nemci zaradi dobro organizirane obrambe 5. sovjetske armade niso mogli prodirati direktno proti mestu, zato je Guderian z 24. in 47. oklepnim korpusom in ob podpori 2. nemške armade, napadel slabo branjeni severni bok sovjetske Jugozahodne fronte, general Kleist pa je sovjetske enote obkolil iz južne smeri. Ko se je Kleist 16. septembra združil z enoto generala Modela, je bil obroč okoli sovjetskih enot pri Kijevu dokončno sklenjen. Po petih dnevih bojov so se začele prve predaje in preko 600.000 borcev Rdeče armade je odšlo v ujetništvo,⁵⁷ z operacijo pa je bila skoraj tretjina Rdeče armade izločena iz bojov (Clark, 1995:141-143).

Do septembra so torej nemške enote na jugu uresničile vse načrte, izdane v Direktivi št. 33. Pripjatska močvirja so bila očiščena, okolica reke Dnjeper okupirana, tankovske enote so prodrle globoko v Donecki bazen, industrijski kompleks v Ukrajini zasežen. Vendar bo operacija pri Kijevu ostala v zgodovini zapisana kot velika strateška napaka, saj Nemci z njo niso dosegli velikih uspehov. Lahko bi celo dejali, da je zaradi te operacije Hitler izgubil vojno na vzhodni fronti, saj je zapravil priložnost Wehrmachta, da pokori Sovjetsko zvezo pred prihodom zime (Clark, 1995:129). Sam načelnik generalštaba nemške kopenske vojske je bil prepričan, da je bila preusmeritev armadne skupine Center proti jugu največja strateška napaka pohoda na vzhod, saj je bilo za uničenje sil Rdeče armade v Kijevu zapravljeno preveč časa in enot (Verkijk, 1980a:253).

Po uspehu pri Kijevu je nemško vodstvo menilo, »da so enote Rdeče armade na jugu dokončno uničene« (Piekkiewicz, 1996:518). Kljub uspehom pa je armadna skupina Jug konec septembra le počasi napredovala, mogoče tudi zato, ker je njen poveljnik močno nasprotoval obuditvi ofenzive na južnem delu fronte. Predvsem so počasi napredovale njegove pehotne armade, le general Kleist je s svojo 1. oklepno armado hitro prodiral naprej. Njegov prodor sovjetske armade niso uspele zaustaviti, saj jih je bilo na tem

⁵⁶ Rdeča armada je imela pri Kijevu šibke in slabo mobilne enote, njena 38. strelska armada, ki je držala frontno črto na dolžini kar 200 kilometrov, se je avgusta sama postavila po robu oklepni skupini generala Kleista.

⁵⁷ Sovjetski viri priznavajo 527.000 ujetnikov, nemški pa govorijo kar o 665.000 ujetih sovjetskih vojakov pri Kijevu. Leta 1945 se je v domovino vrnilo le 30.000, pri Kijevu zajetih sovjetskih vojakov (Clark, 1995:144).

področju premalo. Tako je v začetku oktobra feldmaršal Rundstedt osvojil Krim, 16. oktobra pa tudi zavzel Odeso. Tu je storil tudi veliko napako, saj dejavnosti 11. armade ni okreplil z letalsko in topniško podporo, zaradi nasprotovanj v samem OKW in OKH pa tudi ni mogel izvesti desantne akcije za sovjetskimi linijami. Zaradi te napake so Sovjeti uspeli evakuirati vse vojaške enote iz Odese v Sevastopol.

Feldmaršal Rundstedt je 24. oktobra zavzel Harkov, 20. novembra pa tudi Rostov, vendar so novembra Sovjeti v močni protiofenzivi porazili 1. oklepno armado in jo pregnali iz mesta.⁵⁸ Na svojem severnem boku je namreč general Kleist postavil le manjše enote, večinoma nemških »satelitskih držav«, ki so jih Timošenkove armade že prvi dan protiofenzive pognale v beg (Clark, 1995:178). Neuspeh armadne skupine Jug pri Rostovu je Hitlerju omogočil, da s položaja poveljnika armadne skupine odstavi feldmaršala Rundstedta.

Decembra 1941 se začne bitka za Sevastopol, zadnje neosvojeno mesto na Krimu, vendar se na vzhodu Krima kmalu izkrcajo nove enote Rdeče armade in onemogočijo 11. armadi generala Mansteina, da se pregrupira in odpočije. Zato je general prešel v defenzivo, Sovjeti pa so pridobili čas za organiziranje obrambe mesta. (Stuijvenberg, 1980b:335)

5.5. Armadna skupina Sever

Armadna skupina Sever je bila od vseh armadnih skupin najšibkejša, zadani pa so ji bili zelo ambiciozni cilji. Poveljnik 4. oklepne skupine, general Hoepner, je moral napadati v smeri Leningrada ter hkrati zavarovati svoje desno krilo, kjer se je nahajalo veliko sovjetskih enot. General Hoth se je namreč s 3. oklepno skupino nenehno oddaljeval od njegovega desnega krila proti 2. oklepni skupini, da bi obkolil sovjetske enote v Belorusiji. Tako se je feldmaršal Leeb na svojem desnem krilu nenehno srečeval z močnimi sovjetskimi enotami.

Hoepner ni bil preveč priljubljen poveljnik, njegovo taktiko je kritiziral predvsem poveljnik 56. oklepnega korpusa, general Manstein, ki zaradi zaostanka sosednjega, 41. oklepnega korpusa,⁵⁹ pet dni ni smel nadaljevati svojega divjega pohoda proti Leningradu. Hoepner se je namreč preveč osredotočil na zavzemanje mostov preko reke Dvine, po

⁵⁸ Kleist je v Rostovu pustil okoli 40 tankov in veliko težke oborožitve.

⁵⁹ Ta je 24. junija naletel na močne protinapade sovjetskih oklepnih enot v okolici mesta Rossenie.

zavzetju teh mostov s strani 56. oklepne korpusa pa nove prednosti ni izkoristil za takojšen prodor proti Leningradu. Svoj 41. oklepni korpus bi moral takoj poslati za Mansteinovim korpusom proti Dvinski,⁶⁰ kjer bi oba korpusa združil. Tako bi lahko združene oklepne divizije že 4. julija napadle Pskov in ne teden dni kasneje, s čimer bi Sovjetom onemogočili vzpostavitev učinkovitega obrambnega sistema pred Leningradom. Mesto bi v tem primeru lahko padlo že julija, Hoepnerjeva oklepna korpusa pa bi bila na razpolago armadni skupini Center pri njenem pohodu proti Moskvi. Vendar sta oba korpusa šele 29. junija napadla neizgrajene obrambne položaje pri reki Dvini (Kramer, 1980a:246) in začela se je nemška strateška katastrofa na Baltiku.

V času, ko je Hoepner svoj 41. oklepni korpus pošiljal zdaj sem, zdaj tja po bojišču, so Sovjeti na tem področju fronte izvedli niz neuspešnih protinapadov.⁶¹ Zaradi šibkosti teh sovjetskih poskusov je feldmaršal Leeb podcenil moč sovjetske obrambe in 2. julija storil svojo drugo napako, saj je razdvojil oba oklepna korpusa in Reinhardta usmeril proti Ostrovu, Mansteina pa proti Loratu (Clark, 1995:75). S tem dejanjem je zmanjšal moč svoje oklepne skupine ter razširil fronto.

General Reinhardt se je že po nekaj dnevih zapletel v boje z trdno sovjetsko obrambo in ni mogel več nadaljevati poti preko Pskova ter ob vzhodnih obalah Čudskega jezera. Tudi general Mainstein, ki je obtičal v močvirnatih tleh, mu ni mogel pomagati. Leeb ga je raje usmeril proti vzhodu, da bi samo z dvema divizijama prekinil komunikacijske poti med Leningradom in Moskvo (Clark, 1995:75-76). Tako je bil celoten 56. oklepni korpus umaknjen za Reinhardtove enote in združitev obeh korpusov je bila dokončno prekinjena. Finska vojska je začela napad na Leningrad že 10. julija, ko so nemške enote dosegle komaj sovjetske obrambne položaje pri reki Lugi. Po nekaj dnevih bojov se nemški tanki pred omenjeno reko ustavijo in ofenziva na mesto se prestavi do avgusta (Kielch, 1980:365).

V začetku avgusta je feldmaršal Leeb znova napadel mesto, vendar le z 16. in 18. pehotno armado, 4. oklepna skupina pa se je dolgo časa pregrupirala in se v napad na Leningrad ponovno vključila šele 8. avgusta. Poleg časa je armadni skupini Sever začelo primanjkovati tudi rezervnih delov, saj je bilo delo nemške logistične službe usmerjeno v oskrbovanje armadne skupine Center. Sovjetsko vodstvo je 12. avgusta z 48. sovjetsko

⁶⁰ Namesto tega ga je usmeril proti Jakobstadtu, kjer korpus ni našel nepoškodovanega mostu za prečkanje reke Dvine in je moral postaviti umetne mostove. Pri tem opraviu je zopet izgubil veliko dragocenega časa.

⁶¹ Vseeno pa so ti protitudari Rdeče armade armadno skupino Sever pri Lugu in Novgorodu zadrževali celih 20 dni. V tem času skupina ni napredovala niti za kilometer.

armado izvedlo napad na desno krilo nemške 16. armade, feldmaršal Leeb pa je precenil moč sovjetskega napada in na ogroženo področje poslal celotni 56. oklepni korpus. »Tako je ta korpus pomembne dneve med 14. in 18. avgustom preživel v marširanju na desnem boku, 150 kilometrov oddaljen od glavnega prizorišča bitk.« (Clark, 1995:117)

Avgusta Wehrmacht zavzame Estonijo in Talin, ki je bil glavna baza baltiške flote, vendar se je sovjetska flota pravočasno umaknila v Kronštadt, česar Nemci v svojih načrtih niso predvideli. Tako 18.000 mornarjev iz Talina močno okrepi sovjetsko obrambo pri Leningradu (Kitanovič, 1975:39), poleg tega pa branilci Monzumskih otokov ustavijo prodor nemške mornarice v Finski zaliv.⁶² Šestindvajsetega septembra prispe 18. nemška armada do Ladoškega jezera in obroč okoli Leningrada se zapre, armadna skupina Sever pa se začne pripravljati na 900 dni trajajoče in neuspešno zavzemanje mesta.

Poveljnik finskih enot, general Mannerheim, je 4. septembra dokončno zavrnil nemški načrt, po katerem naj bi finske enote izvedle pritisk na sovjetske položaje in napredovale do Ladoškega jezera (Clark, 1995:121). Tako so Nemci ostali brez sredstev, s katerimi bi izvedli pritisk na leningradske branilce na severni strani mesta, zaradi česar mesto septembra ni padlo v nemške roke. Ker Finci v ofenzivi niso hoteli sodelovati,⁶³ je Hitler 6. septembra že izdal Direktivo št. 35, s katero je preusmerjene oklepne divizije vrnil v armadno skupino Center ter ob bok Hotha in Guderiana postavil še oklepno skupino Hoepnerja. Hitler je torej precej hitro opustil zamisel o zavzetju Leningrada, vendar sem hkrati prepričan, da njegov načrt obkolutve mesta ne bi uspel, saj je bilo za napad namenjenih 6 ali 7 pehotnih divizij odločno premalo za padec tega milijonskega mesta.

Feldmaršal Leeb je sam, brez direktive iz OKW, 9. septembra obnovil napad na mesto. Oklepne divizije so frontalno napadle sovjetske položaje in se kmalu znašle v mreži številnih protitankovskih ovir, ki so jih delavski bataljoni zgradili v pičlih nekaj tednih. Nemci so torej zaradi sporov in neodločnosti dali Sovjetom čas, da pred mestom vzpostavijo trdno obrambo, njihove oklepne divizije pa so v teh bojih utrpeli ogromne izgube, »kot jih oklepne enote vedno, ko po tednih mobilnih bojov naletijo na zgoščeno obrambo.« (Clark, 1995:123)

Kljub močni sovjetski obrambi pa je feldmaršal Leeb le napredoval in 11. septembra je njegova pehota že vstopila v Krasnoje Selo. Ko pa je njegova 6. oklepna divizija pri

⁶² Z Monzumskih otokov so sovjetski bombniki že 6. avgusta leta 1941 bombardirali Berlin. Ta podvig je močno dvignil moralo sovjetskih borcev in celotnega sovjetskega ljudstva.

⁶³ Finci so se ustavili na sovjetsko–finski meji iz leta 1939.

Kolpinu doživela veliko izgub, je OKW dokončno opustil misel o zavzetju mesta, kot je storil vedno, ko se je na fronti nekaj zalomilo. Zaradi Leebove »zasebne vojne« je Hoepnerjeva oklepna skupina pri svojem pohodu na jug, kjer naj bi sodelovala v ofenzivi na Moskvo, zamujala skoraj 20 dni. Zamujala je torej v času, ko je bila vsaka izgubljena ura za napadalca skorajda usodna. Namesto počitka in zamenjav je oklepna skupina nadaljevala boje pri Leningradu in v ofenzivi na Moskvo ni bila sposobna izvajati težkih bojev.

Armadna skupina Sever je bila najšibkejša od vseh armadnih skupin, pred seboj je imela številčnejšega nasprotnika in ozemlje, neprimerno za tankovsko bojevanje. Hitro zavzetje Leningrada bi pospešilo pohod armadne skupine Center proti Moskvi, saj jo sovjetske enote na severu ne bi več ogrožale. Wehrmacht je septembra dejansko imel možnost zavzeti Leningrad, predvsem v času, ko je feldmaršal Leeb sam sprožil ofenzivo proti leningrajskim branilcem. Toda Hitler, ki je leto dni izpostavljal zavzetje Leningrada kot primarnega cilja operacije, si je nenadoma premislil.⁶⁴ Z umikom oklepnih divizij v času, ko je bil padeč mesta možen, je Hitler pravzaprav rešil Leningrad (Clark, 1995:126). Vendar so Nemci jeseni leta 1941 dejansko verjeli, da bo obkolitev mesta na koncu prinesla uspeh, čeprav je bilo očitno, da armadna skupina Sever zaradi svoje šibkosti v mestnih bojih sploh ni sposobna zavzeti tega milijonskega in dobro utrjenega mesta.

5.6. Ofenziva na Moskvo

5.6.1. Oktobrska ofenziva na Moskvo

Nemci so verjeli, da je zaradi uničenja sovjetskih enot pri Smolensku in Kijevu Rdeča armada na robu zloma in da se bo vojna končala še pred koncem leta 1941. Do septembra je namreč Rdeča armada izgubila 2.500.000 mož, 19.000 tankov, 30.000 topov in 14.500 letal (Barić, 2001e:84; Sulzberger, 1970:250; Clark, 1995:145). Skoraj vsi strateški cilji Nemcev so bili do konca septembra izpolnjeni – Leningrad je bil izoliran, Ukrajina odprta za nemško ekonomijo, pred Wehrmachtom je stala samo še Moskva.

Zato je 6. septembra Hitler izdal Direktivo št. 36, s katero naj bi zavzetje Moskve postalo

⁶⁴ Hitler je torej spremenil svoj načrt. Opustil je misel o zavzemanju Leningrada in hotel mesto obkoliti in izstradati (Stuijvenberg, 1980c:375). Hitler namreč ni želel prevzeti odgovornost za zimsko oskrbovanje tega milijonskega mesta.

glavni strateški cilj operacij na vzhodni fronti. Z izjemo tretje oklepne skupine pa sredi septembra enote armadne skupine Center niso bile pripravljene izvesti ofenzivo na Moskvo,⁶⁵ zato se je operacija Tajfun začela šele 30. septembra. Napad na mesto ni bilo mogoče izvesti v tako koncentrirani sili, kot je bilo to možno v avgustu, saj so morali Nemci veliko sredstev in časa nameniti čiščenju obroča okoli zajetih sovjetskih enot pri Kijevu.

Direktiva št. 36 je predvidevala premestitev Hoepnerjeve 4. oklepne skupine v sredino armadne skupine Center, za njim naj bi stale 9., 4. in 2. armada. Na krilih sta se nahajali oklepni armadi Hotha in Guderiana, iz 1. oklepne skupine pa se je feldmaršalu Bocku pridružil 48. oklepni korpus generala Kempfa. Po mojem mnenju bi morala celotna 1. oklepna armada sodelovati v napadu na Moskvo, vendar ji je OKW namenil drugi cilj – napad na Rostov. Za prenos težišča oziroma preusmerjanje enot je bilo zopet porabljeno precej časa, saj so nemške enote premeščali le ponoči. Tako je 30. septembra Wehrmacht začel ofenzivo na Moskvo, šest tednov kasneje, kot je bilo prvotno načrtovano (Verkijk, 1980a:254).

Načrt je predvideval neobičajno fronto v širini kar 150 kilometrov, na kateri naj bi Hoepner razbil sovjetsko obrambno črto na dva dela, s katerima bi obračunala Hoth in Guderian. Težišče operacije je bilo torej zopet na bokih armadne skupine, čeprav so se nemški strategji zavedali, da je pred 4. in 3. oklepno armado ležalo obsežno gozdno območje, v katerem se tankovske enote ne bi smele bojevati.

Na dan ofenzive je bilo v sestavi armadne skupine Center 14 oklepnih, 8 motoriziranih in 46 pehotnih divizij, torej okoli 1700 tankov, 19.250 topov in 1,5 milijona vojakov. Armadna skupina je razpolagala z 64 % vseh nemških oklepnih enot v Sovjetski zvezi ter 38 % vse pehote. Za zračno podporo pri operaciji je skrbela 2. zračna flota Luftwaffe⁶⁶ s 549 letali. (Barić, 2001e:78)

Guderian je prvega dne ofenzive napadel levo krilo Brjanske fronte v smeri mesta Orel, 2. armada je udarila na desno krilo fronte v smeri Brjanska, 2. oktobra pa so Zahodno in Rezervno fronto napadle tudi ostale nemške enote. Hoth je blizu Vjazme uspel razdvojiti 19. in 30. sovjetsko armado, v nemškem obroču pa se znajdejo 19., 20., 24. in 32. sovjetska armada. Guderian severno in južno od Brjanska v dveh obročih zajame še dodatnih 26

⁶⁵ Po 24. septembru je Guderianova enota zaključevala obkolitvene operacije pri Kijevu, vendar so imele nekatere njegove oklepne enote na razpolago le tri dni počitka, preden se je začela nova ofenziva na Moskvo.

⁶⁶ Imenovana »Luftflotte 2«.

sovjetskih divizij. V trinajstih dneh operacije Tajfun, natančneje od 30. septembra do 17. oktobra, so Nemci uspeli uničiti kar 8 od 9 sovjetskih armad, ki so branile Moskvo. Po mnenju Clarka (Clark, 1995:155) je bila to najuspešnejša in najbolj natančno izvedena nemška operacija tistega poletja. Vendar so Nemci pri Vjazmi uporabili prešibke obkolitvene enote in posamezne sovjetske divizije so zaradi nenehnih poskusov preboja obroča povzročale Nemcem veliko težav. Nemci so morali na omenjeni obroč vezati kar 28 divizij, ki niso mogle nadaljevati pohoda proti Moskvi in Možajska obrambna linija je zopet pridobila nekaj dragocenega časa za utrditev fronte (Kitanovič, 1975:85).

Tabela 5.5.: Sovjetski zlom pri Vjazmi in Brjansku (od 7. do 14. oktobra 1941)

	Število
Zajeto moštvo	673.089
Zajeti ali uničeni tanki	1.277
Zajeti ali uničeni težki topovi	4.378
Zajeti in uničeni protiletalski ali protitankovski topovi	1.009

Vir: Stolfi, 1991:146; Macksey, 1996:149.

Ko je kazalo, da nemškega prodora ne bo mogoče ustaviti, je sovjetska stran dobila nepričakovano pomoč, saj je v noči s 6. na 7. oktober padel sneg, nekaj dni kasneje pa ga je nadomestilo deževno obdobje ali t.i. »rasputica«. Dež je ceste spremenil v blato in močno otežil premik nemških mehaniziranih enot, vozila s kolesi niso mogla nadaljevati vožnje brez podpore goseničarjev,⁶⁷ ti pa so se začeli zaradi dodatnih obremenitev prepogosto kvariti (Guderian, 1961:271). Le general Hoth se je na severni strani sovjetskega glavnega mesta srečeval z malo boljšimi pogoji, čeprav so tudi njega ovirala minska polja, postavljena med blatnimi območji (Clark, 1995:165). Nemški poveljniki so zaradi takšnih celo tekmovali, kdo izmed njih bo uporabil najboljše komunikacijske poti, avtocesto Smolensk – Moskva, cesto Moskva – Klin in cesto Tula – Moskva.⁶⁸

Guderian je moral napad na Tulo zaradi velikih izgub svoje 4. oklepne divizije šestega oktobra odložiti,⁶⁹ z njo pa je 11. oktobra znova skušal prodirati proti Mtsensku. Omenjena

⁶⁷ Cesta Orel – Tula ni bila zgrajena za težka vozila in je bila povsem uničena že po nekaj deževnih dneh.

⁶⁸ Guderian pred Tulo ni imel na voljo ugodnih prometnih poti in zaradi tega ni moral uresničiti Hitlerjeve želje, da z hitrim prodorom zavzame mostove na reki Oki.

⁶⁹ Četrta oklepna divizija je v spopadu z manjšo oklepno enoto Rdeče armade izgubila kar 133 tankov (Barić, 2001e:80)

divizija se je v tej akciji močno oddaljila od spremljajoče pehote in sovjetska 4. oklepna brigada jo je v celoti uničila, kar je bila sicer ena redkih, vendar velikih napak slavnega tankovskega poveljnika, generala Guderiana. Guderian (Guderian v Clark, 1995:164) je takrat celo izjavil: »Do sedaj smo imeli tankovsko premoč, sedaj pa je situacija obratna.« Hkrati je nekaj sovjetskih oklepnih enot izvedlo globok prodor v nemško zaledje, kjer še pet mesecev otežujejo preskrbovanje nemških enot. Moč Guderianove oklepne armade je hitro kopnela in možnosti za hiter uspeh so šle po zlu, saj je moral njen poveljnik zaradi sovjetskih protinapadov in blata čakati kar 18 dni, da je lahko nadaljeval pohod proti Tuli.

Hoepner je 12. oktobra po številnih poskusih končno prečkal reko Ugro⁷⁰ in pred njim so stale samo še tri šibke sovjetske pehotne divizije, brez tankov in topništva, več enot pa so Sovjeti postavili na boke, pred Guderiana in Hotha. Trinajstega oktobra pade mesto Kalinin, s čimer Nemci zavzamejo železniško progo Leningrad – Moskva ter dobijo priložnost obkoluti Moskvo s severa. Vrata proti Moskvi so bila tako odprta na dveh smereh, vendar enote Kalininske fronte že 17. oktobra zaustavijo prodiranje 41. nemškega motoriziranega korpusa, v naslednjih dneh pa je zaustavljeno tudi prodiranje nemške 9. armade, ki je bila dokončno izločena iz operacij pri Moskvi.

Konec oktobra so nemške sile nujno potrebovale odmor in popolnitev, saj je bila sestava večine divizij le 50 %, samo tretjina tankov je bila operativna, logistični problemi so postajali vse hujši, enote pa niso bile opremljene niti z nujno potrebnimi zimskimi oblačili. Zato je 25. oktobra feldmaršal Bock ustavil ofenzivo, da bi stabiliziral fronto in pripeljal okrepitve,⁷¹ četrta armada pa je zaradi ostrih sovjetskih protinapadov morala 28. oktobra celo preiti v obrambo. Konec meseca odneha tudi Guderian, ki Tule, čeprav so jo branili predvsem delavci in partizani, ni mogel zavzeti.

5.6.2. Novembrska ofenziva na Moskvo

Nemški generalštab je konec oktobra opravil analizo, v kateri so skušali nemški strategji ugotoviti, ali lahko do sredine decembra nemške enote obkolijo Moskvo? Izkazalo se je, da je le 83 od skupno 136 nemških divizij sposobnih za boj, oskrbovanje je zadoščalo le za

⁷⁰ Sovjeti so namreč mostove čez reko porušili in Hoepner je moral hitro postaviti umetne mostove. Takšni večdnevni zamiki pri napredovanju nemških enot so Sovjetom omogočali organizacijo še boljše obrambe pred Moskvo.

⁷¹ S tem ciljem pride v sredini novembra na pomoč armadni skupini Center 10 novih nemških divizij, s čimer se je razmerje napadalec vs. branilec povzpelo na 2:1 (Kitanovič, 1975:95-100).

defenzivne akcije, armadna skupina Center pa tudi ni več razpolagala z rezervnimi enotami. V takšnem položaju bi jo lahko vsaka večja napaka privedla do katastrofe. Kljub pesimističnim rezultatom analize pa so predvsem v OKW verjeli, da tudi Rdeča armada ni več sposobna obraniti mesta. Nemška obveščevalna služba namreč ni ugotovila, da je Stavka iz Sibirije pred Moskvo prestavila okoli 30 dobro izurjenih in izurjenih divizij.

Halder je 12. novembra v Orši sklical konferenco Generalštaba, na kateri naj bi se odločilo, ali preložiti napad na Moskvo, ali ga kljub zimi in nepoznavanju moči Rdeče armade izvesti? Hitler je namreč Halderjev načrt za poslednjo ofenzivo na mesto zopet spremenil, saj je želel z oklepnimi armadami docela obkoliti Moskvo, ki bi »potem padla brez izgube enega samega nemškega vojaka« (Clark, 1995:170). Zaradi te utopične ideje so načelniki štabov armadnih skupin v Orši nasprotovali načrtu za takojšen napad na Moskvo,⁷² vendar Halder njihovih pripomb ni upošteval.

V začetku novembra so začeli Sovjeti iz Daljnega vzhoda premeščati svoje enote na moskovsko bojišče, vendar so bili v sredini novembra še vedno v kvalitativno in kvantitativno slabšem položaju. Kljub temu moramo priznati, da so jim Nemci omogočili utrditev obrambnih linij, saj so celih 16 dni, od 30. oktobra do 16. novembra, stali na mestu in čakali na ugodnejše vremenske razmere.

Nemško ofenzivo na Moskvo začnejo nemški oklepniki, kateri so lahko spet neovirano prodirali po sovjetskih tleh, predvsem na severozahodni strani mesta, kjer so se blatna močvirja spremenila v trdno plast zmrznjene zemlje.⁷³ Moskva je bila tedaj zaradi uspešne sovjetske protiletalske obrambe in sovjetske prevlade v zračnem prostoru nedosegljiva za nemška letala, nemška pehota pa je že v prvih dneh novembrske ofenzive naletela na močan odpor sovjetskih borcev. Tako je Rdeča armada že 16. novembra napadla 4. nemško armado in jo izločila iz ofenzive. (Verkijk, 1980a:259)

Medtem so nemški oklepniki bolj ali manj uspešno napredovali skozi strnjeno sovjetsko obrambo. Hoth je 23. novembra zavzel Klin in ogrozil celotno sovjetsko obrambno črto na severozahodni strani prestolnice, 28. novembra pa so njegovi tanki že dosegli kanal Moskva – Volga in pri Dmitrovu naleteli na močan odpor sibirskih divizij. Clark (Clark, 1995:176) meni, da je bilo v teh razmerah nujno, da Kluge z vsemi razpoložljivimi sredstvi prične napad na prestolnico, vendar je poveljnik 4. nemške armade z napadom odlašal kar

⁷² Tudi sicer so se nemški poveljniki opredelili za ustavitev ofenzivnega delovanja do spomladi 1942. To stališče sta najbolj glasno zagovarjala poveljnik 4. nemške armade in poveljnik armadne skupine Jug.

⁷³ Premiki enot so postali lažji komaj v noči s 3. na 4. november, ko je zemlja pred Moskvo začela zmrzovati.

šest dni. V ofenzivo je privolil šele 2. decembra, ko je sam Hitler zahteval obnovitev ofenzive na celotni fronti.⁷⁴ Poveljnik najmočnejše nemške pehotne armade torej ni zbral dovolj poguma, da bi s svojimi enotami podprl napad treh oklepnih skupin, s čimer bi se močno povečale možnosti, da bi bila sovjetska obramba na vratih Moskve dokončno zlomljena. Ker tega ni storil, je bila bitka za nemško vojsko dokončno izgubljena.

Guderian je medtem na južni strani mesta zopet naletel na močan odpor branilcev Tule, ki so mesto v dneh nemške (ne)dejavnosti spremenili v pravo trdnjavo, zato je sklenil mesto obkoluti s severne strani, vendar neuspešno. V teh bojih je njegova oklepna armada izgubila svojo udarno moč, poleg tega pa se je njeno desno krilo razširilo in postalo zelo ranljivo. Druga pehotna armada, ki je bila postavljena desno od 2. oklepne armade, je namreč prodirala proti vzhodu in ni podprla dejavnosti 2. oklepne armade. Nerazumljivo ji je bila določena povsem druga smer. Pehota 2. oklepne armade je bila brez zimskih oblačil skoraj negibljiva, njeni dnevni premiki so znašali od pet pa do največ deset kilometrov (Guderian, 1961:286). Brez padca Tule pa Guderian ne bi mogel napredovati proti vzhodu in severu v smeri Moskve, saj je bila Tula strateško pomembno komunikacijsko križišče.

Že 24. novembra je Guderian v glavnem štabu armadne skupine Center zatrjeval, da ukazov, ki jih je dobil, ne zmore izvršiti in da se ti morajo spremeniti (Clark, 1995:175). Bolni Brauchitsch je Guderianovo zahtevo po prekinitvi ofenzive na celotni fronti zavrnil, 2. oklepno armado pa začasno le zaustavil. S tem dejanjem se je OKH dejansko odrekel ofenzivi na Moskvo z južne smeri in storil veliko strateško napako. Vendar je čez nekaj dni tudi samo poveljstvo armadne skupine Center spoznalo brezizhodnost položaja in 28. novembra odstopilo od velikih ciljev, ki sta jih feldmaršalu Bocku postavila OKW in OKH. Tako je armadna skupina Center začasno prešla v defenzivo.

Hitler je konec novembra kljub hudemu odporu sovjetske obrambe v težkih zimskih razmerah⁷⁵ verjel, da Sovjeti niso sposobni izvesti protinapada. Zato je ukazal izvedbo zadnje ofenzive na celotni fronti, ki naj bi se začela prve dni decembra. Tej odločitvi so zopet nasprotovali nemški generali, ki so ob pogledu na razmere prepričani, da lahko nova ofenziva doseže nič en ali le delni rezultat. Brauchitsch si ni drznil oporekati Hitlerju in ofenziva ni bila odložena.

⁷⁴ Kljub ukazu z najvišje poveljniške ravni pa je general Kluge poslal proti predmestju Moskve samo nekaj izvidniških enot, ki so bile seveda hitro odbite.

⁷⁵ Temperatura se je konec novembra pred Moskvo spustila pod -40°C , desetega decembra celo na -62°C .

Feldmaršal Bock je moral konec novembra nejevoljno izdati ukaz, naj 4. oklepna in 4. pehotna armada udarita na Moskvo in razbijeta enote Rdeče armade pred mestom, 2. oklepna armada Guderiana pa naj mesto obkoli z vzhoda. Pri tem seveda ni upošteval, da so se razmere na bojišču spremenile, da udarna moč njegove skupine iz dneva v dan slabi, prav tako pa ni razbral moči protinapadov Rdeče armade. Prvega decembra izvršijo nemške enote še zadnji preboj sovjetske fronte v smeri Kubinka ter se dva dni pozneje pojavijo celo v Krasni Poljani, ki je bila od Moskve oddaljena vsega 25 kilometrov. Tam je bil del armadne skupine Center zaradi močnih sovjetskih protinapadov zaustavljen in se je moral obrniti v smeri Golicina.

Guderian je z 2. oklepno armado brez pomoči 4. armade drugega decembra pričel še zadnji poskus preboja sovjetske fronte in v snežnem viharju zavzel železniško progo Tula – Moskva. Zaradi nesodelovanja 4. armade pa je bil njegov napad hitro odbit, s čimer se je potrdilo dejstvo, da je bilo v zadnji ofenzivi na Moskvo med posameznimi nemškimi vojaškimi poveljniki le malo koordiniranih akcij. Šestega decembra so odbite še zadnje enote armadne skupine Center in operacija Barbarossa se dokončno ustavi.

V operaciji Tajfun so nemške enote oktobra napredovale za 250 kilometrov, vseeno pa niso uspele uresničiti ciljev operacije. Ofenziva na sovjetsko prestolnico se je sicer začela z zmagovitim pohodom Guderianovih tankov, vendar je bilo za strateško zmago že prepozno. Najprej je nagajalo blato, nato prezgodnja zima, »resnica pa je vendarle v tem, da so hudo razredčene nemške sile počasi in dokončno pokleknile pred vrati Moskve zaradi popolne izčrpanosti« (Vuga, 1997:46). Nemška ofenziva na mesto pa ni propadla le zaradi strateških napak Wehrmachta, temveč je k temu pripomogla tudi vztrajna sovjetska obramba,⁷⁶ katere sposobnosti so odgovorni v OKW in OKH močno podcenili. Sam nemški general Blumentrit je vzrok za neuspeh nemške vojske pri Moskvi pripisoval bojnim sposobnostim sovjetskega vojaka, njegovi disciplini, sposobnosti za akcijo brez ozira na nasprotnikov ogenj in lastne izgube, njegovi vzdržljivosti pri soočanju z vojnimi tegobami (Kitanovič, 1975:125-130).

Ko je četrtega decembra armadna skupina Center prešla v defenzivo, so statistiki izračunali, da so Nemci v 20 dneh operacije izgubili 150.000 vojakov, 800 tankov, 300 topov in 1500 letal. »Operacija Tajfun je bila zadnji poskus nemških generalov, da se

⁷⁶ V okolici Volokolamskega jezera je na delu fronte 28 sovjetskih vojakov v enem dnevu uničilo 30 nemških tankov, konec dneva pa sta dočkala le še dva. Vseh 28 vojakov je bilo pozneje razglašanih za narodne heroje Sovjetske zveze. (Kitanovič, 1975:106)

dosežejo cilji operacije Barbarossa« (Kitanovič, 1975:111), vendar je tudi ta neuspešno propadla.

5.7. Sovjetska zimska protiofenziva

V začetku decembra se na vzhodni fronti bistveno spremeni razmerje sil, kar nam kaže tudi tabela 5.6.

Tabela 5.6.: Razmerje sil na vzhodni fronti decembra 1941

	Sovjetska zveza	Nemčija in zavezniki
Razmerje vojakov	1	1
Razmerje topov	1	1,8
Razmerje tankov	1	1,4
Razmerje letal	2	1

Vir: Rotmistrov, 1966:160.

Čeprav podatki v tabeli nakazujejo, da sta se na vzhodni fronti v začetku decembra 1941 bojevala dokaj enakovredna nasprotnika, moramo poudariti, da so Sovjeti razpolagali še z nekaterimi rezervami najboljših enot Rdeče armade, z 25 pehotnimi divizijami in 9 oklepni armadami generala Apanasenka, ki so bile nameščene na skrajnem vzhodu Sovjetske zveze (Clark, 1995:149). Sovjetska ofenziva je po šestih mesecih uspešnih nemških prodorov v začetku decembra postala izvedljiva, saj so bili Nemci izčrpani in brez rezervnih enot, njihove udarne enote so bile razvlečene na široki fronti in niso bile nameščene na utrjenih obrambnih linijah. Poleg tega je Rdeča armada novembra dosegla prevlado v zraku, kar nam kaže tudi razmerje v številu letal, navedeno v tabeli. Sovjeti so prevlado v zraku dosegli s koncentracijo večine novih letalskih enot na moskovski smeri, saj so do sredine novembra tu koncentrirali kar 68 % celotne sovjetske letalske flote (Rotmistrov, 1966:153).⁷⁷

V noči na 5. december je sovjetska severozahodna fronta izvedla protiofenzivo na enote armadne skupine Center z sedemnajstimi armadami⁷⁸ in v roku nekaj dneh so nemške

⁷⁷ V novembrski ofenzivi na Moskvo je 1953 nemških letal napadlo sovjetsko glavno mesto, do samega mesta pa se je uspelo prebiti le 28 nemškim letalom. Luftwaffe je novembra pri Moskvi izgubil 195 letal (Rotmistrov, 1966:159).

⁷⁸ Sovjetsko armado lahko primerjamo z nemškim korpusom.

oklepne skupine že izgubile stik z nadrejenimi poveljstvi (Clark, 1995:180). Manjše nemške enote se sedaj vodile osamljene bitke, v katerih so skušale preprečiti popolni zlom nemške frontne črte. General Kluge ni žele umakniti svojih divizij, saj bi oklepne armade na njegovih bokih ostale izolirane, vendar je bilo umik oklepne tehnike v resnici nemogoče izvesti. Zaradi slabih vremenskih razmer in tehničnih okvar se nemški oklepniki niso uspeli umikati dovolj hitro in tankovski poveljniki so morali sprejeti boj z sovjetskimi enotami na neutrjenih položajih, ali pa svoja vozila zapustiti.

Najmanj naravnih ovir, ki bi omogočile utrditev obrambnih linij, je bilo v področju Tule, kjer je delovala 2. nemška oklepna armada. Njen poveljnik se je moral hitro umikati, za seboj pa je pustil veliko tankov ter številna druga transportna sredstva. Skušal se je namreč prebiti do okolice Bolhova in Orela, kjer bi lahko izvedel protinapad. Halder (Halder v Kitanovič, 1975:128-136) trdi, da je bilo zaradi hitrega umika predvsem desnega krila armadne skupine Center, nemškim enotam med Tulo in Kurskom nemogoče poveljevati.

Nemško vrhovno poveljstvo ni imelo ustreznih podatkov o dogodkih na bojišču, zato armadni skupini Center ni zagotovilo odstopnega manevra. Hitler je osmega decembra z Direktivo št. 39 nemške enote na celotni vzhodni fronti postavil v defenzivo, zaradi tega ukaza pa se je 9. nemška armada kmalu znašla v sovjetskem obroču. Ker OKW ni dovolil umika nemških enot, nemško letalstvo ni smelo podpirati samoiniciativnih umikov posameznih nemških poveljnikov. V nasprotju z nemškimi enotami je imela sovjetska protiofenziva močno podporo svojih letalskih enot, ki so silovito napadale v gneči umikajoče se nemške enote. Postavlja se vprašanje, ali bi bilo nemških žrtev decembra manj, če bi OKW zagotovil organiziran odstopni manever?

Nemški poveljniki so se zavedali, da njihove enote ne bodo mogle odbijati sovjetskih napadov v nedogled, zato so skušali Hitlerja 16. decembra prepričati o nujnosti organiziranega umika, s čimer bi se skrajšala črta obrambe in enote odpočile. Hitler je zahteve generalov odbil in zahteval organizacijo fanatične obrambe, ki bi vzdržala sovjetski pritisk do prihoda novih nemških okrepitev (Barić, 2001e:82). Dvajsetega decembra je Guderian znova zahteval umik svoje oklepne armade na nove obrambne položaje, vendar je Hitler vzkipel in naročil, naj se njegove na mestu vkopljejo v zemljo in uporno branijo vsako ped osvojene zemlje (Guderian, 1961:304). Dejansko je Hitler zahteval, da nemške enote sprejmejo boj na najslabšem zemljišču, v katerem bodo izgubile

svoje najboljše vojake in da vse žrtve ne bodo le nepotrebne,⁷⁹ temveč se jih nikakor ne bo dalo nadomestiti.

Zaradi omenjenega vmešavanja je nemška vojska utrpela pri svojem umiku ogromne izgube. Njeni vojaki niso smeli odstopati niti za meter, za takšno dejanje je bila zagrožena smrtna kazen. Zato so si v zamrznjena tla skopali obrambne položaje, v katerih so ponoči zmrzovali, pa tudi zmrznili.

Vendar pa je prav zaradi te fanatične odločnosti Hitler uspel zadržati pridobljene položaje in celo rešiti Wehrmacht pred popolnim porazom na vzhodni fronti. Seveda je pri tem uporabil tudi dodatne divizije iz zahodne Evrope,⁸⁰ celo »Modro divizijo« generala Franca. Sovjetski protinapadi so tako proti koncu decembra izgubili svojo ostrino, vendar so se boji nadaljevali. Sovjeti so še nadaljnje tri mesece napadali enote armadne skupine Center, vendar večjih uspehov niso dosegli. Zavzeli so le 40-kilometrski pas ozemlja na zahodni strani Moskve, nemške enote pa so s skrajnimi napori nekako le uspele zadržati Ržev, Vjazmo in Orel.

Sovjetska protiofenziva je Nemcem povzročila veliko žrtev, največ izgub pa so utrpela krila armadne skupine Center, ki so se glavnemu mestu novembra tudi najbolj približala. Rdeča armada je decembra razbila 16 nemških divizij, ki so jih Nemci le s težavo nadomestili, njena protiofenziva pa je imela tudi štiri velike posledice. Nemci so nehali pritiskati na Moskvo, morala Sovjetov se je dvignila, evakuacija industrijskih obratov na vzhod se je lahko zaključila in v Moskvo se je lahko vrnila vojaška industrija, ki je bila sposobna oskrbovati ne tako oddaljene front (Emeis, 1980:320).

Kljub obsežnim pripravam pa sovjetska zimska protiofenziva ni uspela uresničiti zastavljenih ciljev in armadna skupina Center je preprečila lastno obkolitev. Na posameznih delih fronte so nemške enote celo dosegle nekaj manjših uspehov. Tako v sredini marca 1942 obkolijo drugo sovjetsko armado generala Vlasova, ki se julija istega leta tudi preda (Stuijvenberg, 1980c:381). Vzroke za neuspeh sovjetske protiofenzive bi lahko iskali v pomanjkanju vojakov, topništva in celo streliva, poleg tega pa so Sovjeti za protiofenzivo namenili premajhno količino oklepnih in mehaniziranih sredstev, s katerimi bi lahko realizirali hitre preboje fronte. Vendar so hkrati tudi nemške enote z protinapadi

⁷⁹ Hitlerju pa za žrtve in je Guderiana zavrnil z besedami: »Mislite, da so grenadirji Friderika Velikega uživali, ko so umirali.«

⁸⁰ Nemčija je pozimi 1941/1942 izvedla totalno mobilizacijo in v Sovjetsko zvezo poslala dodatnih 800.000 vojakov ter 39. divizij z Zahoda.

uspešno prekinjale sovjetske komunikacijske poti in onemogočale oskrbovanje enot Rdeče armade.⁸¹

5.8. Sklepna analiza vojaških operacij nemške vojske leta 1941

Nemška vojska je v začetku operacije prodrla globoko na sovjetsko ozemlje, saj je z napadom popolnoma presenetila slabo razporejeno, a tudi neizkušeno sovjetsko obrambo. Poleg presenečenja so imeli Nemci v prvih dneh strateško iniciativo in možnost nanašanja močnih ofenzivnih udarov z tankovskimi in motoriziranimi enotami. Kljub številčni in kvalitativni prednosti nemške vojske pa moramo omeniti, da so imele njene armadne skupine prezahtevne cilje, saj je bila julija celotna fronta široka že 1200 kilometrov, največji del te fronte pa je napadala armadna skupina Center.

Nemci so v prvih dnevih vojne uničili večino sil Rdeče armade v obmejnih območjih in že po štirinajstih dnevih vojne začeli praznovati zmago. Vendar Nemci zmage julija 1941 niso dočakali, pa tudi enote Rdeče armade še zdaleč niso bile demoralizirane. Zaradi strateških in taktičnih napak pri vodenju operacije so zapravili možnost hitre obkolitve glavnine sovjetskih enot pred Moskvo. Te napake so bile posledica previdnosti posameznih akterjev v OKW, sporov med generali in politiki ter pomanjkljivega dolgoročnega strateškega načrta.

Največja napaka nemškega vodstva pri vodenju operacije je bila nenačrtovana preusmeritev armadne skupine Center proti jugu, ko se je med njenimi enotami in Moskvo nahajalo le nekaj šibkih sovjetskih divizij. V nemški vojski so se torej pojavili prvi resni dvomi v zmago, ko je na bojišču ostalo le malo sovjetskih enot (Clark, 1995:165). Samo po sebi se postavlja tudi vprašanje, zakaj armadna skupina Jug po operaciji pri Kijevu ni izkoristila zmage in prodrla dalje proti vzhodu, preden so Sovjeti znova vzpostavili trdno obrambno črto. Tako bi lahko celotna armadna skupina Jug v operaciji Tajfun oktobra napredovala proti Moskvi na desnem krilu armadne skupine Center ter obkolila mesto z vzhodne smeri.

Zaradi omenjenih napak je vodstvo Sovjetske zveze uspelo pridobiti dva meseca, v katerih je strnilo vrste in organiziralo šibke obrambne linije pred Moskvo. Mogoče bi lahko

⁸¹ Svoj davek so prispevale tudi sovjetske izgube v letu 1941, ki jih Sovjeti v naslednjih treh letih niso mogli ustrezno nadomestiti.

Moskva konec avgusta celo padla v nemške roke, če Hitler v sredini julija ne bi zadrževal prodora svojih tankovskih enot. Zasedba Moskve je bila za Nemce bolj pomembna, kot bi lahko razbrali iz Hitlerjevih besed, saj je bilo to mesto veliko cestno in železniško križišče, pomembno za nadaljnje osvajanje Sovjetske zveze. Mesto bi lahko padlo v nemške roke, saj Sovjeti avgusta ne bi mogli premestiti sibirskih enot na zahod države. Vojna z Japonsko je namreč še vedno visela v zraku. Mogoče bi tem primeru Nemčija zmagala v vojni na vzhodu še pred zimo leta 1941.

Tudi oktobrska ofenziva je Nemcem prinesla veliko uspehov, saj so v nekaj dneh uničili številne sovjetske enote. Če bi jim uspelo nadaljevati svoj pohod proti Moskvi, bi lahko zlomili vse sovjetske strateške rezerve, ki so v oktobru branile mesto. Vendar Nemci niso upoštevali vremenskih razmer, ki so zaustavile nemško napredovanje in sovjetsko vodstvo je uspelo pridobiti še tretji mesec za okrepitev obrambe mesta. Menim, da je bila prav sovjetska pridobitev tretjega meseca tisti ključni dogodek, zaradi katerega so Nemci izgubili vojno v Evropi.⁸² Operacija Tajfun je bila »uspešna operacija ob nepravem času« (Stolfi, 1991:146), saj bi se morala začeti že v avgustu.

Oktober se je armadni skupini Center zoperstavilo kar 9 sovjetskih armad,⁸³ ki so nemški napad pričakovale ter bile tudi ustrezno opremljene. Nemška 7. oklepna divizija je Jarcevo, mesto vzhodno od Smolenska, dosegla že 15. julija in je bila torej 78 dni kasneje na istem mestu, pripravljena na operacijo Tajfun. Oktobra so imeli Nemci v primerjavi z avgustom na razpolago šest ur manj dnevne svetlobe, pa tudi več oblačnih in deževnih dni, ki so vplivali na učinkovitost zračnih napadov.

Ko se je oktobrska ofenziva na Moskvo ustavila, je bilo nekaterim nemškim poveljnikom jasno, da razmere na bojišču ne dovoljujejo napadalnih akcij, nekateri nemški generali pa so se zavzemali celo za mirovna pogajanja s Sovjetsko zvezo. Vendar se je Hitler zbal notranjih vrenj v državi in mednarodne blamaže, zato je novembra ukazal poslednji napad na Moskvo. Še danes pa dejansko ne moremo razbrati, ali je hotel Hitler leta 1941 zavzeti Moskvo, ali jo samo obkoliti, kot je zaradi svojih fobij pred kolero, prehranjevanjem milijonskega prebivalstva ter pouličnih bojov storil z Leningradom.

⁸² Stavka je namreč dobila potreben čas za organiziranje obrambnih linij in do prve polovice novembra so Sovjeti v tej coni obrambe zgradili 325 kilometrov tankovskih ovir, 256 kilometrov pehotnih ovir, 3700 mitraljeških gnezd, 37.500 železnih ježev ter ogromno število minskih polj (Kitanovič, 1975:90).

⁸³ V juliju so jih pred Moskvo čakale le štiri sovjetske armade.

Z zavzetjem Moskve bi Wehrmacht vsekakor zlomil gospodarsko in vojaško moč Sovjetske zveze, saj so premeščene tovarne za Uralom začele uspešno obratovati šele spomladi 1942. Moskva je bila leta 1941 središče sovjetske vojaške industrije, v mestnih tovarnah je nastajal celo sloviti tank T-34, ki z padcem mesta ne bi pomembneje vplival na razplet vojne. Hkrati bi Nemci zavzeli mesto, ki je oskrbovalo leningrajsko fronto in bilo bi le vprašanje časa, ko bi Leningrad padel v nemške roke. Velja tudi obratno. Če bi Leningrad v letu 1941 padel v nemške roke, bi lahko Wehrmacht obkolil Moskvo s severne smeri, kar bi dejansko olajšalo napore nemških oklepnih divizij, ki so mesto napadale z vzhodne, južne in zahodne smeri. Vendar Leningrada vsaj po mojem mnenju v letu 1941 ni bilo mogoče zasesti, saj je bila armadna skupina Sever za takšen razplet dogodkov prešibka.

Nemška vojska je sicer imela v začetku vojne s Sovjetsko zvezo številčno premoč le v oklepnih in topniških sredstvih, vendar je z operacijami v juniju in juliju 1941 izločila iz bojev tolikšno število sovjetskih vojakov in njihovih vojaških sredstev, da je že julija dosegla premoč na vseh štirih področjih proučevanja, torej premoč v številu vojakov, številu topniških in oklepnih sistemov ter številu letal. Vendar pa že novembra 1941 Sovjeti dosežejo prevlado v zračnem prostoru, decembra pa pride na vzhodni fronti do bistvenega izenačenja ravnovesja sil. Kako se je ravnovesje sil na vzhodni fronti spreminjalo v prvem letu vojne, nam kaže tabela 5.7.

Tabela 5.7.: Spreminjanje razmerja sil na vzhodni fronti v letu 1941

	Junij		Julij		Oktober		November		December	
	RA ⁸⁴	W ⁸⁵	RA	W	RA	W	RA	W	RA	W
Vojaki	1,3 : 1		1 : 1,6		1 : 1,4		1 : 2		1 : 1	
Topovi	1 : 2,8		1 : 1,8		1 : 1,9		1 : 2,4		1 : 1,8	
Tanki	1 : 1,5		1 : 2		1 : 2,2		1 : 1,4		1 : 1,4	
Letala	1 : 3,7		1 : 2,5		1 : 2,6		1,5 : 1		2 : 1	

Vir: Rotmistrov, 1966:110-162.

Iz tabele je razvidno, da je imela Rdeča armada na začetku vojne na vzhodu sicer številčno premoč v številu vojakov, vendar je tudi to z nemškimi obkolitvami pri Minsku in Białystoku kmalu izgubila. Nemška vojska je imela vse do novembra premoč na celotni vzhodni fronti, novembra pa pride do bistvene spremembe. Rdeča armada je z

⁸⁴ Rdeča Armada

⁸⁵ Wehrmacht

koncentracijo letalskih sil na smeri prodora armadne skupine Center uspela vzpostaviti ravnovesje sil v sovjetskem zračnem prostoru in na njem celo doseči prevlado, ki je bila izrazitejša v decembru 1941. Poleg tega je Rdeča armada uspela v začetku decembra vzpostaviti ravnovesje sil na področju števila vojakov, s katerimi je lahko izvedla zimsko protiofenzivo pri Moskvi oziroma na celotni vzhodni fronti.

Z upadanjem vojaške moči nemške vojske in močnejšega odpora sovjetskih branilcev pa je upadala tudi hitrost napredovanja nemških enot. Na področju armadne skupine Sever so nemške enote do 10. julija napredovale povprečno 26 kilometrov na dan, v mesecu juliju 5 kilometrov na dan, avgusta in septembra pa le 2 kilometra na dan. Podobno se je dogajalo na področju armadne skupine Center. Njene enote so v prvih treh mesecih operacije napredovale povprečno 20 kilometrov na dan, v novembrski ofenzivi na Moskvo pa le 4 kilometre na dan. (Rotmistrov, 1966:116-155)

Nemški vojaški strategji so predvidevali, da bodo nemške enote v roku 10 tednov porazile Rdečo armado in dosegle linijo Arhangelsk–Volga, ki je bila oddaljena kar 2000 kilometrov od tedanje sovjetsko-nemške meje. Torej bi morale nemške armade v roku 70 dni premagati dnevno okoli 30 kilometrov, vendar se tako hitri tempo napredovanja ne bi mogel realizirati niti proti šibkejšemu nasprotniku, kaj šele proti mogočni Rdeči armadi.

Napad na Moskvo je propadel tudi zato, ker odgovorni v OKW in OKH niso imeli vpogleda v realno stanje svojih enot na fronti, zato so postavljali vedno nove in nerealne cilje. Vsekakor bi bilo bolje, da bi se nemške enote pred Moskvo pravočasno in organizirano umaknile na utrjene obrambne položaje in tam pričakale naslednjo pomlad. Ker OKW tega ni storil, je Wehrmacht v sovjetski zimski ofenzivi utrpel ogromno izgub. Blumentrit (Blumentrit v *Historija velikog domovinskog rata SSSR*, 1963c:127) je ob pogledu na razmere pred Moskvo v decembru 1941 celo zapisal: »Sedaj so celo v Hitlerjevem glavnem štabu naenkrat spoznali, da se vojna v Sovjetski zvezi pravzaprav šele začinja.«

Od 22. junija je Wehrmacht na vzhodni fronti izgubil 743.000 vojakov, torej 23 % oboroženih sil Nemčije (Guderian, 1961:291), sovjetski viri pa govorijo celo o milijonu padlih in ranjenih nemških vojakov. Poleg tega so Nemci leta 1941 izgubili okoli 1300 tankov, 2500 topov in 15.000 drugih vozil. Samo v operaciji Tajfun in sovjetski protiofenzivi so Nemci izgubili okoli 200.000 vojakov in 800 tankov, kar potrjuje trditve,

da so Nemci vojno na vzhodu izgubili pred vrati sovjetskega glavnega mesta. Seveda so imeli Sovjeti leta 1941 več izgub kot Nemci, ki so natančneje predstavljene v tabeli 5.8.

Tabela 5.8.: Zajeti sovjetski vojaki (od 22. junija do 10. oktobra 1941)

Dejansko število (od 22. junija do 13. avgusta)		Predvideno število (od 13. avgusta do 10. oktobra)	
Baltik	150.000	Baltik	450.000
Bialystok – Minsk	324.000	Vjazma	200.000
Lvov	150.000	Moskva	300.000
Uman	103.000	Kursk	650.000
Dnjeper	144.000		
Smolensk	310.000		
Roslavl	38.000		
Zahodno od Kijeva	18.000		
Skupaj	1.237.000 zajetih	Skupaj	1.600.000 zajetih
Žrtve skupaj: 2.837.000 zajetih, 1.500.000 padlih, 1.500.000 hudo ranjenih			

Vir: Stolfi, 1991:192.

Vendar je imela Rdeča armada vojakov zmeraj na pretek. Nemci so spoznali, da lahko Sovjeti žrtvujejo življenja svojih vojakov v razmerju pet proti ena in izgube nadomeščajo z mobilizacijo prebivalstva, ki je bilo trikrat številnejše od nemškega. Zaradi neizčrpnih sovjetskih rezerv je Wehrmacht decembra doživel svoj prvi vojaški neuspeh na vzhodni fronti. Vendar nemška vojska decembra 1941 še zdaleč ni bila poražena. Obdržala je strateško iniciativo na svoji strani in zajela ali kako drugače izločila iz boja skoraj 6 milijona sovjetskih vojakov. Šele katastrofa 6. nemške armade v Stalingradu leta 1942 in poraz nemških tankov pri Kursku leta 1943 sta z postopno krepitvijo sovjetske ekonomske in vojaške moči omogočila prenos strateške iniciative na sovjetsko stran. A nemška vojska je leta 1941 okupirala samo okoli 40 % sovjetskega ozemlja, katerega okupacijo je načrtovala Direktiva št. 21 in že na podlagi tega podatka lahko razberemo, da operacija Barbarossa ni dosegla zastavljenih ciljev in je bila torej neuspešna.

Poletna ofenziva leta 1942 je bila še en Hitlerjev poskus, da se z novo operacijo skuša doseči tisto, kar se ni doseglo leta 1941. Hitler je v operaciji Modro znova ponavljal napake, ki jih je storil že leta 1941. Frontna črta je bila ponovno preširoka, prav tako pa je bil nerazumljiv ponoven poskus zavzemanja Leningrada ob sočasnem napadu na jugu, saj je bila ofenziva na Leningrad leta 1942 le prestižnega, ne pa tudi strateškega pomena. Poleg tega bi lahko s taktično in strateško premočjo na jugu Sovjetski zvezi zlahka odvzel

temeljne petrokemične surovine (Vuga, 1999:69). Izogniti bi se moral predvsem mestnim bojem v Stalingradu. S padcem tega strateško pomembnega mesta bi Nemci dobili priložnost, da zaobidejo Moskvo in si odprejo pot proti Uralu.

Hitler je torej tvegaj ulične spopade v Stalingradu in tako je mesto postalo magnet, ki je privlačil skrajne napore nemške pehote in letalstva. Zaradi obsedenosti obeh totalitarnih voditeljev z enim samim mestom se je tu odvil najbolj krvav spopad v vsej človeški zgodovini. Nemci so zopet spregledali priprave na veliko sovjetsko ofenzivo. Ko se je ta začela, so bili Nemci prisiljeni v umik na zadnje položaje v Stalingradu. Nemška 6. armada je bila ujeta in nemško vodstvo se je odločilo, da jo oskrbuje s pomočjo zračnega mostu. Ta ni upošteval spremenljivih vremenskih razmer v južni Sovjetski zvezi in vedno večje moči sovjetskega letalstva. Bil je le poskus maršala Göringa, da svojo letalsko floto okrona s slavo. Obramba mesta je kmalu postala strateška absurdnost, saj je sovjetski prodor v Ukrajino ogrožal vse tri armadne skupine na tem področju. Da bi te preživele, je moral Wehrmacht žrtvovati 6. armado v Stalingradu, s pohodom preostanka Paulusove armade v sovjetsko ujetništvo pa se je hkrati začel nezaustavljiv propad Tretjega rajha.

5.9. Vpliv oskrbovanja enot na izvedbo operacije Barbarossa

Že Napoleonov pohod v carsko Rusijo nudi dovolj jasen odgovor na vprašanje, kako konča vojska brez oskrbe. »Dober general mora misliti na taktiko. Veliki general mora misliti na logistiko« (Švajncer, 1998:391). Načrt oskrbovanja nemških enot je bil zasnovan na pričakovanju hitre zmage, čeprav so nekateri generali že v pripravah na operacijo opozarjali Hitlerja, da delo na vzpostavljanju logistične baze zamuja. Hitler ni razumel pomena popolne oskrbe enot z rezervnimi deli, pa tudi z poveljnikom vojaških rezerv, generalom Frommom se ni najbolje razumel.

Hitler in OKW se torej nista zavedala, da Wehrmacht za izvedbo operacije Barbarossa nima dovolj velikih logističnih kapacitet. Od leta 1940 je imela Nemčija premalo sredstev in hkrati premajhno industrijsko proizvodnjo, da bi lahko izvedla operacijo, ki bi trajala več kot 10 tednov. Leta 1941 je imel Wehrmacht goriva le za trimesečno vojskovanje, prav tako pa mu je primanjkovalo inženirskih in rezervnih enot.

Stolfi (Stolfi, 1991:169) nasprotno trdi, da so Nemci z dolgotrajnimi pripravami na operacijo uspeli zbrati dovolj osnovnih sredstev za zmago nad Sovjetsko zvezo v letu

1941. Problem je predstavljal le prevoz teh sredstev iz skladišč v Nemčiji na področje Sovjetske zveze, ki ni imelo evropskega sistema železniških prog in kakovostnih cest. Zaradi slabih komunikacijskih poti je začela logistična oskrba enot kmalu nazadovati in julija je nekaterim nemškim enotam že primanjkovalo streliva. Težave nemškega logističnega sistema pa so se v celoti odrazile v operaciji Tajfun, ko nemške enote niso pravočasno dobile osnovnih sredstev za bojevanje v zimskih razmerah.

5.9.1. Oskrbovanje po cestni in železniški infrastrukturi

Wehrmacht se je začel kmalu po prvih uspehih na fronti srečevati z čedalje resnejšim vprašanjem oskrbe. Problem je predstavljal predvsem oskrba s hrano in strelivom ter vzdrževanje bojnih sredstev. Nemške enote so se pri prodiranju v osrčje Sovjetske zveze močno oddaljile od svojih oskrbovalnih baz, problem logistične oskrbe nemških enot pa je bil najbolj opazen v armadni skupini Center. Poleg tega so težave nastopale zaradi različnega sistema železniških prog na sovjetskem ozemlju ter slabih cestnih komunikacij (Verkijk, 1980a:253).

Zaradi slabih cestnih komunikacij se je veliko tovornjakov pokvarilo že v začetku operacije. Mnoge nemške divizije so bile namreč opremljene z nekvalitetnimi, predvsem francoskimi, švicarskimi in poljskimi tovornjaki, ki so imeli slabe terenske vozne lastnosti. To je bila posledica Hitlerjeve odločitve, da mora Nemčija proizvajati zgolj tanke in samovozne topove, proizvodnjo tovornjakov in drugih vozil pa močno zmanjšati (Macksey, 1996:144). Primanjkovalo je tudi discipline v prometu in na glavnih oskrbovalnih poteh se je pojavljala gneča. Oskrbovalne poti so sčasoma postale predolge in ranljive pred napadi sovjetskih partizanov.⁸⁶

Problem oskrbe enot po cestnih komunikacijah je postal osrednje vprašanje nemške logistične službe zlasti v oktobru, ko je sovjetske ceste močil dež in jih spremenil v blato. To je močno oviralo promet in oskrbo enot, nekatere divizije so morali Nemci oskrbovati celo z letali. Razmere so se spremenile šele v začetku novembra, ko blato začne zmrzovati. S prihodom mraza pa začnejo odpovedovati baterije vozil in Nemci so se lahko poslej

⁸⁶ Tovornjaki, ki so zašli s poti, so večkrat izginili. Nekatere enote, ki so jih iskale, se niso nikoli vrnile (Foley, 1998:38).

»oskrbovali le še s pomočjo majhnih kmečkih voz« (Piekalkiewicz, 1996:538), ki so jih vlačili pivovarniški konji, nevajeni težkih del.⁸⁷

Čeprav so pripravili veliko tovornjakov za oskrbo enot, pa so nemški logistiki svoje upe v celoti oprli na sovjetski železniški sistem, ki se je po širini železniške proge bistveno razlikoval od evropskega. Zato ga je bilo potrebno spremeniti hkrati s prodiranjem nemških divizij. Uporaba samih sovjetskih prog namreč ni bila možna, saj je Nemcem primanjkovalo sovjetskih lokomotiv. Dela so kljub naporom potekala počasi, pa tudi nemški oklepniki so prodirali prehitro. Sedma oklepna divizija je bila 26. junija že 300 kilometrov globoko na ozemlju Sovjetske zveze in prav toliko oddaljena od najbližjih oskrbovalnih skladišč (Stolfi, 1991:173).

Stolfi v svoji knjigi trdi, da so Nemci hkrati z napredovanjem svojih enot zgradili 20.000 kilometrov novih in spremenili preko 16.000 kilometrov železniških tirov. Oskrbovanje z tovornjaki naj bi bilo po njegovih trditvah potrebno le do 5. julija, ko je nov železniški sistem došel do Minska. Na območju armadne skupine Sever je železniške tire obnavljalo 18.219 delavcev, ki so se morali večkrat spopadati s sovjetskimi enotami. Stolfi meni, da so nemški železniški bataljoni⁸⁸ do konca julija vzpostavili nov železniški sistem do Smolenska, torej dovolj zgodaj, da bi se napad na Moskvo lahko začel v avgustu. (Stolfi, 1991:167-175)

Vendar se zamude pri gradnji evropskega železniškega sistema pojavijo šele v septembru leta 1941. Oktobra je nekaterim nemškim enotam primanjkovalo celo hrane in streliva, saj so bile od najbližjih železniških oskrbovalnih postaj oddaljene kar 750 kilometrov. Posodobljena železniška proga je potekala samo do Orše, njena zmogljivost pa je bila zelo nizka (Guderian, 1961:218). Oskrbovanje enot po železnici postane še bolj oteženo s prvim mrazom in snegom, saj lokomotive v takšnih vremenskih razmerah niso delovale in namesto 70 lokomotiv, potrebnih za dnevno oskrbo prvih linij nemške vojske, jih je vsak dan prišlo le 23 (Clark, 1995:174-175). Guderian je torej v svojih pismih za slabo stanje nemških enot pred Moskvo upravičeno krivil slabe oskrbovalne poti po železnici. Tudi leta 1942 ni železniški sistem ustrezal povečanim zahtevam fronte, saj je transport prepotrebne orožja na fronto prihajal z veliko zamudo.

⁸⁷ Nemci so se konec novembra približali Moskvi na razdaljo, od koder bi jo lahko s težkimi topovi obstreljevali, vendar konji niso zmogli pripeljati težkih topov do izhodiščne točke.

⁸⁸ General Rudolf Gercke, poveljnik transporta pri nemški vojski je ocenil, da lahko en sam železniški bataljon spremeni 20 kilometrov sovjetske proge v enem dnevu (Stolfi, 1991:174).

5.9.2. Popolnjevanje človeških in materialnih izgub

Nemčija je junija leta 1941 razpolagala z 7.234.000 vojaki, za napad na Sovjetsko zvezo jih je odredila 3.200.000. Do 31. avgusta so imeli Nemci 409.998 mrtvih in ranjenih, te izgube pa je nadomestilo samo 217.000 vojakov (Verkijk, 1980a:253). Zaradi uporne obrambe Rdeče armade je nemška vojska leta 1941 potrošila vse rezerve, od 24 divizij v strateški rezervi so Nemcem ostale le še tri divizije in popolnjevanje njihovih enot je postalo nemogoče (Historija velikog domovinskega rata SSSR, 1963c:129).⁸⁹

Težave je Nemcem povzročala tudi izrabljenost oklepne tehnike, katere motorji so bili že julija v tako slabem stanju, da je bila njihova zamenjava nujna. Hitler je poveljniku 2. oklepne armade 4. avgusta v Borisovem sicer obljubil 300 novih tankovskih motorjev, vendar obljube ni izpolnil. Tankovske motorje je raje zadržal v zaledju fronte in tako nerazumljivo varčeval s sredstvi, ki bi lahko odločila vojno v Sovjetski zvezi. Zaradi okvar in izgub je bila bojna moč nemških oklepnih sil konec novembra skoraj polovična⁹⁰, nekatere tankovske divizije pa so v svoji sestavi imele le še 50 od prvotnih 200 tankov.

5.9.3. Logistična oskrba enot v zimskih razmerah

Zaradi prepričanja, da bo vojna končana pred zimo in bodo Nemci po padcu Sovjetske zveze v tople vojašnice umaknili okoli 80 divizij, je nemška logistična služba zimska oblačila pripravila samo za vsakega petega nemškega vojaka, OKW pa se je s tem vprašanjem začel ukvarjati šele 30. avgusta. Torej Hitler ni osebno kriv, da je kopenska vojska v bojih pred Moskvo ostala brez zimskih uniform, saj so letalske sile in enote SS-a ta oblačila pravočasno dobile (Guderian, 1961:179-180).

Guderian je že 7. oktobra poslal zahtevo štabu armadne skupine Center po zimskih oblačilih, vendar je bila njegova zahteva zavrnjena (Clark, 1995:157). Nemška pehota torej ni dobila zaščitne zimske uniforme, razen kap in čevljev. Sedmega novembra se pojavijo

⁸⁹ Problem pomanjkanja rezervnih enot se ponovi tudi v poletni ofenzivi leta 1942. Po treh mesecih spopadov so bili glavni cilji bojevanja, Kavkaz, Stalingrad in Leningrad še vedno v sovjetskih rokah, nemške izgube pa velike. »Vendar Hitler ni nadomestil teh izgub, temveč je iz okupiranih območij prestavljal enote na južni del fronte ter iz njih sestavljal nove in neizurjene divizije.« (Churchill, 1995:98)

⁹⁰ Hrbtenico nemških oklepnih sil je tvoril srednji tank, Panzerkampfwagen PzKpfw III, ki je bil zaradi prešibkega oklepa in prelahke oborožitve ranljiv tako v spopadih s sovjetsko protitankovsko artilerijo, kot z novimi tanki T-34. Poleg tega je s svojimi ozkimi gosenicami širine 30 centimetrov velikokrat obtičal v snegu, njegov tekmeč, sovjetski T-34 s širšimi gosenicami pa je zlahka nadaljeval boje.

tudi prve žrtve ozeblin na nemški strani.⁹¹ Goebbels je že poleti v Nemčiji zbiral zimska oblačila za nemške vojake, vendar vrhovno poveljstvo do 21. novembra na vzhodno fronto ni poslalo niti ene zimske uniforme (Emeis, 1980:315). Nemški generali so v omilitev problema celo dovolili vojakom, da prebivalcem okupiranih ozemelj odvzamejo zimska oblačila in jih uporabijo v boju.

Vojaki so sčasoma začeli obolevati, saj »več dni zapored niso dobili tople hrane, ki bi vsebovala prepotrebne maščobe« (Stuijvenberg, 1980a:312). Mogoče so bili za stradanje v oktobru in novembru malce odgovorni tudi sami, saj so bili junija in julija prepričani, da bodo v prihodnje zajeli dovolj zalog hrane. Zato niso uporabili opreme in zalog, ki so jih bežeči vojaki Rdeče armade v prvih tednih bojev pustili v skladiščih ali odvrgli ob cesti. Vendar so tedaj skoraj vsi nemški vojaki verjeli, da bo vojna kratka in se ne bo zavlekla v zimsko obdobje.

Pomanjkanje oskrbe je novembra močno zmanjšalo moralo nemških vojakov, pogled na dobro hranjenega in oblečenega pripadnika sibirskih divizij pa je bila tista zadnja prelomnica v morali nemškega vojaka, ki ni več zdržal pritiska razmer. Operacije pri Moskvi so torej pokazale, da nemška armada materialno ni bila pripravljena voditi manevrske vojne v zimskih razmerah. Šele v sredini decembra so nemški vojaki le dobili ustrezna zimska oblačila, da so lahko z zadnjimi močmi ustavili ofenzivo Rdeče armade.⁹²

5.9.4. Oskrbovanje z naftnimi derivati

Nafta je v drugi svetovni vojni postala pomembna strateška surovina, njen pomen se je nenehno stopnjeval.ocene o količini goriva, ki so jo Nemci namenili za operacije na vzhodu, so različna. Vsekakor se je Hitler zavedal, da z obstoječimi količinami nafte država ne bo zmožna voditi večletne vojne. Zato je tudi spreminjal svoje strateške načrte, vse njegove misli pa so bile osredotočene na nafto, bodisi na tisto v severni Afriki, bodisi na nafto v Iraku, Iranu, Romuniji ali na Kavkazu. Treba bi bilo preveriti tudi trditve, da je Hitler zaloge nafte, namenjene za operacijo Barbarossa, porabil v nepričakovani operaciji na Balkanu. Če so omenjene trditve resnične, je Hitler vojno s Sovjetsko zvezo izgubil že v

⁹¹ Mnogi nemški vojaki so se pred mrazom zaščitili s papirjem, predvsem z letaki, ki jih je nemška propaganda namenila sovjetskim vojakom in jih pozvala, naj se predajo. Zamislite si torej ironijo, ko se je tako »oblečen« nemški vojak znašel v sovjetskem ujetništvu.

⁹² Leta 1942 je bila nemška vojska pri Stalingradu sicer dobro pripravljena na zimsko bojevanje, vendar logistična služba obkoljene 6. armade ni zmogla oskrbovati po zračnem mostu.

aprilu 1941.

Nemci se z problemom pomanjkanja nafte srečajo šele v oktobru 1941. Takrat se nemški tanki ustavijo zgolj zato, ker nemška logistična služba ni pripravila ustrezne količine goriva za operacijo, za katero so celo najvišji predstavniki generalštaba menili, da bo trajala le 10 tednov. Hkrati so Nemci pri svojem prodiranju zasegli le malo sovjetskih naftnih skladišč, še manj pa nahajališč, ki jih je Rdeča armada pri svojem umiku načrtno uničevala. Omeniti velja tudi neuspeli poskus nemške obveščevalne službe, ki je leta 1941 skušala v Iraku spodbuditi državni udar, s čimer si je Hitler dokončno zaprl pot do zaloga perzijske nafte.

Poleg pomanjkanja nafte je bilo v zimskih razmerah za nemške vojake najbolj usodno pomanjkanje ustreznih maziv za orožja, zlasti maziv za tankovske in druge motorje in tekočin proti zmrzovanju vode v hladilnikih motorjev. Nemci so morali v najhujšem mrazu pod vozili celo kuriti ogenj, da olje v motorjih ni zmrznilo. Brez maziv za puškine cevi niso delovale niti nemške strojnice, tudi slovita MG-34 ne, v mrazu pa niso delovale tudi standardne nemške puške in nemški topniški sistemi z hidravličnimi mehanizmi. Zato so nemški vojaki v bojih pred Moskvo najraje uporabljali ročne bombe, orodje za vkopavanje ter puškina kopita (Stolfi, 1991:168).

Še večji problemi z gorivom se pojavijo leta 1942, ko Nemci zaradi neuspehov pri zasedbi kavkaških naftnih polj spoznajo, da vojne ne bodo mogli več dolgo voditi. Morda Paulus v svoji knjigi govori resnico, ko trdi (Paulus, 1963b:218), da je konec decembra 1942 imel na razpolago dovolj vozil in tankov, s katerimi bi lahko tvegala preboj iz sovjetskega obroča. Pogoj je bilo samo gorivo za približno 80 kilometrov poti. Vendar te majhne količine goriva Paulus ni imel in posledice so bile za njegovo armado katastrofalne.

5.10. Vodenje in poveljevanje nemške vojske

5.10.1. Hitler in njegovo vodenje Wehrmachta

Hitler se je izkazal kot slab vojaški poveljnik, saj je nenehno spreminjal strateške cilje operacije, razbijal posamezne enote, pri taktičnih premikih enot na bojišču pa je vse preveč tvegala. Preziral je previdnost svojih generalov, v resnici pa ni zaupal ne v njihove vojaške

sposobnosti, ne v njihovo politično privrženost, saj je verjel, da so njegovi generali še edini preostali vir politične opozicije v Nemčiji (Clark, 1995:7).

Zaradi nezaupanja v vojaške strokovnjake je Hitler decembra 1941 zamenjal veliko vojaških poveljnikov na vzhodni fronti, katere je celo krivil za nemški neuspeh pred Moskvo. Wehrmacht je bil s tem dejanjem dejansko obglavljen. To je ponovil tudi avgusta 1942, ko je zaradi ugovaranja zamenjal poveljnika armadne skupine A ter sam prevzel njegovo funkcijo.

Zanimivo je, da je Hitler, ki si je upal sprejeti veliko politično odločitev in napasti Sovjetsko zvezo, pokazal pretirano neodločnost in nepotrebno previdnost, ko je prešel s političnega na vojaško načrtovanje. Njegova previdnost je v začetku avgusta 1941 za dva meseca ustavila pohod armadne skupine Center proti Moskvi in upi o hitri zmagi nad Rdečo armado so bili pokopani. Vojaške strategije ni poznal, zato bi moral vodenje vojaških operacij prepustiti posameznim vojaškim menedžerjem, kot so to storili njegovi nasprotniki. Izdajal je strateško pomembne ukaze, moral pa bi podati le splošna navodila.

Hitler je v svoje življenju proučeval vojaško strategijo, vendar je nikoli ni osvojil.⁹³ Strateški uspehi v prvih letih vojne se lahko pripišejo le njegovi svojeglavosti in izdajanju nepričakovanih odločitev, ob porazu pa je kot večina nestrokovnjakov doživel zlom. Cenil je vojaške strokovnjake in njihova mnenja, vendar je prevladala njegova značilnost, da je nasvete rad prejemal od ljudi, ki so situacijo ocenjevali s celo več optimizma od njega samega.⁹⁴

5.10.2. Spor med OKW in OKH

Hitler je že od leta 1935 želel pridobiti nadzor nad Wehrmachtom, februarja 1938 pa mu je z ustanovitvijo Vrhovnega poveljstva oboroženih sil (OKW) to tudi uspelo. S tem dejanjem je Vrhovnemu poveljstvu kopenske vojske (OKH) odvzel moč odločanja. Študije in posvetovanja med vojaškimi strokovnjaki so nadomestile Hitlerjeve konference, na

⁹³ Kako je Hitler razumel bojevanje, jasno ponazarja tudi Hitlerjev odgovor generalu Guderianu, ko je ta decembra zahteval umik 2. oklepne armade na bolj varne položaje. Hitler generalu ni dovolil umika, svetoval pa mu je, naj z havbicami in minometi v zemlji »izkoplje« obrambne položaje. Zemlja pred Moskvo je bila v tistem času zamrznjena v globini enega metra, da o pomanjkanju streliva in orožij sploh ne govorimo. (Verkijk, 1980b:264).

⁹⁴ Takšna oseba je bil feldmaršal Keitel, pa tudi nemški minister za vojno, ki je vedno hvalil Hitlerjev strateški genij.

katerih so imeli nemški generali le malo besede. »Začelo se je obdobje nekoordinirane strategije med posameznimi generalštabi Wehrmachta (OKH, OKM in OKL, op. B.B.) ter OKW, ki niso hoteli sodelovati med sabo za doseg istega cilja.« (Macksey, 1996:130)

Generalštab je imel odslej imel le funkcijo taktičnega in operativnega načrtovanja, izgubil pa je možnost odločanja pri sprejemanju vojne politike, koordiniranju akcij na fronti, pri razvoju novih orožij ter določanju prioritete oskrbe enot. Strateške vojaške cilje, skupaj s podrobnostmi in časovnimi roki je sedaj določal Hitler brez posvetovalnega telesa,⁹⁵ pri tem pa je le redkokdaj spremenil svoje mnenje. (Clark, 1995:17)

Hitlerjevo vmešavanje v načrtovanje in vodenje vojaških operacij se je pravzaprav začelo že z operacijami na Balkanu, svojo absurdnost pa je doživelo na vzhodni fronti. OKW je namreč kmalu vzpostavil samostojna poveljstva na posameznih bojiščih, zato sta kopensko vojsko hkrati vodila dva generalštaba, ki sta se v kritičnih situacijah vedno sporekla. Hitler in OKW sta ne glede na izdane direktive vedno obšla Halderja in sama poveljevala posameznim operacijam na vzhodni fronti.

Spor med OKH in OKW traja do 19. decembra 1941, ko je Hitler sprejel odstop vrhovnega poveljnika kopenske vojske, feldmaršala Brauchitscha in prevzel njegovo funkcijo. Tako so se funkcije OKW združile s funkcijami OKH. Vendar je v tem času tudi OKW izgubil svojo avtoriteto in Hitler je sam prevzel vodenje oboroženih sil, torej področje, ki ga ni poznal, vendar je osebno menil, da lahko delo na njem opravlja boljše od svojih generalov. Bil je prepričan, da vodenje velikih operativnih enot ne zahteva posebnega predznanja.

5.10.3. Hitlerjevi generali

Zakaj nemški poveljniki niso imeli poguma oporekati Hitlerjevim odločitvam ali celo prekršiti njegove ukaze ter sprejeti posledice? Zakaj so nekateri izmed njih, zlasti feldmaršal Paulus, zavestno vodili svoje enote v pogubo? Ali je bila to posledica tradicionalne pruske vojaške šole, ki je gradila na disciplini, ali preveliko zaupanje v Wehrmachtove taktične in tehnične zmožnosti, ali celo represivnega sistema? Ta pojav srečamo tudi v zgodnejši nemški zgodovini, saj so nemške države velikokrat propadale, ker

⁹⁵ Hitler je poslušal le nasvete svojega svetovalca za vojaške zadeve, generala Jodla, vendar je ta kmalu izgubil občutek za realnost na fronti in Hitlerju ni bil zmožen ponuditi potrebnih vojaških nasvetov. Vplival je celo na Hitlerjevo odločitev o zavzetju Balkana ter Stalingrada.

so »njeni voditelji ignorirali realnost in svoje upanje gradili na čudežni rešitvi iz kritične situacije.« (Macksey, 1996:171)

Največji zagovornik Hitlerjevih ukazov je bil sam vrhovni poveljnik kopenske vojske, feldmaršal Brauschitsch, ki je prvič in zadnjič ugovarjal svojem fűhrerju 5. novembra 1940 ob prošnji, da bi OKH samostojno vodil vse prihodnje vojaške operacije. Brauchitsch je bil odličen, a neodločen vojaški poveljnik, ki je Halderju prepustil vse spore s Hitlerjem, Keitelom in Jodlom v OKW. General Halder, načelnik generalštaba kopenske vojske, je bil vase zaprt človek, ki ni bil dorasel Hitlerjevi dinamičnosti in je vedno dajal vtis brezupnosti (Stolfi, 1991:42). Oba poveljnika sta svojo krhko osebnost pokazala že 18. decembra 1940, ko nista nasprotovala strateško nerazumljivi Direktivi št. 21, čeprav sta se zavedala, da s takšnim načrtom Sovjetske zveze ne bodo zlomili v hitri operaciji.

Generala Brauschitsch in Halder sta na pogovore k Hitlerju vedno pošiljala slovitega tankovskega poveljnika, generala Guderiana, vendar so njegove prošnje ob slabi podpori nadrejenih častnikov naletele na gluha Hitlerjeva ušesa. V času, ko je OKW z odobravanjem sprejemal vsako Hitlerjevo odločitev, je OKH zastopal svoja stališča povsem neenotno in celo upal, da se bodo posamezni poveljniki le uprli Hitlerjevim ukazom. Večina nemških generalov je glasno nasprotovala Hitlerjevim odločitvam, vendar so jih nekateri tudi podpirali, da bi tako izpostavili sebe ali svoje cilje. Ko so se v začetku avgusta skoraj vsi častniki v armadni skupini Center sporekli s Hitlerjem glede njegove odločitve o preusmeritvi napada v Ukrajino, sta feldmaršal Rundstedt in general Kluge podprla njegovo odločitev, saj jim je ta prinašala osebne koristi.⁹⁶

Zaradi nejasne razmejitve pristojnosti 2. oklepne skupine in 4. pehotne armade je nastal tudi sloviti spor med obema poveljnikoma. OKH namreč ni jasno določil, ali je 2. oklepna skupina podrejena 4. armadi ali neposredno armadni skupini Center. General Kluge je sam prevzel vodenje odlične oklepne armade in upočasnil njeno napredovanje, zaradi česar je bilo izrečenih veliko hudih besed⁹⁷ ter zapravljeno ogromno dragocenega časa. Feldmaršal Bock in OKH se v spor nista vmešavala, saj nista hotela prevzeti posledic, ki bi pri tem sporu nastale. Zaradi spora Guderian ni hotel več sodelovati z generalom, ki po njegovem mnenju ni razumel specifične taktike tankovskega bojevanja.

⁹⁶ Feldmaršalu Rundstedtu je Direktiva št. 33 nudila nove enote za operacije na jugu, general Kluge pa je Hitlerja podpiral zgolj zato, ker je s tem neposredno nasprotoval Guderianu, svojemu glavnemu tekmeču za slavo na vzhodni fronti. Vendar je imel tudi general Guderian svoje interese, le da jih ni mogel uresničiti s pomočjo Hitlerjevih odločitev.

⁹⁷ Kluge je celo zahteval, da se Guderiana zaradi neizvrševanja ukazov postavi pred vojaško sodišče.

Poleg tega so posamezni poveljniki na vzhodni fronti svojo slavo iskali v vodenju samostojnih operacij, ki jih ne OKW, ne OKH nista podprla. Tako sta feldmaršal Bock in general Guderian vodila v Sovjetski zvezi »zasebno vojno« in se nista ozirala na ukaze iz OKH in OKW. Prav tako je ravnal feldmaršal Leeb v armadni skupini Sever, ko je septembra napadel Leningrad z 41. oklepnim korpusom, čeprav se je zavedal, da bodo morale njegove enote sodelovati v oktobrski ofenzivi na Moskvo.

Generali so namreč verjeli, da je Nemčija vojno proti Sovjetski zvezi že dobila, zato je hotel vsak pobrati kar največ zaslug za to zmago. Maršalski gumbi so zanje postali bolj pomembni od velikih zgodovinskih tem ter moralnih vrednot (Clark, 1995:22). Prav zaradi tega primera koristoljublja je lahko Hitler decembra pokazal na nemške generale in jih obtožil, da so zaradi osebnih interesov Wehrmacht pripeljali do neuspeha pred Moskvo.

Med nemškim častniškim zborom pa najdemo tudi generale, ki so za vsak manjši premik svoje enote zahtevali pisno dovoljenje samega Hitlerja, saj niso hoteli prevzeti odgovornosti za ta dejanja. Manstein, Paulus in Kluge so bili generali takega kova. Slednji je nekega dne kar štirinajstkrat poklical v štab OKW, da bi od jeznega Hitlerja dobil dovoljenje za umik posameznih enot (Macksey, 1996:151). General Kluge ni bil strahopetec, saj je bil nenazadnje eden najboljših nemških vojaških poveljnikov in morda je s takšnim ravnanjem zgolj protestiral zoper nemško vojaško vodstvo in njegove odločitve. Seveda pa primer ni osamljen. Leta 1942 je general Paulus z obkoljeno 6. armado zaman čakal na ukaze nadrejenega poveljstva in ni upal na lastno iniciativo izvesti preboja iz sovjetskega obroča.

6. POLITIČNE AKTIVNOSTI TRETJEGA RAJHA PRI PRIPRAVAH IN IZVEDBI OPERACIJE BARBAROSSA

6.1. Nemška zunanja diplomacija

6.1.1. Bojevanje na dveh različnih frontah

Nemška vojaška miselnost je bila glede spopada s Sovjetsko zvezo vedno razdeljena, saj se nihče ni želel bojevati na dveh frontah, tudi Hitler ne. Hitler je po vojni s Francijo svojim

generalom celo zagotovil, da tega ne bo nikoli storil. Leto dni zatem je Hitler prelomil svojo obljubo in ni poslušal nasvetov tankovskega generala Guderiana, ki je mu je odsvetoval, da pred koncem vojne z Veliko Britanijo napade Sovjetsko zvezo in Nemčijo izpostavi bojevanju na dveh frontah (Guderian, 1961:167).

Hitler je namreč leta 1941 menil, da ima vojna z Veliko Britanijo le obrobni pomen,⁹⁸ saj Churchilla ni prisilila v podpis mirovnega sporazuma, zato je zahodno fronto začasno prekinil, ne pa tudi dokončno zaprl. Hkrati je opustil misel o bojevanju na eni sami fronti. V Direktivi št. 21 je zapisal: »Nemške oborožene sile morajo biti pripravljene poteptati sovjetsko Rusijo tudi pred koncem vojne z Anglijo« (Paulus, 1963a:66). Tako je zapravil velike možnosti za uspeh na eni fronti in tvegala vojno na dveh frontah, za kar je bila Hitlerjeva Nemčija še manj pripravljena kot Nemčija iz leta 1914 (Guderian, 1961:178).

Hitler ni smel začeti operacije Barbarossa v času, ko je izid vojne na Zahodu še visel v zraku, vendar čas za napad ni mogel biti bolj primeren. Sovjetska zveza bi lahko že v naslednjem letu močno povečala svojo vojaško in gospodarsko moč, ZDA še niso vstopile v vojno, Velika Britanija pa je bila prešibka,⁹⁹ da bi leta 1941 na evropskem kontinentu odprla novo bojišče oziroma ogrozila Nemčijo.

Največja Hitlerjeva napaka v drugi svetovni vojni, poleg napada na Sovjetsko zvezo seveda, pa se v zgodovino zapiše 11. decembra 1941, ko je Hitler brez tehtnega pomisleka napovedal vojno Združenim državam Amerike. Hitler je torej v času, ko so njegovi vojaki umirali pred sovjetskim glavnim mestom, največji gospodarski in vojaški sili na svetu brez izdelane strategije napovedal vojno, čeprav v konflikt Japonska–ZDA Nemčija neposredno ni bila vpletena, nemško–japonski sporazum pa je obvezoval Nemčijo le v primeru, ko je sama napadena. »Vojna je tako zares postala totalna, saj se je celotni industrijski in vojaški potencial največjega dela zemeljske krogle združil v boju proti Nemčiji in njenim šibkim zaveznikom.« (Guderian, 1961:297)

⁹⁸ Hitler je junija 1941 v Berlinu priznal, da Velike Britanije ne more premagati, zato mora na kontinentu izbojevati veliko zmago, da bi Churchilla prisilil v podpis mirovnega sporazuma (Guderian, 1961:177).

⁹⁹ Hitler je menil, da bo Velika Britanija ob pomoči ZDA svojo vojsko ustrezno opremila šele leta 1942, vendar je Hitler načrtoval, da bo do takrat operacija Barbarossa že končana (Kitanovič, 1975:10).

6.1.2. Krhko zavezništvo z Japonsko, Italijo in Finsko

Nemčija je pred drugo svetovno vojno sklenila mnogo dvostranskih sporazumov¹⁰⁰, ki so predvidevali strateško partnerstvo držav v prihajajoči vojni. Vendar so bile te vezi prijateljstva krhke in so zajemale le določeno področje sodelovanja. Poleg tega je Nemčija svoje zaveznike obravnavala kot satelitske države in ne kot partnerje. Operacija Barbarossa je hkrati uničila načrtovano zavezništvo štirih, ki naj bi vključevalo Sovjetsko zvezo, Nemčijo, Italijo in Japonsko. Če bi to zavezništvo zaživel, bi bil izid druge svetovne vojne brez dvoma povsem drugačen (Weeks, 1998:12). Hitler pa ni obvladal diplomacije, temveč je prisegal na »diplomacijo orožja« in Nemčija je vojno vodila zelo osamljena.

Italija je bila vojaško šibek zaveznik in so jo v njenih vojaških ekspedicijah velikokrat v zadnjem trenutku reševali prav Nemci. V zavezništvu je ostala neenakovreden partner. Mussolini je celo upal, da se bo samovšečni Hitler v spopadu s »sovjetskim medvedom« močno opekel, nekaj svojih vojakov pa je v potrditev zavezništva le poslal na vzhodno bojišče. Tu so njegove slabo opremljene enote utrpeli strahotne poraze in bile bolj v nadlego, kot v pomoč.

Japonska v novembru ni napadla Sovjetske zveze in razbremenila Wehrmacht pred Moskvo, ker je strateško partnerstvo med državama obstajalo le na papirju. Nemško zunanje ministrstvo ni uspelo prepričati japonske vlade, da bi partnerstvo lahko postavilo temelje za prihodnja sodelovanja na bojnem polju. Vendar sklepam, da Japonska jeseni leta 1941 sploh ni nameravala napasti svoje velike zahodne sosed, ¹⁰¹ saj se je intenzivno pripravljala za napad na Pearl Harbor. Cesarstvo je leta 1940 s porazom pri Khalkin Gholu v Mongoliji že spoznalo moč Rdeče armade in izkušnje verjetno ni želelo ponoviti.

Na potek operacije Barbarossa je vplivalo tudi nesodelovanje finskih enot pri nemških poskusih zavzemanja Leningrada v septembru 1941, ko ni Wehrmacht več razpolagal s strateškimi rezervami. Finci iz političnih razlogov odbijejo nemški predlog o ofenzivi v

¹⁰⁰ Večinoma le z vojaško in gospodarsko šibkimi državami.

¹⁰¹ V nasprotju z govoricami, da je japonska vlada pogojevala vstop cesarstva v vojno proti Sovjetski zvezi s Hitlerjevim zavzetjem Moskve, Barić (Barić, 2001a:79) ugotavlja, da je bila najbolj usodna posledica sovjetsko-nemškega sporazuma odločitev japonske vlade, da v nemškem napadu na Sovjetsko zvezo dve leti kasneje ne bo sodelovala.

Karaliji in združitvi finskih enot z enotami armadne skupine Sever. Ustavijo se na finsko–sovjetski mejni črti iz leta 1939 in Leningrad ostane v sovjetskih rokah.¹⁰²

6.1.3. Poseg v Grčiji in Jugoslaviji

Hitlerjevi načrti o mirnih pripravah na operacijo Barbarossa so se razblinili 28. oktobra 1940, ko je Italija nenadoma in brez predhodnega posvetovanja s Hitlerjem napadla Grčijo. Macksey (Macksey, 1996:121) meni, da je želel Hitler z nestanovitnim Balkanom obračunati po diplomatski pot, z italijanskim napadom pa se je vojna za Nemčijo razširila v neželjeni smeri. Italijanski napad je povzročil tudi druge posledice. Španski diktator, general Franco, se je zaradi Mussolinijeve samovolje odločil, da z silami Osi ne bo sodeloval, poslabšali pa so se tudi nemški odnosi s Sovjetsko zvezo.

Italijani so z napadom močno ogrozili južni krak načrtovanega prodora v Sovjetsko zvezo, saj so jih Britanci kmalu pregnali v Albanijo. Hitler je moral z operacijo »Marita« obnoviti napad na Grčijo in popraviti napake italijanske vojske. Zbal se je, da bodo angleški bombniki, nastanjeni na Kreti pri mestu Lemanos, napadli romunska črpališča nafte, zato je decembra 1940 poslal v Romunijo dodatne letalske enote, v maju naslednjega leta pa celo ukazal izvedbo letalskega desanta na omenjeni otok. V tem desantu je Luftwaffe izgubila veliko transportnih letal in padalskih enot,¹⁰³ zato so slednje izključili iz načrtov operacije Barbarossa. Velikih zračno-desantnih bitk v tej operaciji tako nismo dočakali. Hitler je bil namreč prepričan, da padalske enote nimajo prihodnosti v sodobnem vojskovanju. Vendar bi lahko s pomočjo 7. zračno-desantne divizije, ki je bila uničena na Kreti, Nemci vsaj v prvem letu vojne hitreje obkoljevali sovjetske enote, zlasti pri Smolensku in na Krimu.

V Beogradu je 27. marca 1941 ob pomoči britanskih obveščevalnih služb prišlo do državnega udara, ki je še bolj spodkopal Hitlerjevo strategijo napada na Sovjetsko zvezo, zato je 6. aprila izdal ukaz za izvedbo operacije »Kazen«, s katero je zavzel uporno balkansko državo. Pri tem je precenil moč jugoslovanske vojske in za invazijo namenil preveč enot, ta nepričakovana akcija pa je odvrnila pozornost s priprav na operacijo

¹⁰² Da je Hitler pričakoval pomoč finskih enot pri zavzemanju Leningrada, kaže tudi Direktiva št. 21, kjer je med drugim zapisano: »V vojni proti Sovjetski zvezi lahko na naših bokih računamo na aktivno udeležbo Finske in Romunije.« (Paulus, 1963a:70)

¹⁰³ Nemci so v desantu na Kreto izgubili kar 170 letal vrste JU52s ter 4,500 od 15,700 elitnih padalcev (Macksey, 1996:128-129).

Barbarossa in pogoltnila zanjo namenjene naftne derivate. Zaradi logističnih težav, ki jih je povzročila operacija v Jugoslaviji, Wehrmacht ni mogel napasti Sovjetske zveze 15. maja, kot je bilo sprva določeno in Hitler je marca objavil svoj sklep: »Začetek operacije Barbarossa bo treba odložiti za čas, ki se utegne razvleči do štirih tednov« (Shirer, 1969:1182). Tako je bila operacija Barbarossa dejansko prestavljena na 22. junij, vendar je kljub prestavitvi datuma 2. nemška armada napadala Sovjetsko zvezo nekaj dni kasneje. Sam sem mnenja, da je zaradi omenjene zamude pri izvedbi operacije Barbarossa Nemce oktobra pred Moskvo presenetila ledeno mrzla ruska zima.

Po zavzetju Balkana so elitne nemške enote odšle proti sovjetskim mejam, razen dveh oklepni divizij, ki sta ostali v Grčiji. Ostale pa so velike okupacijske sile, ki niso mogle sodelovati v napadu na Sovjetsko zvezo, partizanska gibanja pa so po vsej Evropi okupacijskim silam povzročala veliko težav. Nemška vojska je junija razpolagala samo z 205 divizijami, 38 jih je razporedila na zahodu, 12 divizij je bilo v Norveški, 1 divizija na Danskem, 7 divizij na Balkanu in 2 diviziji v Libiji (Guderian, 1961:178). Ostale divizije so bile namenjene za napad na Sovjetsko zvezo. Iz teh podatkov sklepam, da bi lahko Hitler ob uspešnejši zunanji politiki v napadu na Sovjetsko zvezo uporabil mnogo več divizij.

6.2. Okupacija zasedenih vzhodnih ozemelj

6.2.1. Nacistična politika do okupiranih vzhodnih ozemelj

Vodja nemškega ministrstva za vzhodu, Rosenberg,¹⁰⁴ je hotel sovjetske narode uporabiti za boj proti Rdeči armadi in jim ponuditi neko vrsto suverenosti, vendar je slednje Hitler odločno zavračal. Menil je, da lastna vlada vodi v neodvisnost (Clark, 1995:60). Prav tako je zavračal vsakršna prizadevanja nemškega zunanjega ministra, ki je hotel v Sovjetski zvezi organizirati gibanja za odcepitev od matične države.

Nemško politično vodstvo, zaslepljeno s svojo ideologijo o večvrednosti nemške rase, ni upoštevalo potencialnih zaveznikov, čeprav bi lahko Nemci izkoristili nacionalistična gibanja v nekaterih sovjetskih republikah, kot so Ukrajina, Belorusija, Estonija, Latvija in Litva. Še posebej so bili nemški vojski pripravljeni pomagati Ukrajinci, ki so njene enote

¹⁰⁴ Vodja Ministrstva za Vzhod, op., B.B.

sprejeli kot zavezniki, vendar je Hitler že leta 1941 storil dve veliki politični napaki. Najprej je Ukrajincem pobral ves letni pridelek in ga pripeljal v Nemčijo, zatem pa na mesto komisarja Ukrajine imenoval komisarja Ericha Kocha. Ta je svoje področje teroriziral s pomočjo Gestapa, zaradi nemškega terorja pa je kmalu prišlo do upora lokalnega prebivalstva in pojava partizanov, ki se v Ukrajini po vsej verjetnosti ne bi pojavili.¹⁰⁵ Komisar Lohse, ki baltiške province upravljal brez terorja, se z partizani ni srečeval in tu ni partizansko gibanje nikoli postalo pomembnejši privesek Rdeče armade (Clark, 1995:69).

Hitler, ki je hotel Sovjetsko zvezo spremeniti v kolonialno državo, se ni zavedal, da mora za takšne načrte najprej pridobiti sovjetsko prebivalstvo. Z nasiljem tega ni mogel storiti, z uspešno diplomacijo pa. To nam nakazuje tudi primer sovjetskega generala Vlasova, ki se je konec julija 1942 pri Leningradu s svojo armado vdal Nemcem ter kasneje osnoval kvizlinško enoto, t.i. »Rusko osvobodilno armado (Barić, 2001e:85). Hkrati bi lahko Nemci že leta 1941 v svoje čete uvrstili številne sovjetske vojne ujetnike, ki so bili pripravljeni pomagati nemškim vojaškim enotam. Srečamo jih šele v operacijah pri Stalingradu, kjer so nastali bataljoni »Hilfswillige« ali krajše »Hiwis«, kar pomeni »tisti, ki so pripravljeni pomagati« (Starič, 2000a:16). A Nemci so 3.300.000 v letu 1941 zajetih sovjetskih vojakov raje odpeljali v delovna taborišča v Nemčiji.

6.2.2. Nemško nasilje nad prebivalstvom in pojav partizanskega gibanja

Nasilje nad sovjetskim prebivalstvom je sčasoma dobilo grozljive razsežnosti, saj je bil Hitler prepričan, da je kršenje mednarodnega prava s strani nemških vojakov zakonsko opravičeno, ker Sovjetska zveza ni bila podpisnica Haške konvencije (Paulus, 1963a:67). Največ nasilja nad civilnim prebivalstvom srečamo v Ukrajini, kjer je komisar Koch prirejal celo t.i. »lov na ljudi«, katere so potem prisilno odpeljali v nemška delovna taborišča.

Terorja nad sovjetskim prebivalstvom pa ni izvajal samo Gestapo, temveč tudi redna nemška vojska. Ta je npr. v Harkovu načrtno stradala prebivalce, zaradi česar je v mestu umrlo preko 100.000 civilistov, med njimi tudi veliko otrok. Jeseni 1941 je hotel

¹⁰⁵ Ukrajina je bila leta 1941 tako mirna, da si se lahko brez spremstva sprehajal po prostranih gozdovih, čez pol leta pa je bilo to področje zaradi napačne politike komisarjev za vzhodna področja vse polno partizanov (Speer, 1980:217).

feldmaršal Leeb obkoliti Lenigrad in oslabiti njegovo obrambo z letalskim in topniškim obstreljevanjem celotnega mesta.¹⁰⁶ Wehrmacht naj bi v Belorusiji s kolonami civilistov celo deminiral nekatera minska polja. Zaradi takšnega ravnanja okupacijskih oblasti se ne smemo čuditi, da se je prav v Sovjetski zvezi začela največja gverilska vojna dotlej.

Partizansko gibanje se je v Sovjetski zvezi pojavilo s Stalinovim pozivom 3. julija 1941, »naj državljani ustanovijo pehotne in konjeniške oddelke kjerkoli v sovražnikovem zaledju in naj mu prizadenejo čimveč žrtev in škode« (Laqueur, 1984:207). Nemci vseh okupiranih področij niso mogli nadzorovati in v nekaterih gozdovih so se skrile velike skupine vojakov Rdeče armade, pridružili pa so se jim vsi, ki so bežali pred nemškim terorjem. Stavka je te skupine kmalu organizirala s pomočjo častnikov, ki so jih na zasedena ozemlja odvrgli s padalom. Že v prvih dneh vojne so sovjetski partizani napadli posamezne nemške enote, poleg tega pa so napadali bolniške vlake in zastrupljali vodne izvire.

Hitler se je novic o partizanskem gibanju v Sovjetski zvezi razveselil in OKW je 16. julija 1941 že izdal ukaz vsem enotam Wehrmachta, da z upornim civilnim prebivalstvom obračuna brez usmiljenja ter mu odvzame željo po odporu.¹⁰⁷ Nasilje sovjetskih partizanov je povzročalo samo še večje nasilje nemške vojske in okupacijskih oblasti. Vsak odpor je Wehrmacht primerno kaznoval, za vsakega ubitega Nemca je bilo usmrčenih preko 100 sovjetskih civilistov. Zlasti pogromne so bile t.i. »protipartizanske akcije«, v katerih so Nemci uporabljali cele divizije. Sčasoma tudi niso več opredeljevali, kdo je partizan in kdo ni in obstaja ocena, da je bilo 90 % tistih, ki so jih Nemci usmrtili kot partizane, ujetih brez orožja. Ali so bili to res partizani? Nasilje sovjetskih partizanov in nasilje nemških vojakov ter okupacijskih oblasti je bilo le odsev Hitlerjeve in Stalinove miselnosti, da je mogoče teror zlomiti samo z večjim terorjem.¹⁰⁸

Konec leta 1941 naj bi na okupiranih področjih delovalo že 3.500 partizanskih skupin, ki so napadali nemško logistiko, predvsem pa so bili dejavni v zaledju armadne skupine Center in v Ukrajini.¹⁰⁹ Partizansko gibanje se razmahne spomladi leta 1942, ko se je na okupiranem območju Rusije nahajalo preko 260.000, v Ukrajini 220.000, v Belorusiji pa

¹⁰⁶ Zaradi pomanjkanja hrane in nemških napadov je v zimi 1941/1942 v mestu umrlo vsaj 500.000 prebivalcev (Heuvel, 1980:376).

¹⁰⁷ Čeprav je že maja istega leta izdana direktiva »O osebni sodni oblasti v načrtu Barbarossa in o posebnih metodah vojske«. Ta je nemškemu častniku dovoljevala, da lahko usmrti vsakega sovjetskega civilista, za katerega sumi, da sodeluje z partizani (Drugi svetski rat, 1961:40).

¹⁰⁸ Strokovnjaki ocenjujejo, da je med nemško okupacijo umrlo okoli 13 milijonov sovjetskih civilistov ali 10 % celotnega prebivalstva Sovjetske zveze.

¹⁰⁹ V času ofenziv Rdeče armade decembra leta 1941 so bili Nemci kar dvakrat prisiljeni s prvih linij fronte odpoklicati svoje enote, da bi zaustavili napade sovjetskih partizanov v svojem zaledju.

celo 374.000 partizanov, vendar je do popolnega sodelovanja med sovjetskimi partizani in Rdečo armado prišlo šele v maju 1943 (Pokreti otpora, 1968:256; Krapež, 1984:208).

7. NEMŠKA VOJAŠKA INDUSTRIJA MED OPERACIJO BARBAROSSA

Teza, da je Hitler vojno v Sovjetski zvezi izgubil, ker je s svojim kaotičnim vodenjem države organiziral le delno izrabo nemških gospodarskih virov, ni pravilna. Gospodarsko šibkejša Nemčija je namreč leta 1940 zlahka premagala močnejšo Francijo. Vendar je Hitler vojne začel tudi zaradi surovin, ki jih je v Nemčiji sicer vedno primanjkovalo, a jih nemška industrija ni nikoli v celoti izkoristila.

Nemška vojaška industrija je leta 1941 kljub tehničnemu napredku proizvedla presenetljivo malo izdelkov, kot bi to pričakovali od države, ki je bila že drugo leto zapored v vojni. Proizvodnja streliva je bila celo »60 % manjša kot leta 1940« (Kate, 1980a:236) in je dosegala le 25 % proizvodnje iz leta 1918. Nemčija torej leta 1941 ni dosegala nivoja proizvodnje orožja iz prve svetovne vojne in ga ni dosegla niti leta 1944. Stolfi (Stolfi, 1991:35) celo trdi, da je bil začetek operacije Barbarossa prestavljen tudi zaradi slabe nemške proizvodnje pomembnih oborožitvenih sistemov in druge opreme, predvsem motornih vozil. Bilo je pričakovati, da bo nemška vojaška moč v naslednjih letih čedalje bolj kopnela.

Največji problemi nemške vojaške industrije so izhajali iz pomanjkanja surovin, neučinkovitosti proizvodnje in težav z delovno silo.¹¹⁰ Te težave so nastopile predvsem zaradi odsotnosti centralnega upravljanja gospodarstva, neučinkovitega Göringovega »štiriletnega gospodarskega načrta«,¹¹¹ vmešavanja oboroženih sil v gospodarske zadeve ter Hitlerjeve nepripravljenosti, da bi vpoklical ženske (Macksey, 1996:173). Hitler leta 1941 ni izvedel popolne mobilizacije delovne sile, saj je prisegal na kratkotrajne vojne z dolgimi prekinitvami. Bil je prepričan, da se vojna v Sovjetski zvezi ne bo bistveno razlikovala od prejšnjih in bo končana že leta 1941.

¹¹⁰ Vojni ujetniki in civilisti, nasilno odvedeni v Nemčijo iz okupiranih držav, so v nemških tovarnah delali počasi in neučinkovito, včasih so celo sabotirali tovarniške stroje.

¹¹¹ Štiriletni gospodarski načrt je zajemal celotno nemško gospodarstvo, vodil pa ga je drugi človek tretjega rajha, ki je nekoč ministru za oboroževanje povsem resno predlagal, da bi zaradi pomanjkanja jekla lahko začeli z proizvodnjo lokomotiv, izdelanih iz betona (Speer, 1980:207).

Zaradi vpoklica mladih delavcev v vojaško uniformo je v Nemčiji leta 1941 primanjkovalo delovne sile, tovarne pa so kljub vojni obratovale le z eno izmeno. Število zaposlenih žensk v nemški industriji je bilo v prvi svetovni vojni mnogo večje kot leta 1941, saj je Göring menil, da je zaposlitev žensk v industriji »nevarna za moralno nemških žena, še bolj nevarna pa za njihovo duševno in čustveno življenje oziroma za njihovo sposobnost rojevanja.« (Speer, 1980:203)

Nemška vojaška proizvodnja preneha stagnirati februarja 1942, ko minister za oboroževanje postane Albert Speer. Ta je uspel zaobiti Göringov gospodarski načrt in zahteve vseh treh zvrsti oboroženih sil postaviti pod kontrolo. Odstranjene so bile birokratske sponke, ki so blokirale proizvodnjo, zato se je število izdelanih oklepnih vozil v samo dveh letih povečalo za trikrat, število topov za štirikrat in število letal za dvakrat (Speer, 1975:48). Hitler bi lahko že v sredini leta 1941 razpolagal z močnejšimi oboroženimi silami, če bi seveda izkoristil vse možnosti nemške vojaške industrije in v njej zaposlil pet milijonov žena. Na voljo bi namreč imel vsaj dodatne tri milijone mladih vojakov. Kljub Speerovim pozivom k reorganizaciji nemškega gospodarstva pa je država na vojno ekonomijo prešla šele leta 1943.

7.1. Hitlerjevo vmešavanje v oboroževalno industrijo

Niti Hitler, niti nemški generalštab nista razbrala pomena tankovskega bojevanja v sodobni vojni. Njihova proizvodnja se je v Nemčiji gibala okoli 1000 vozil letno, občutno manj kot pri njenih nasprotnikih, saj so nemški inšpektorji že leta 1933 dobili informacije, da lahko sovjetska vojaška industrija proizvede vsaj 8000 tankov letno. Hitler je decembra leta 1941 hkrati prevzel tudi razvoj oklepnih sredstev in začelo se je obdobje njegovega vmešavanja v razvoj novih tankov, seveda z velikimi posledicami. Zaradi njegove očaranosti nad težkimi tanki je nastajalo vedno več različnih vrst tankov in pojavljale so se težave zaradi pomanjkanja rezervnih delov (Guderian, 1961:320). Hitler je celo izzval slovitega nemškega inženirja, Ferdinanda Porscheja, naj izdelata tank, ki bi tehtal več kot 1000 ton. Kje ga je želel uporabiti, ostaja uganka do današnjih dni.

Hitler se je vedno zanašal bolj na psihološki, kot pa na vojaški učinek nekega orožja. Med drugim si je zamislil, da bi nemška letala opremili z glasnimi sireni, katerih zvok bi zlomil moralno nasprotnikovih vojakov. Leta 1941 je celo zaviral začetek proizvodnje novih

strojnic ter se osredotočil na oboroževanje letalskih sil, s katerimi bi po padcu Sovjetske zveze porazil Veliko Britanijo. Vendar opozoril industrijalcev o (pre)majhni proizvodnji letal ni upošteval, čeprav so iz Sovjetske zveze prihajala poročila, da je delovanje letalskih sil Rdeče armade vse pogostejše.

Zavezniki so v nasprotju z Nemčijo organizirali velike ofenzivne zračne sile, sestavljene predvsem iz strateških bombnikov. Nemci teh niso imeli, čeprav so njihovo proizvodnjo načrtovali. Projekt pa ni bil uresničen, saj se je pričelo bombardiranje nemških mest in Wehrmacht, nepripravljen na defenzivno delovanje, je moral hitro vzpostaviti sistem zračne obrambe. Tako so Nemci po začetku zavezniškega bombardiranja namesto velikih bombnikov izdelovali le lovška letala, da bi z njimi ubranili nemški zračni prostor pred novo nevarnostjo. Če bi Wehrmacht imel leta 1941 v svoji sestavi strateške bombnike, bi lahko napadal sovjetske proizvodne obrate, nameščene za Ural in tako preprečil sovjetski gospodarski čudež (Speer, 1980:171).

Nemške tovarne, kljub prisilni delovni sili, niso uspele dvigniti ravni proizvodnje orožja, predvsem zaradi stalnega menjavanja prioriteten ciljev. Hitler in Göring sta s hitrimi spremembami programov prisilila tovarne, da so sprejele štiri do pet različnih naročil, po možnosti iz različnih delov Wehrmachta (Speer, 1980:206). Proizvodnjo orožja pa je upočasnili tudi sam vrh Wehrmachta, ki je dajal prednost majhnemu številu visoko kakovostne opreme pred standardizirano množično proizvodnjo.

8. OBRAMBA SOVJETSKE ZVEZE V LETU 1941

Nemški vojaki so kmalu po začetku vojne v Sovjetski zvezi spoznali, da se ta vojna bistveno razlikuje od prejšnjih. Pri zavzemanju Poljske, Francije, Grčije in Jugoslavije nemški vojaški stroj ni naletel na večji odpor in operacije so bile kmalu zaključene. Tu, v širjavah Sovjetske zveze, se je nemški vojak srečal z uporno sovjetsko obrambo, katere moč ga je povsem presenetila. Enote Rdeče armade se nemškim nikoli niso vdale brez boja, kot so to leto poprej počele francoske armade. S slabšo oborožitvijo in slabšim vojaškim znanjem so sovjetske enote napadale močnega nasprotnika in z velikimi žrtvami upočasnile njegovo napredovanje. Nemški tankisti so imeli kupole svojih tankov nenehno zaprte, nemška pehota pa je včasih morala uničiti cele sovjetske divizije, ki se nikakor niso hotele predati.

Vzrokov za neuspeh nemške vojske na vzhodni fronti leta 1941 ne smemo iskati le v odločitvah nemškega vojaškega in političnega vodstva. Rdeča armada v prvih mesecih vojne resda ni zmoгла zaustaviti nemškega napada, vendar so bile njene obrambne aktivnosti dovolj učinkovite, da so upočasnile nemško napredovanje in sovjetskemu vodstvu omogočile mobilizacijo enot v zaledju fronte, s katerimi je konec novembra Rdeča armada ustavila nemško vojsko.

8.1. Rdeča armada v prvem letu vojne na vzhodni fronti

Wehrmacht je z napadom na Sovjetsko zvezo popolnoma presenetil Rdečo armado, zato so bile njene izgube v prvih dneh bojevanja zelo velike. Kazalo je, da se bo sovjetska fronta kmalu v celoti sesula, saj koordiniranega umika enot Sovjeti niso izvajali, je pa Stavka ustanovila t.i. »oddelke za blokado«, ki so vojake Rdeče armade prisilili, da so izpolnili svojo dolžnost do domovine in zvesto držali frontno črto. V nasprotnem primeru so bili usmrčeni po hitrem postopku in brez sodbe vojaškega sodišča. Delovala je tudi NKVD, ki je bedela nad delom poveljnikov enot in skušala preprečiti nepooblaščne umike, nekatere generale pa so zaradi domnevne strahopetnosti celo usmrtili (Clark, 1995:55).

Vendar je Rdeča armada že v prvih šestih mesecih izvedla korenite spremembe v vojaški in ekonomski sferi, slabosti poveljniškega sistema pa so bile kmalu odpravljene. Na vrhu poveljniške piramide se je nahajalo vrhovno poveljstvo na čelu s Stalinom, generalštab Rdeče armade pa je bil njeno operativno telo. Drastično so zmanjšali število štabov na vseh nivojih poveljevanja, saj se je izkazalo, da nimajo ustrezno kvalitetnega kadra za njihovo vodenje, ne komunikacijskih sistemov za njihovo delovanje. Mehanizirani korpusi so bili razpuščeni, velikost tankovskih divizij pa je bila zmanjšana. Zaradi pomanjkanja transportnih sredstev je Stavka ustanavljala večje število konjeniških divizij in hkrati izboljševala taktično znanje samih poveljnikov enot. (Barić, 2001d:81)

Stalin se je v nasprotju s Hitlerjem čedalje bolj opiral na nasvete svojih generalov in pomočnikov (Kate, 1980b:247), in začela se je uspešna obramba Sovjetske zveze. Vojskovališče se razdeli na štiri sektorje in izvedena je ogromna mobilizacija rezervistov. Tako je konec junija Rdeča armada razpolagala že z 5.300.000 vojaki, do konca leta pa jih v svoje vrste vključi več kot devet milijonov, kar je bilo kljub sedmim milijonom padlih, ranjenih in zajetih sovjetskih vojakov dovolj, da je s preostalima milijonoma vojakov izvedla decembrsko protiofenzivo (Vuga, 1997:46). Nemška armada je v začetku decembra

1941 že izgubila svojo številčno premoč. Stalin je ljudi na okupiranih območjih pozval na organiziran odpor, ljudstvo se je njegovemu pozivu odzvalo ter uspešno upočasnilo nemško napredovanje.¹¹² Ustanovili so tudi prostovoljne narodne odrede, sestavljene večinoma iz vojaško neizkušenih delavcev. Te srečamo zlasti v Moskvi in v Leningradu, katerega so te enote celo ubranile.¹¹³

Poveljniški kader Rdeče armade je do oktobra pridobil veliko izkušenj pri vodenju bojnih operacij. Maršal Žukov je spoznal, da »mora biti obramba dovolj fleksibilna, da se izogne obkolitvi« (Clark, 1995:162). Rdeča armada se je oktobra pred Moskvo sicer umikala na pripravljene obrambne položaje, a če so se nemški tanki le za trenutek ustavili, so Sovjeti izvedli protinapad in izkoriščali nemške slabosti. Na pričakovanih mestih nemškega napada je maršal Žukov koncentriral topništvo in protitankovske ovire ter uvedel obrambo po globini.¹¹⁴

Hkrati je organiziral kopensko in zračno izvidovanje ter materialno in tehnično oskrbovanje enot, skrajšana je bila dolžina fronte, ki jo je branila določena armada. Maršal je vedel, da zima ne bi zmogla sama prevesiti tehtnice na bojišču, temveč je moral v boj vključiti tudi divizije iz Sibirije. Njihov obstoj so morali Sovjeti skrivati do zadnjega možnega trenutka. Žukov jih je potisnil v ozadje fronte in jih v najbolj primernem trenutku poslal v boj proti nemškim oklepnim enotam. Sveže enote so bile v boju le malo časa, vendar dovolj dolgo, da so razbile nemško oklepno moč.

Kljub uspešni obrambi Moskve pa je Stavka zahtevala takojšnjo protiofenzivo Rdeče armade na vseh frontah, saj je imela na razpolago velike strateške rezerve, povečana je bila proizvodnja bojne tehnike, poveljniki so pridobili veliko bojnih izkušenj v ofenzivnem delovanju, bojna morala sovjetskega vojaka pa je bila izredno visoka. Ker pa je bil Wehrmacht še vedno spoštovanja vreden nasprotnik, je Žukov decembrski protinapad izvedel le na nekaj kritičnih točkah, predvsem na severu in jugu Moskve, kjer so se nahajale velike nemške oklepne enote (Barić, 2001e:81). Protinapadi so imeli omejene cilje in so skušali feldmaršalu Bocku preprečiti, da svoje oklepne sile razporedi na krila armadne skupine.

¹¹² Številne sovjetske vasi so pomagale borcem Rdeče armade. V neki vasi so prebivalci s človeško verigo oskrbovali njene obrambne položaje. Iz roke v roko so si podajali strelivo, čeprav jih je zaradi topniškega obstreljevanja veliko padlo (Foley, 1998:41).

¹¹³ V prvem tednu nemškega obleganja se je pozivu k obrambi mesta odzvalo kar 212.000 prostovoljcev, kasneje pa je mesto branilo že milijon ljudi (Stuijvenberg, 1980c:368-370)

¹¹⁴ Skupaj so torej Sovjeti pred Moskvo gradili devet obrambnih linij na 400 kilometrov dolgi in 70 kilometrov široki fronti (Kitanovič, 1975:58).

Rdeča armada je v zaledju nemške fronte odvrгла desantne skupine, da bi sovražniku onemogočile taktičen umik. Hkrati pa so Sovjeti spoznali, da morajo letalske sile aktivno sodelovati v akcijah kopenske vojske, kar jasno kaže podatek, da so od 6. do 11. decembra samo v območju Klina in Rogačeva izvedli več kot 700 bojnih poletov (Historija velikog domovinskog rata SSSR, 1963c:136). Ko je maršal Žukov spoznal, da zaradi šibkih udarnih tankovskih enot Nemcem ne more preprečiti manevriranja po bojišču, je pehotnim armadam takoj dodal nove mehanizirane enote, s čimer se je hitrost napredovanja Rdeče armade bistveno povečala.

8.2. Učinkovitost sovjetskega obveščevalnega sistema

Sovjetska obveščevalna služba je v zelo kratkem času sovjetskemu vodstvu omogočila vpogled v nemško bojno moč in njihove namere na vzhodni fronti. Predvsem je sovjetska stran dobivala neprecenljive podatke iz treh obveščevalnih organizacij.

Prvi vir informacij je bila t.i. organizacija »Rote Kapelle«, ki je delovala v nemškem letalstvu ter zunanjem in gospodarskem ministrstvu. Organizacija je pridobivala pomembne podatke o napadih nemškega letalstva, posredovala pa je tudi informacijo, da poveljnik 1. oklepne armade, general Kleist, po padcu Kijeva ne bo prodiral na Kavkaz. Najbolj pa je sovjetsko vodstvo razveselila njena informacija, da Hitler leta 1941 ne namerava zasesti Leningrada in se je lahko osredotočilo na obrambo Moskve. Drugi vir informacij je bil agent Sorge, ki je deloval v nemškem veleposlaništvu v Tokiju in je Stavko nenehno obveščal, da Japonska leta 1941 ne namerava napasti Sovjetske zveze, temveč francosko Indokino. Sovjetsko vodstvo je obvestil tudi o datumu nemškega napada na Sovjetsko zvezo, vendar Stalin njegovim poročilom ni verjel. Sorge je dejansko rešil Moskvo, vendar mu zaslug do Stalinove smrti Sovjetska zveza ni priznala, saj je sovjetska propaganda Stalina »okronala« kot junaka, ki je leta 1941 pred Moskvo ustavil veliko nemško vojsko. Tretji vir informacij je bil neznani švicarski agent z vzdevkom »Lucy«, ki je v Moskvo celo pošiljal nemške načrte za posamezne dneve operacij na vzhodni fronti. (Clark, 1995:150-151)

S pomočjo teh virov so Sovjeti že jeseni leta 1941 pridobili veliko podatkov o realni nemški moči, sekundarni vir informacij pa so bile tudi partizanske enote, ki so delovale v zaledju nemške fronte. Uspehi sovjetske obveščevalne službe se nadaljujejo tudi v letu

1942, saj so poročila v sovjetskem tisku razkrila, da so Sovjeti seznanjeni z nemškimi strateškimi načrti (Macksey, 1996:166). Največji podvig pa je tej službi uspel novembra 1942, ko je z različnimi dezinformacijami¹¹⁵ zakrila priprave na operacijo Uran. Tako je prispevala svoj delež k uničenju Paulusove armade v Stalingradu in prenosu strateške iniciative na sovjetsko stran.

8.3. Gospodarstvo Sovjetske zveze v letu 1941

Sovjetsko vrhovno poveljstvo je bilo veliko bolj daljnovidno kot nemški OKW. Vedelo je, da se med velikimi državami, ki razpolagajo z ogromnimi materialnimi in ljudskimi potenciali, vojna ne more končati z eno samo in hitro operacijo. Stavka torej ni predvidevala hitre in lahke zmage nad močnim in izkušenim nasprotnikom, temveč se je pripravljala na dolgotrajno vojno. Svojo materialno osnovo je uporabila za izdelavo velike količine kakovostne vojaške opreme, prav tako pa je imela voljo, da nadaljuje vojno ne glede na okoliščine, kljub ponižujočim porazom in kljub začasni šibkosti.

Za uspešno obrambo Sovjetske zveze je bilo najprej potrebno reorganizirati gospodarstvo v vojne namene in začeti z množično proizvodnjo orožja, kar je bilo možno le z množično evakuacijo kmetijskih obratov, tovarn, zavodov in institucij z najbolj ogroženih področij države na vzhod države. Že julija 1941 so Sovjeti začeli preseljevati celotna industrijska območja in bruto proizvodnja je padla za 66 % (Kate, 1980b:248). Za projekt je bil zadolžen politični komisar Hruščov, ki je leta 1941 s pomočjo železniške mreže za Ural preselil skoraj četrtino celotne industrijske kapacitete.

Med julijem in novembrom je bilo za Ural premeščeno 1523 tovarn,¹¹⁶ od tega 1360 tovarn za proizvodnjo orožja in streliva, samo iz Moskve pa je bilo do konca novembra evakuiranih več kot 500 tovarn in 210.000 delavcev (Barić, 2001d:81). Pri gradnji novih tovarn so Sovjeti odkrili nova nahajališča nafte in rud ter zelo razširili poljedelske površine. Zaradi množične mobilizacije so v novih tovarnah zaposlovali predvsem begunce z okupiranih delov države, predvsem ženske in marca 1942 je proizvodnja že dosegla nivo,

¹¹⁵ Kremeljskih palač ni zapustil noben pismen dokument o načrtovani operaciji, ko pa so pozneje nekatera povelja prenesli do nižjih nivojev poveljevanja, so celo spremenili imena vodilnih osebnosti (Starič, 2000b:15).

¹¹⁶ Novo tovarno so Sovjeti na vzhodu postavili v dveh do štirih mesecih, najprej pa so postavili tovarne letal in tankov.

ki je bil zabeležen pred nemškimi napadom. Vpliv novega industrijskega kompleksa pri obrambi Sovjetske zveze v letu 1941 je torej ničen.

Omenjena premestitev sovjetske industrije je bila nujna, saj so »Nemci leta 1941 zavzeli že 1.500.000 kvadratnih kilometrov sovjetskega ozemlja, kjer so Sovjeti imeli 40 % celotnega prebivalstva, 65 % premoga, 68 % proizvodnje železa, 36 % žitaric in 41 % železniške infrastrukture« (Dittrich, 1980:321). Industrijska zmogljivost okupiranih področij, v primerjavi z celotno sovjetsko industrijsko močjo, je prikazana v tabeli 8.1.

Tabela 8.1.: Industrijska zmogljivost zasedenih območij Sovjetske zveze (v %)

Evropski sever	1.9
Evropski zahod	6.2
Center ¹¹⁷	16.8
Ukrajina	20.2
Belorusija	1.6
Baltiške republike	2.0
Skupaj	48.7 %

Vir: Stolfi, 1991:193.

Čeprav so Nemci leta 1941 zavzeli področja, ki so predstavljala skoraj 50 % sovjetskih industrijskih zmogljivosti, pa je neosvojena Moskva predstavljala tisto ključno točko, da se sovjetsko gospodarstvo, ko tovarne za Uralom še niso obratovale, ni popolnoma sesulo. Moskva je bila namreč »komunikacijsko in transportno središče evropske Rusije in je predstavljala 25.05 % celotne industrijske proizvodnje Sovjetske zveze« (Stolfi, 1991:193). Tovarne v obkoljenih mestih, ki jih Sovjeti niso uspeli evakuirati na vzhod, so delovale do samega padca mesta, predvsem pa so se izkazale tovarne v obkoljenem Leningradu, iz katerih so na bojišče prihajali še nepobarvani tanki.

Sovjetske oblasti so naredile vse, da bi prebivalstvu vrnile samozaupanje in ga pripravile na maksimalne napore v vojni. Spodbujale so akcije za zbiranje denarja in organizirale nacionalno tekmovanje za povečanje proizvodnje kolhozov (Dittrich, 1981a:74). Poleg tega so delavce iz drugih industrijskih panog zaposlili v oboroževalni industriji in jeseni leta 1941 so delavci v moskovski tobačni industriji proizvajali strelivo, graditelji moskovske podzemne železnice pa gradili zaklonišča. Sovjetske oblasti so v nasprotju z Nemčijo že leta 1941 organizirale proizvodnjo v treh izmenah.

¹¹⁷ Področje, ki ga je zasedla armadna skupina Center v obdobju od septembra do decembra leta 1941 (op, B.B.)

Posebej treba poudariti Stalinov ukaz v začetku julija, naj ljudstvo Sovjetske zveze po umiku Rdeče armade uniči vse, kar ni možno evakuirati, torej Nemcem ne sme pasti v roke »niti ena lokomotiva, niti en vagon, ne kilogram žita, ne litra goriva« (Kate, 1980b:249). Ta t.i. »politika požgane zemlje« je povsem presenetila nemške stratege, saj so njihovi načrti za povečanje industrijskih zmogljivosti Nemčije sloneli prav na izkoriščanju zavzetih sovjetskih tovarn. Ko so tovarne za Urala začele obratovati s polno proizvodnjo, je Sovjetska zveza leta 1942 izdelala 25.400 letal in 24.000 tankov, nemško gospodarstvo pa je v istem obdobju proizvedlo le 15.400 letal in 9.200 tankov. Zaledje fronte je bilo torej v drugi svetovni vojni ključnega pomena in je vojno na vzhodu tudi odločilo.

8.3.1. Zavezniška pomoč Sovjetski zvezi

Velika Britanija je Sovjetski zvezi takoj po nemškem napadu ponudila pomoč in že konec julija pride do podpisa angleško-sovjetskega sporazuma o sodelovanju. Sovjetska zveza je torej privolila v sodelovanje z nekdanjimi nasprotniki, ki so v 20' letih celo vodili koalicijsko vojno proti Rdeči armadi. Tudi ZDA, ki so vse od prve svetovne vojne razvijale izolacionistično zunanjo politiko, so Sovjetski zvezi nemudoma ponudile pomoč, čeprav je Harry Truman na dan nemškega napada na Sovjetsko zvezo izjavil: »Če bomo videli, da Nemci dobivajo vojno, moramo pomagati Rusom; v nasprotnem Nemcem. V vsakem primeru, naj se obe strani medsebojno dobro pokoljeta« (Manning, 1980:250).

Vendar so ameriški strategji izračunali, da bo Sovjetska zveza brez vojaške in gospodarske pomoči kmalu izgubila vojno. Američani so preko posrednika kmalu izvedeli, kaj Sovjetom najbolj primanjkuje,¹¹⁸ dokaj pozno, julija 1942, pa so ZDA poslale tudi prvo vojaško pomoč v vrednosti ene milijarde dolarjev. Leta 1941 je bila torej Sovjetska zveza osamljena v svojem boju proti nemškemu vojaškemu stroju, zavezniki so ji nudili le moralno podporo. Japonski napad na Pearl Harbor je Sovjetom naznanil, da materialne pomoči v bližnji prihodnosti ne smejo pričakovati. Vendar je bila tudi moralna podpora nekdanjih »sovražnikov socializma« v prvem letu vojne več kot dobrodošla, saj se je sovjetsko prebivalstvo zavedalo, da v boju zoper »veliki nemški vojaški stroj« niso osamljeni.

¹¹⁸ Primanjkovalo jim je predvsem orožij za protizračno obrambo, strelivo za ta orožja in aluminij (Manning, 1980:251).

9. ZAKLJUČEK

Dvaindvajseti junij 1941 je močno zaznamoval svetovno prizorišče. Začela se je obsežna nemška operacija, ki je hotela uničiti Sovjetsko zvezo, hkrati pa se je začel propad Tretjega rajha. Nemci so namreč drugo svetovno vojno izgubili v trenutku, ko so napadli svojo vzhodno sosedo. Ta megalomanska država je bila prevelika, da bi se lahko nemška vojska kosala z njenimi demografskimi, fizičnimi in ekonomskimi razsežnostmi.

Ni dvoma, da so tedni odlašanja z operacijo, povezani z zavzemanjem Balkana, negativno vplivali na sam potek nemškega pohoda v Sovjetsko zvezo. Izgubljen je bil čas, ko je lepo vreme omogočalo neoviran potek nemških akcij. Tega so potrebovali zlasti v oktobru in novembru, ko je s severa prišla ostra ruska zima. Vendar same operacije na Balkanu niso pomembneje vplivale na potek vzhodne fronte v letu 1941, še manj pa v letu 1942. Odločilno je bilo zlasti podcenjevanje nasprotnikove moči, podcenjevanje, kakršnega v zgodovini vojskovanja ne pomnimo.

Vendar si je nemški nasprotnik v zelo kratkem času opomogel, mobiliziral vse svoje človeške in materialne zmogljivosti ter za ceno velikih žrtev ustavil nemški vojaški stroj. Nemška vojska se je v na vzhodu obnašala kot slon, ki napada leglo mravelj. Slon lahko pokonča tisoče, morda celo milijone mravelj, vendar bodo te s svojo številčnostjo na koncu zmagale in slona pojedle do kosti. Tako so leta 1941 slovite nemške generale premagale »reke množic«, sprva neorganizirane in slabo pripravljene na boj, vendar z visoko bojno moralno in neizmernim patriotizmom. Kljub uspehom pri Moskvi pa je Rdeča armada v operaciji utrpela tolikšne izgube, da si v naslednjih treh letih ni opomogla.

Hkrati nemška vojska pri Moskvi ni doživela popolnega poraza, temveč le svoj prvi vojaški neuspeh na vzhodni fronti. Na svoji strani je celo obdržala strateško iniciativo. Vendar je nemški vojaški načrt Barbarossa, oziroma operacija Barbarossa, s sovjetsko protiofenzivo pri Moskvi doživela svoj veliki neuspeh. Nemška vojska ni dosegla črte Arhangelsk – Volga, niti ni zavzela pomembnih strateških ciljev, kot sta mesti Leningrad in Moskva. Šele po 25 tednih je nemška vojska prispela pred Moskvo, čeprav je načrtovala, da se bo pred sovjetskim glavnim mestom pregrupirala že po pičlih 10 tednih. Izgubljen je bil torej dragoceni čas in sanj nemških politikov o hitri zmagi nad Sovjetsko zvezo je bilo konec.

Nemci so s svojo slovito tehniko tankovskega bojevanja zmagovali na širokih ravninah Sovjetske zveze, vendar tega načina bojevanja pri bližnjih srečanjih s sovjetskim vojakom niso mogli uporabljati. V bližinskih bojih so namreč njegove kvalitete - pogum, upornost in odločnost, več kot nadomestile slabosti v poveljevanju in taktiki bojevanja Rdeče armade. Zima je bila sicer zaveznik Rdeče armade, ni pa bila ključni dejavnik, ki je ustavila nemško vojsko. Tudi ni bil ključnega pomena novi sovjetski tank, temveč le lačen in premražen pripadnik Rdeče armade, ki je izkoristil nemške taktične in strateške napake na bojišču. Teh pa ni bilo malo.

Hitler se je vedno odločal bodisi za en, bodisi za drugi cilj, nikoli pa ni bil povsem prepričan, kaj hoče z operacijo na vzhodu pravzaprav doseči. Nerazumljiva je zlasti preusmeritev elitnih nemških enot v Ukrajino, ko so te imele priložnost »potrkat« na sama vrata Moskve. Nekaj možnosti za zmago v vojni so Nemci sicer imeli tudi v operaciji Modro leta 1942, vendar se je zgodovina ponovila. Politik je izdajal nestrokovne vojaške ukaze in svoje enote peljal v propad.

Hitler je storil tudi velike politične napake. Šibke koalicijske vezi in podcenjevanje strateških partnerjev so povzročili, da je Nemčija drugo svetovno vojno na evropskem kontinentu vodila osamljena, brez pomoči zaveznikov. Japonska vojska se je bojevala na drugem koncu sveta, Italija pa je bila vojaško prešibka, da bi podprla Hitlerjevo strategijo oblikovanja Velike Nemčije. Bila je prešibka celo za uresničitev svojih malih, a zelo ambicioznih ciljev. Šibko je bilo tudi nemško zavezništvo z Finsko in ta v ključnih trenutkih ni izpolnila svojih obveznosti oziroma napadla mesto Leningrad. Drugi nemški zavezniki, Romunija, Madžarska in Neodvisna država Hrvaška, so na vzhodni fronti sicer sodelovali, vendar so s svojim zastarelim orožjem in neizkušenostjo le pripomogli k nemškemu neuspehu.

Zaradi prepričanja o večvrednosti arijske rase so Nemci popolnoma zgrešili strategijo ravnanja s civilnim prebivalstvom, zlasti na okupiranih področjih Sovjetske zveze. Z izvajanjem množičnih pobojev so izgubili potencialne zaveznike v nacionalističnih sovjetskih republikah in nase pritegnili njihov srd, vojna z nemškim vojaškim strojem pa je postajala čedalje bolj nacionalno obarvana.

Rdeča armada je leta 1941 premagala nemško vojsko, ker je izvedla obsežne izboljšave v organizaciji, izvidovanju, taktiki in tehnologiji vojskovanja. Skratka, naučila se je bojevati v pogojih, ki jih je narekoval izkušenejši sovražnik, pri tem pa ji je v veliki meri pomagala

prav neizmernost sovjetskega prostora. Poleg tega je Sovjetska zveza, čeprav je v letu 1941 in 1942 izgubila skoraj dve tretjini industrijskih zmogljivosti in Ukrajino kot žitarico države, z uspešnim vodenjem gospodarstva mobilizirala svojo materialno osnovo ter jo uporabila v boju zoper nasprotnika, ki te osnove ni imel.

Na podlagi ugotovitev, predstavljenih v diplomski nalogi, v celoti potrjujem glavno hipotezo. Z izvedbo operacije Barbarossa je nemška vojska povsem presenetila sovjetsko vodstvo in enote Rdeče armade. Poleg tega je nemška vojska kljub veliki strateški prednosti v prvih mesecih spopada storila velike napake v strateškem in taktičnem vodenju enot na bojišču, ki so pripeljale njene enote do neuspeha pred Moskvo.

Le delno pa lahko potrdim prvo izpeljano hipotezo, da je nemško vodstvo zaradi nenačrtovanega in dolgega osvajanja Grčije in Jugoslavije leta 1941 prestavilo začetek operacije Barbarossa za nekaj tednov, kar je imelo bistvene posledice pri izvajanju bojnih delovanj na vzhodni fronti. Osvajanje Balkana namreč ni pomembneje vplivalo na sam potek nemške operacije. Mogoče bi jo odložilo tudi obilno deževje v spomladanskih mesecih leta 1941, vsekakor pa ne za celih pet tednov, kot so jo operacije na Balkanu.

Tudi druga izpeljana hipoteza je potrjena. Nemško vojaško vodstvo je v pričakovanju hitre zmage nad Rdečo armado storilo velike strateške in taktične napake. Hitler je, prepričan v lastno vojaško-strateško genialnost, sam vodil elitne nemške enote. Tako je strateško vodenje enot iz rok visoko usposobljenih in izkušenih generalov prevzel neuki politik, ki je enote premeščal po celotnem bojišču brez upoštevanja osnovnih strateških konceptov. Druge napake, kot so neizdelana obrambna strategija, oblikovanje predolge frontne črte, odvajanje sredstev zračne obrambe, izvidniških ter radarskih sistemov za obrambo nemških mest pred zračnimi napadi zaveznikov, so le delčki v mozaiku napak, ki sta jih leta 1941 zagrešila tako politično, kot vojaško vodstvo.

Potrjujem tudi tretjo izpeljano hipotezo. Reorganizacija Rdeče armade v letu 1941 je Sovjetom omogočila, da decembra prisilijo nemško vojsko v odstopni manever, leta 1942 pa je omogočila obkolitev in uničenje Paulusove armade v Stalingradu in prenos strateške iniciative na sovjetsko stran. Sovjeti so namreč kopirali nemško pehotno in tankovsko taktiko bojevanja in jo oplemenitili s svojimi vojaškimi izkušnjami, boljše oklepno tehniko ter visoko bojno moralo.

Slaba logistična oskrba in premalo izkoriščene proizvodne zmogljivosti nemške vojaške

industrije so onemogočile ofenzivno delovanje Wehrmachta na vzhodni fronti, Sovjetska zveza pa je z preselitvijo industrije na vzhod kmalu vzpostavila kvantitativno in kvalitativno ravnovesje sil na fronti. Nemški strategji so se zanašali, da bo Wehrmacht hitro zasedel pomembna sovjetska industrijska območja, ki bodo dvignila proizvodne zmogljivosti nemškega gospodarstva. Vendar so Sovjeti leta 1941 za Ural premestili veliko tovarn in delovnih strojev, predvsem po železniški infrastrukturi. Že leta 1942 so ti obrati dosegli polno proizvodnjo in Nemci so na področju gospodarske moči začeli izgubljati vojno. Vendar je četrta izpeljana hipoteza potrjena le delno. Zavezniki so Rdečo armado v prvem letu vojne le moralno podpirali, prve materialne pošiljke pomoči pa so prispele v Sovjetsko zvezo šele leta 1942 in niso prispevale k neuspehu nemške vojske v letu 1941.

Sovjetska zveza je torej v drugi svetovni vojni premagala Nemčijo, predvsem zaradi svoje gospodarske moči in neizčrpnih človeških rezerv, pa tudi zaradi velikih strateških napak nemškega vojaškega in političnega vrha. »Nemški slon« je namreč stopil na »mravljišče«, kjer je sicer povzročil veliko razdejanje, vendar ga v celoti nikoli ni zmožl uničiti.

10. VIRI

10.1. Knjige

1. **Churchill**, Winston (1995): Velike bitke druge svetovne vojne. Mladinska knjiga, Ljubljana.
2. **Clark**, Alan (1995): Barbarossa. Cassell & Co, London.
3. **Craig**, William (1976): Bitka za Stalingrad. Cankarjeva založba, Ljubljana.
4. **Drugi svetski rat** – pregled ratnih operacija, 2. knjiga (1961). Vojnoistorijski institut. Beograd.
5. **Foley**, Charles (1998): Commando Extraordinary. Cassell & Co, London.
6. **Guderian**, Heinz (1961): Vojni memoari. Vojnoizdavački zavod JNA, Beograd.
7. **Kitanovič**, Branko (1975): Bitka za Moskvu. Alfa, Zagreb.
8. **Laqueur**, Walter (1984): Guerrilla, a historical and critical study. Westview Press, Boulder and London.
9. **Macksey**, Kenneth (1996): Why the Germans Lose at War. Greenhill Books, London.
10. **Piekalkiewicz**, Janusz (1996): Druga svetovna vojna. DZS, Ljubljana.
11. **Pokreti otpora u Evropi 1939 – 1945** (1968). Mladost Beograd, Beograd.
12. **Rotmistrov** (1966): Istorija ratne veštine II. Vojnoizdavački zavod, Beograd.
13. **Shirer**, William (1969): Vzpon in padec Tretjega Rajha. Državna založba Slovenije, Ljubljana.
14. **Speer**, Albert (1972): Spomini. ČGP Delo, Ljubljana.
15. **Speer**, Albert (1975): Dnevnic iz Spandaua. Globus, Zagreb.
16. **Speer**, Albert (1980): Sjećanja iz Trećeg Reicha. Otokar Keršovani, Rijeka.
17. **Stolfi**, R.H.S. (1991): Hitler's Panzers East. Norman, Oklahoma.
18. **Žukov**, Konstantinovič Georgij (1980): Uspomene i razmišljanja. Globus, Zagreb.

10.2. Članki

10.2.1. Članki v revijah

1. **Barić**, Robert (2001a): »Operacija Barbarossa: Sovjetsko-njemački odnosi 1921 - 1941«. Hrvatski vojnik, št. 72, let. 11, str. 76 – 83.

2. **Barić**, Robert (2001b): Operacija Barbarossa (II dio): Crvena armija između dva svjetska rata«. Hrvatski vojnik, št. 73/74, let. 11, str. 90 – 98.
3. **Barić**, Robert (2001c): »Operacija Barbarossa (III. dio): Planovi i pripreme«. Hrvatski vojnik, št. 75, let. 11, str. 78 – 85.
4. **Barić**, Robert (2001d): »Operacija Barbarossa (IV. dio): Njemački udar«. Hrvatski vojnik, št. 76, let. 11. str. 78 – 85.
5. **Barić**, Robert (2001e): »Operacija Barbarossa (V. dio): Bitka za Moskvu«. Hrvatski vojnik, št. 77, let. 11. str. 78 – 85.
6. **Sajovic**, Bogdan (2002): »Mesto v ruševinah«. Revija Radar, št. 281, str. 34-49.
7. **Starič**, Peter (2000a): »Boji za Stalingrad – I. del«. Svobodna misel, let. 38, št. 5, str. 15-18.
8. **Starič**, Peter (2000b): »Boji za Stalingrad – II. del«. Svobodna misel, let. 38, št. 6, str. 15-18.
9. **Starič**, Peter (2000c): »Boji za Stalingrad – III. del«. Svobodna misel, let. 38, št. 7, str. 15-18.
10. **Vilar**, Andrej (1999a): »Temna stran rdeče zvezde – I. del«. Revija Obramba, let. 31, št. 7, str. 24-26.
11. **Vilar**, Andrej (1999b): »Zvezde redke, več utrinkov – II. Del«. Revija Obramba, let. 31, št. 8, str. 52-54.
12. **Vuga**, Davorin (1997): »Operacija Barbarossa«. Revija Obramba, let. 29, št. 7, str. 44-47.
13. **Vuga**, Davorin (1999): »Stalingrad«. Revija Obramba, let. 31, št. 2, str. 68-70.
14. **Weeks**, Albert L. (1998): »Was Hitler forced into attacking Russia?« World War II, let. 13, št. 4, str. 12-24.
15. **Kdo je premagal Hitlerja – Roosevelt, Stalin ali Churchill? (2001)**. Sobotna priloga, 30. 6. 2001, str. 15-17.

10.2.2. Članki v zbornikih

1. **Churchill**, Winston (1963): »Njemačko prodiranje na Balkan«. V: Fadil Hadžić (ur.): Ratni memoari (državnika in vojskovođa iz drugog svjetskog rata). Stvarnost, Zagreb, str. 75 - 85.
2. **Crvena armija je prisiljena na odstupanje (1963b)**. V: Fadil Hadžić (ur.): Ratni memoari (državnika in vojskovođa iz drugog svjetskog rata). Historija velikog domovinskog rata SSSR. Stvarnost, Zagreb, str. 113 - 120.

3. **Dittrich**, Z.R. (1980): »Partizani v akciji«. V: Miroslav Kutanjac (ur.): Drugi svjetski rat, prva knjiga. Mladost, Zagreb, str. 321 - 325.
4. **Dittrich**, Z.R. (1981a): »Odpor sovjetskih ljudi«. V: Jože Vilfan (ur.): Druga svetovna vojna, druga knjiga. Mladinska knjiga, Ljubljana, str. 74 - 75.
5. **Dittrich**, Z.R. (1981b): »Mesto – ime – pojem«. V: Jože Vilfan (ur.): Druga svetovna vojna, druga knjiga. Mladinska knjiga, Ljubljana, str. 79 - 80.
6. **Dittrich**, Z.R. (1981c): »333.000 nemških vojakov v obroču«. V: Jože Vilfan (ur.): Druga svetovna vojna, druga knjiga. Mladinska knjiga, Ljubljana, str. 91 - 94.
7. **Emeis ML**, M.G. (1980): »Prvi znak za preplah«. V: Miroslav Kutanjac (ur.): Drugi svjetski rat, prva knjiga. Mladost, Zagreb, str. 315 - 320.
8. **Herojska obrana Moskve, krah strategije »Munjevitog rata«** (1963c). V: Fadil Hadžić (ur.): Ratni memoari (državnika in vojskovođa iz drugog svjetskog rata). Historija velikog domovinskog rata SSSR. Stvarnost, Zagreb, str. 126 - 141.
9. **Heuvel**, Martin van den (1980): »Umirajo, a se ne predajajo«. V: Miroslav Kutanjac (ur.): Drugi svjetski rat, prva knjiga. Mladost, Zagreb, str. 376 - 381.
10. **Jeromenko**, A.E. (1963): »Protiv falsificiranja drugog svjetskog rata«. V: Fadil Hadžić (ur.): Ratni memoari (državnika in vojskovođa iz drugog svjetskog rata). Stvarnost, Zagreb, str. 153 - 156.
11. **Kate**, F.R. Ten (1980a): »Operacija Barbarossa«. V: Miroslav Kutanjac (ur.): Drugi svjetski rat, prva knjiga. Mladost, Zagreb, str. 236 – 240.
12. **Kate**, F.R. Ten (1980b): »Sovjetski protiukrepi«. V: Miroslav Kutanjac (ur.): Drugi svjetski rat, prva knjiga. Mladost, Zagreb, str. 247 - 250.
13. **Kielich**, Wolf (1980): »Nemci gredo na Leningrad«. V: Miroslav Kutanjac (ur.): Drugi svjetski rat, prva knjiga. Mladost, Zagreb, str. 364 - 367.
14. **Kielich**, Wolf (1981): »Preobrat v drugi svetovni vojni«. V: Jože Vilfan (ur.): Druga svetovna vojna, druga knjiga. Mladinska knjiga, Ljubljana, str. 95 - 98.
15. **Kramer**, Herard (1980a): »Moč in slabost«. V: Miroslav Kutanjac (ur.): Drugi svjetski rat, prva knjiga. Mladost, Zagreb, str. 240 - 247.
16. **Kramer**, Gerard (1980b): »Dogodki okoli Harkova«. V: Miroslav Kutanjac (ur.): Drugi svjetski rat, prva knjiga. Mladost, Zagreb, str. 326 - 330.
17. **Kramer**, Gerard (1981): »Verdun na Volgi«. V: Jože Vilfan (ur.): Druga svetovna vojna, druga knjiga. Mladinska knjiga, Ljubljana, str. 81 - 90.
18. **Manning**, A.F. (1980): »Hladno zavezništvo«. V: Miroslav Kutanjac (ur.): Drugi svjetski rat, prva knjiga. Mladost, Zagreb, str. 250 - 251.
19. **Paulus**, Friderick (1963a): »Plan Barborossa«. V: Fadil Hadžić (ur.): Ratni memoari (državnika in vojskovođa iz drugog svjetskog rata). Stvarnost, Zagreb, str.

68 - 75.

20. **Paulus**, Friderick (1963b): »Odlomci i zaključak bitke kot Staljingrada«. V: Fadil Hadžić (ur.): Ratni memoari (državnika in vojskovođa iz drugog svjetskog rata). Stvarnost, Zagreb, str. 215 - 222.
21. **Početak velikog domovinskog rata Sovjetskog saveza** (1963a). V: Fadil Hadžić (ur.): Ratni memoari (državnika in vojskovođa iz drugog svjetskog rata). Historija velikog domovinskog rata SSSR. Stvarnost, Zagreb, str. 92 - 100.
22. **Stuijvenberg**, Willem (1980a): »Zima«. V: Miroslav Kutanjac (ur.): Drugi svjetski rat, prva knjiga. Mladost, Zagreb, str. 310 - 314.
23. **Stuijvenberg**, Willem (1980b): »Padec največje trdnjave«. V: Miroslav Kutanjac (ur.): Drugi svjetski rat, prva knjiga. Mladost, Zagreb, str. 331 - 338.
24. **Stuijvenberg**, Willem (1980c): »Ukopani Leningrad«. V: Miroslav Kutanjac (ur.): Drugi svjetski rat, prva knjiga. Mladost, Zagreb, str. 368 - 375.
25. **Termos**, Joop (1981): »Nemci hočejo Stalingrad in kavkaško nafto«. V: Jože Vilfan (ur.): Druga svetovna vojna, druga knjiga. Mladinska knjiga, Ljubljana, str. 76 - 78.
26. **Verkijk**, Dick. (1980a): »Džinovski spopadi«. V: Miroslav Kutanjac (ur.): Drugi svjetski rat, prva knjiga. Mladost, Zagreb, str. 252 - 261.
27. **Verkijk**, Dick. (1980b): »Odpor in nesoglasja«. V: Miroslav Kutanjac (ur.): Drugi svjetski rat, prva knjiga. Mladost, Zagreb, str. 262 - 309.
28. **Verkijk**, Dick (1980c): »Obroč je zlomljen«. V: Miroslav Kutanjac (ur.): Drugi svjetski rat, prva knjiga. Mladost, Zagreb, str. 383 - 384.

10.3. Slovarji, enciklopedije in leksikoni

1. **Grad A., Škerlj R., Vitorovič N.** (1967): Angleško – slovenski slovar. Cankarjeva založba Slovenije, Ljubljana.
2. **(1998) Leksikon Cankarjeve založbe.** Cankarjeva založba, Ljubljana.
3. **(2000) Oxford Dictionary of World History.** Oxford University Press, Oxford & New York.
4. **Towney**, Edward (1997): Dictionary of 20th Century European History. Fitzroy Dearborn Publishers, London & Chicago.
5. **Vojna enciklopedija, 1., 4., 6. in 9. knjiga** (1970). Vojnoizdavački zavod Vojne enciklopedije, Beograd.
6. **(1981) Vojni leksikon.** Vojnoizdavački zavod Beograd, Beograd.

7. (2002) **Vojaški slovar**, predelana in dopolnjena izdaja. Ministrstvo za obrambo, Ljubljana.

10.4. Internetni viri

1. **Battle of Leningrad**, <http://lenbat.narod.ru/> (3.1.2002).
2. **Bergström, Christer**: German and Soviet bombers on the Eastern front in 1942, <http://www.blackcross-redstar.com/bomber.htm> (11.1.2002).
3. **Bishop, Joseph**, Russian Specialist Lays Bare Stalin's Plan to Conquer Europe <http://www.marynet.com/icebrk.html> (10.10.2002).
4. **Bullis, Jon**: Operation Barbarossa – Soviet order of battle, <http://kampfgruppe.alabanza.com/historical/oobs/eastfront/Operation%20Barbarossa.htm> (25.10.2001).
5. **Columbus state university web site**: The Battle of Leningrad, <http://history.colstate.edu/Pate/john/leningrad.htm> (21.10.2001).
6. **Hitler's directives**, http://www.geocities.com/Pentagon/1084/fuehrer_directives.htm (21.10.2001).
7. **Komar, Gary**: Operation Barbarossa - The Case Against Moscow, <http://www.skalman.nu/third-reich/military-barbarossa-against-moscow.htm> (27.1.2002).
8. **Kurt, Johmann**: Operation Barbarossa: Why?, <http://www.johmann.net/commentary/barbarossa.html> (21.10.2001).
9. **Maps of eastern front**, <http://www.onwar.com/maps/wwii/eastfront1/index.htm> (21.10.2001).
10. **McTaggart, Pat** (1997): »Winter tempest in Stalingrad«, http://www.thehistorynet.com/WorldWarII/articles/1997/11972_text.htm (24.10.2001).
11. **Michaels, Daniel W.**, Historian Details Stalin's Two-Year 'Mobilization' Plan for European Conquest, <http://www.marynet.com/tagm.html> (10.10.2002).
12. **Moscow battle**, <http://www.therussialink.com/Moscowbattle.html> (8.1.2002).
13. **Pipes, Jason** (2000a): The German Heer 1935-1945, <http://www.feldgrau.com/heer.html> (3.08.2002).
14. **Pipes, Jason** (2000b): The German Luftwaffe 1935-1945, <http://www.feldgrau.com/luft.html> (13.08.2002).

15. **Pipes, Jason** (2000c) Glossary, <http://www.feldgrau.com/glossary.html> (13.08.2002).
16. **Rempel, Gerhard**,
<http://mars.acnet.wnec.edu/~grempe/courses/hitler/lectures/ww2east.html> (24.10.2001).
17. **Snell, John L.:** Grolier Online, http://gi.grolier.com/wwii/wwii_14.html (7.1.2001).
18. **Stainforth, Thorfinn:** Why did Hitler's campaign in the Soviet Union fail?,
http://www.geocities.com/t_stainforth/barbarossa.html (13.08.2002).
19. **Stalingrad**, <http://www.stalingrad.com.ru/history/history.htm> (9.4.2002).
20. **Suvorov, Viktor** (1989): Ledokol,
<http://www.neystadt.org/moshkow/lat/WSUWOROW/icebreak.txt> (10.10.2002).
21. **Suvorov, Viktor** (1993): Den »M«,
<http://www.neystadt.org/moshkow/lat/WSUWOROW/m-day.txt> (10.10.2002).
22. **The Nizkor projekt**, Nazi conspiracy and aggression,
<http://www3.ca.nizkor.org/hweb/imt/nca/nca-01/nca-01-09-index.html> (23.10.2001).
23. **The Numbered Factories and Other Establishments of the Soviet Defence Industry**, 1928 to 1967: a Guide, Part I, Factories and Shipyards: Version 3.0, University of Warwick, Department of Economics, August 2001.
<http://www.warwick.ac.uk/economics/harrison/vpk/> (13.10.2001).
24. **Wendel, Marcus:** Barbarossa campaign, <http://www.skalman.nu/third-reich/campaigns-barbarossa.htm> (20.3.2002).
25. **Wikipedia** – the free encyclopedia, Oberkommando der Wehrmacht
<http://www.wikipedia.com/wiki/Oberkommando+der+Wehrmacht> (13.08.2002).
26. **Ziemke, Earl F.:** Operation Barbarossa, http://gi.grolier.com/wwii/wwii_6.html (21.10.2001).

10.5. Literatura

1. **Carell, Paul** (1973): Unternehmen Barbarossa – Der Marsch nach Russland. Ullstein, osma izdaja, Frankfurt/M – Berlin – Wien.
2. **Krajnc, Jure** (2000): Razvoj tanka in uporaba tankovskih enot od začetkov do konca druge svetovne vojne. Diplomsko delo - FDV, Ljubljana.
3. **Krapež, Martin** (1999): Vojaška organizacija odporiških gibanj v Evropi med

drugo svetovno vojno. Diplomsko delo - FDV, Ljubljana.

4. **Rendulič**, Zlatko (1992): Ratovodstvo i naučno – tehnički progres. Vojnoizdavački i novinarski centar, Beograd.
5. **Sulzberger**, C.L. (1970): Druga svetovna vojna. Mladinska knjiga, Ljubljana.
6. **Švajncer**, Janez J., (1998): Vojna zgodovina. DZS, Ljubljana.

11. PRILOGE

- Priloga A: Razporeditev sil in smeri začetnega prodiranja nemških enot
- Priloga B: Nemška oktobrska ofenziva na Moskvo
- Priloga C: Nemška novembrska ofenziva na Moskvo
- Priloga D: Sovjetska protiofenziva pri Moskvi